

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Julija Staroselskaja

**KONKURENCIJA LIETUVOS KOMERCINIŲ BANKŲ SEKTORIJE
IR BANKO PASIRINKIMĄ LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ ANALIZĖ**

D a k t a r o d i s e r t a c i j a

Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)

Vilnius, 2013

Daktaro disertacija rengta 2008 – 2013 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Meilutė Jasienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
ekonomika – 04S)

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	5
ĮVADAS.....	6
1. ŠIUOLAIKINĖ BANKININKYSTĖ IR BANKŲ KONKURENCINGUMAS....	16
1.1. Šiuolaikinės bankininkystės raidos aspektai ir jos svarba	16
1.2. Komercinių bankų konkurencija ir konkurencingumas	20
1.2.1. Bankų konkurencijos ypatumai ir jos reguliavimas.....	21
1.2.2. Bankų konkurencijos dalyviai.....	24
1.2.3. Bankų konkurencingumas ir jo ypatumai	29
1.2.4. Bankų konkurencingumą lemiantys veiksniai ir jį matuojantys metodai	32
1.2.5. Bankų konkurencija ir rinkos koncentracija	42
2. BANKŲ KONKURENCIJA IR KONCENTRACIJA LIETUVOJE IR KITOSE BALTIJOS ŠALYSE.....	49
2.1. Lietuvos komercinių bankų konkurencija.....	49
2.2. Koncentracijos problema Lietuvos bankų sektoriuje.....	56
2.3. Rinkos koncentracijos privalumai ir trūkumai.....	63
2.4. Koncentracijos intensyvumas kitų Baltijos šalių bankininkystės rinkose	66
2.5. Lietuvos bankininkystės rinkos plėtros tendencijos	74
3. BANKO PASIRINKIMAS LIETUVOS BANKININKYSTĖS RINKOJE.....	82
3.1. Lietuvos komercinio banko pasirinkimą lemiančių veiksnių nustatymas	82
3.2. Banko pasirinkimą lemiančių veiksnių susistemavimo ir analizės būtinumas.....	92
3.3. Banko pasirinkimą lemiančių veiksnių faktorinė analizė	99
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	112
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	119
PRIEDAI	130
1 priedas. „Konkurencingumo“ sąvokos interpretavimas.....	130
2 priedas. Konkurencijos matavimo modeliai	131
3 priedas. Imties adekvatumo mato MSA reikšmių nustatymas.....	133

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė. Bankų konkurencinio pranašumo šaltiniai
- 2 lentelė. Lietuvos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2005 iki 2012 metų
- 3 lentelė. Latvijos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2005 iki 2011 metų
- 4 lentelė. Estijos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2006 iki 2011 metų
- 5 lentelė. Galimos rizikos Lietuvos finansų sistemai
- 6 lentelė. Duomenų tinkamumo įvertinimas – KMO matas ir Bartleto kriterijus
- 7 lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai
- 8 lentelė. Faktorių išskyrimas
- 9 lentelė. Faktorių svorių matrica
- 10 lentelė. Pasuktų faktorių svorių matrica
- 11 lentelė. Faktorių transformacijos matrica

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav. Disertacijos loginė struktūra
- 2 pav. Bankų konkurencijos dalyviai
- 3 pav. Bankų konkurencingumo tyrimo modelis
- 4 pav. Koncentracijos intensyvumas pagal CR_3
- 5 pav. Koncentracijos intensyvumas pagal HHI
- 6 pav. Lietuvos finansų sistemos dalyvių pasiskirstymas pagal valdomą turtą (2011 m. pab., procentais)
- 7 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą turtą (2011 m. pab., procentais)
- 8 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą paskolų portfelio dalį (2011 m. pab., procentais)
- 9 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą indėlių portfelio dalį (2011 m. pab., procentais)
- 10 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Lietuvos bankininkystės rinkoje nuo 2005 iki 2012 metų
- 11 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Latvijos bankininkystės rinkoje nuo 2005 iki 2011 metų
- 12 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Estijos bankininkystės rinkoje nuo 2006 iki 2011 metų
- 13 pav. Banko pasirinkimą lemiantys veiksniai
- 14 pav. Banko pasirinkimą padedant indėlių lemiantys veiksniai
- 15 pav. Banko pasirinkimą siekiant gauti paskolą lemiantys veiksniai
- 16 pav. Stebimų kintamųjų apibrėžimas
- 17 pav. Faktorių pradinių nuosavų reikšmių grafikas
- 18 pav. Faktoriinės analizės rezultatai

ĮVADAS

Temos aktualumas. Konkurencija bankų sektoriuje yra viena iš svarbiausių šalies ekonominio vystymosi sąlygų. Išsamus konkurencijos, kaip vieno iš svarbiausių ekonomikos teorijos klausimų, būtinumo nagrinėjimas aiškintinas tuo, kad konkurencija yra vienas iš veiksnių, užtikrinančių šalies ekonominį augimą. Besivystant pažangioms finansinėms technologijoms ir gerėjant bankinio verslo valdymo sistemai, bankų konkurencija skatina bankinių produktų ir paslaugų įkainių mažinimą, didina bankų veiklos efektyvumą.

Šiandieninėje verslo aplinkoje vis labiau reiškiantis globalizacijos procesams, daugelio bankų sėkmė tampa priklausoma nuo to, kaip jie sugeba išryškinti savo konkurencinius pranašumus ir išlaikyti konkurencingumą, taip užtikrindamos tvirtą poziciją rinkoje. Bankų gebėjimas prisitaikyti, išlikti rinkoje ir įgyti konkurencinį pranašumą yra svarbus ne tik paties banko veiklos rezultatams, bet visos šalies finansinės sistemos stabilumui ir ekonomikos augimui. Ekonominio nuosmukio, sukulto pasaulinės krizės, laikotarpiu išryškėjo komercinių bankų veiklos trūkumai. Smukęs pasitikėjimas šalies bankų sistema sumažino namų ūkio vartojimą ir komercinių struktūrų investicijas, kas įtakojo šalies bankų konkurenciją rinkoje.

Suvokiant bankininkystės aktualumą šių laikų visuomenei, vis spartėjant technologinėms naujovėms, plečiantis finansinių operacijų mastui ir joms sudėtingėjant, yra svarbu užtikrinti vientisą, stabilią ir patikimą bankinę sistemą mūsų šalyje.

Deja, teorinio pagrindimo ir tyrimų, kaip turi reaguoti bankai ir keisti kreditavimo politiką siekiant palaikyti verslą ir ekonominę plėtrą, nėra. Būtent todėl yra svarbu apžvelgti šalies bankų sektorių, ištirti konkurenciją Lietuvos bankininkystės rinkoje ir atskleisti bankų plėtros tendencijas. Mokslininkų dėmesys bankų konkurencijai, išsamaus konkurencingumo bankų sektoriuje nagrinėjimo būtinumas bei šalies poreikis turėti konkurencingą gerai ir

efektyviai veikiančių bankų sektorių paskatino mokslinio tyrimo temos pasirinkimą, tikslų ir uždavinių formulavimą.

Mokslinė problema ir jos ištyrimo lygis. Šalies komercinių bankų konkurencijos klausimai mokslinėje literatūroje mažai nagrinėti. Kas gi yra bankų konkurencija ir kokie veiksniai sąlygoja jos egzistavimą Lietuvos bankininkystės rinkoje? Dauguma apžvelgtų literatūros šaltinių nagrinėja šalies įmonių konkurenciją, tuo tarpu konkurencijos Lietuvos komercinių bankų sektoriuje analizei dėmesio skirta mažai, pasigendama konkrečių komercinių bankų konkurencinių pranašumų įvertinimo ir analizės.

Teorinius konkurencijos ir efektyvumo aspektus bankų sektoriuje tyrė Beniušienė, Svirskienė (2008), Aleknevičienė, Deltuvaitė (2008), įmonių konkurencingumui daugiausia dėmesio skyrė Bartkus, Kriauciūnaitė (2007), Marčinskas, Diskienė (2001), Rinkauskaitė (2007), Vijeikis, Makštutis (2009), Keršienė (2009), Lietuvos komercinių bankų veiklos skaidrumą savo darbuose išskyrė Kuzmickas (1999), Titarenko (2000), šalies bankų sektoriaus konkurencingumą tyrė Deltuvienė, Gižienė (2007) ir kiti.

Tuo tarpu užsienio šalių mokslininkai vien konkurencijos nagrinėjimui bankų sektoriuje skyrė daugiau dėmesio. Iš jų reikėtų išskirti: Barney (2001), Berger, Demirgüç-Kunt, Levine, Haubrich (2003), Bikker, Groeneveld (2000), Bikker, Haaf (2002), Bikker, Jaap (2005), Cetorelli (2004), Bandt, Davis (2000), Givi, Ebrahimi, Nasrabadi, Safari (2010), Harasim (2008), Yokoi-Arai, Yoshino (2006), Korobov (1996), Sinko (2007), Claessens, Laeven (2004), Molyneux, Lloyd-Williams, Thornton (1994), Mamaeva (2010), Moutinho, Philips (2002), Neven, Röller (1995), Chintrakarn, Jindapon (2012), Lutoškina (2011), Shevchenko (2009), Suominen (1994), Anderson, Hyytinen, Snellman (2000), Vesala (2000), Yildirim, Philippatos (2007) ir kiti užsienio šalių mokslininkai.

Apibendrinant Lietuvos ir užsienio autorių atliktus tyrimus, galima daryti išvadą, kad šalies bankų konkurencija Lietuvos mokslininkų buvo tirta mažai ir daugiausia tik epizodiškai, kas neleidžia susidaryti aiškaus ir tikslaus vaizdo apie Lietuvos bankų konkurencingumo lyginamuosius aspektus.

Tyrimo objektas – Lietuvos bankų sektorius, apimantis šalyje funkcionuojančias kredito įstaigas, kurių veikla yra reglamentuota šalies teisiniais aktais.

Tyrimo tikslas – ištirti konkurenciją bei koncentraciją Lietuvos bankininkystės rinkoje ir atlikti banko pasirinkimą lemiančių veiksnių analizę.

Darbo tikslui pasiekti keliami darbo **uždaviniai**:

- atskleisti šiuolaikinės bankininkystės raidos etapus ir nustatyti konkurencinės kovos ypatumus bankininkystės rinkoje;
- identifikuoti bankų konkurencijos skirtumus nuo konkurencijos kituose ekonomikos sektoriuose;
- atskleisti bankų konkurencijos ir rinkos koncentracijos tarpusavio ryšį;
- atlikti konkurencijos analizę šalies bankų sektoriuje;
- atlikti empirinį tyrimą, įvertinant koncentracijos intensyvumo laipsnį Lietuvos ir kitų Baltijos šalių bankininkystės rinkose ir nustatant esminius skirtumus;
- atskleisti šalies bankų sektoriaus plėtros tendencijas, atspindinčias dabartinę situaciją Lietuvos bankų sektoriuje;
- atlikti empirinį tyrimą, nustatant veiksnius, lemiančius klientų sprendimą pasirinkti tam tikrą komercinį banką, ir atliekant jų analizę.
- atlikti rezultatų interpretavimą, pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Atlikus minėtas užduotis ir pasiekus pagrindinį šio darbo tikslą, galima bus sudaryti aiškų vaizdą apie dabartinę bankų sektoriaus situaciją, bankų konkurenciją Lietuvos bankininkystės rinkoje ir veiksnius įtakojančius banko pasirinkimą.

Tyrimo metodai. Disertacijos darbo tikslui pasiekti bei iškeltiems uždaviniams spręsti šiame darbe buvo naudoti Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės literatūros pirminių ir antrinių šaltinių rinkimo, grupavimo, sisteminimo, apibendrinimo ir lyginamosios analizės metodai.

Atliekant šalies komercinių bankų konkurencijos ir koncentracijos Baltijos šalyse tyrimą buvo taikomi statistinių duomenų lyginamosios analizės, absoliutinių ir santykinų dydžių skaičiavimo, duomenų sisteminimo ir grupavimo bei grafinio duomenų atvaizdavimo metodai. Absoliutinių ir santykinų dydžių skaičiavimas bei grafinis šių duomenų atvaizdavimas buvo atliktas naudojant Microsoft Office paketo programas.

Klientų banko pasirinkimą lemiantiems veiksniams nustatyti buvo naudotas anketinės apklausos metodas, įgalinęs gauti pačių banko klientų nuomonę apie banko pasirinkimą įtakojančius kriterijus. Tolimesniam apklausos būdu gautų rezultatų analizei buvo naudoti kiekybinių duomenų apdorojimo ir faktorinės analizės metodai.

Faktorinė analizė buvo atlikta naudojant kiekybinių duomenų analizės programą SPSS. Vienas labiausiai paplitusių statistinės informacijos apdorojimo programinis paketas SPSS padėjo tinkamai apdoroti ir išanalizuoti gautos anketinės apklausos duomenis bei faktorinės analizės būdu gautus rezultatus pateikti apibendrinto duomenų atvaizdavimo metodais – lentelių ir paveikslų pavidalu.

Tyrimo šaltiniai. Šiame darbe analizuojami Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų mokslo darbai bei taip pat remiamasi bankų analitikų ir praktikų darbais. Darbe iškeltam tikslui pasiekti bei uždavinių sprendimui buvo būtina išnagrinėti Lietuvos komercinių bankų veiklą ir šalies bankų sektoriuje vyraujančią konkurenciją remiantis šiais svarbiausiais teisės aktais: Lietuvos Respublikos bankų įstatymą (LRS 2004), Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymą (LRS 2000) bei Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymą (LRS 2012). Taip pat buvo būtina išnagrinėti kiekvieno Lietuvoje veikiančio komercinio banko veiklos rezultatus atspindinčias finansines ataskaitas, kurios yra oficialiai skelbiamos ir viešai prieinamos bankų interneto puslapiuose.

Konkurencijos Lietuvos komercinių bankų sektoriuje tyrimui atlikti daugiausia buvo naudojami Lietuvos komercinių bankų bei Lietuvos bankų asociacijos skelbiami statistiniai duomenys – bendra bankų sektoriaus

informacija, pagrindiniai bankų veiklos rodikliai ir pelno (nuostolio) ataskaitos (LBA 2012).

Lietuvos ir kitų Baltijos šalių esamos padėties bankininkystės rinkoje palyginimui taip pat buvo naudojami Latvijos ir Estijos bankų asociacijų (Latvijos bankų asociacija, EBA 2011), Estijos finansų priežiūros institucijos (FSA 2011) skelbiami statistiniai rodikliai bei visų trijų Baltijos šalių centrinių bankų skelbiama informacija (LB, Latvijas banka, BA 2012). Atliekant šį tyrimą, naudoti ir Lietuvos statistikos departamento teikiami duomenys (LSD 2012).

Faktorinei analizei atlikti ir gautiems rezultatams interpretuoti daugiausia buvo naudojami šie Lietuvos ir užsienio mokslininkų publikuoti šaltiniai: Pukėnas (2009), Čekanavičius, Murauskas (2002), Garson (2012), Jasienė (1977), Charman (1972), Savickaja (2002), Kim, Miuller, Klekka, Oldenderfer, Bleshfild (1989) ir kiti.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

- Skandinaviško kapitalo bankų atėjimas į Lietuvos rinką sudarė galimybes naudotis pažangiomis paslaugomis ir gausiais finansiniais ištekliais, tačiau sąlygojo nelygios konkurencijos ir aukštos koncentracijos atsiradimą Lietuvos bankininkystės rinkoje;
- Lietuvos komerciniai bankai veikia oligopolinei rinkos struktūrai būdingomis sąlygomis;
- Lietuvos bankų sektoriuje konkurencija grindžiama siūlomų produktų ir teikiamų paslaugų kokybės gerinimu, pardavimo skatinimu ir kitomis ne kainų kitimu pagrįstomis priemonėmis;
- Lietuvos bankininkystės rinka nėra labiausiai koncentruota iš trijų Baltijos šalių rinkų;
- pagrindiniai banko pasirinkimą lemiantys veiksniai yra banko veiklos patikimumas, siūlomų produktų ir paslaugų asortimentas bei jų kaina.

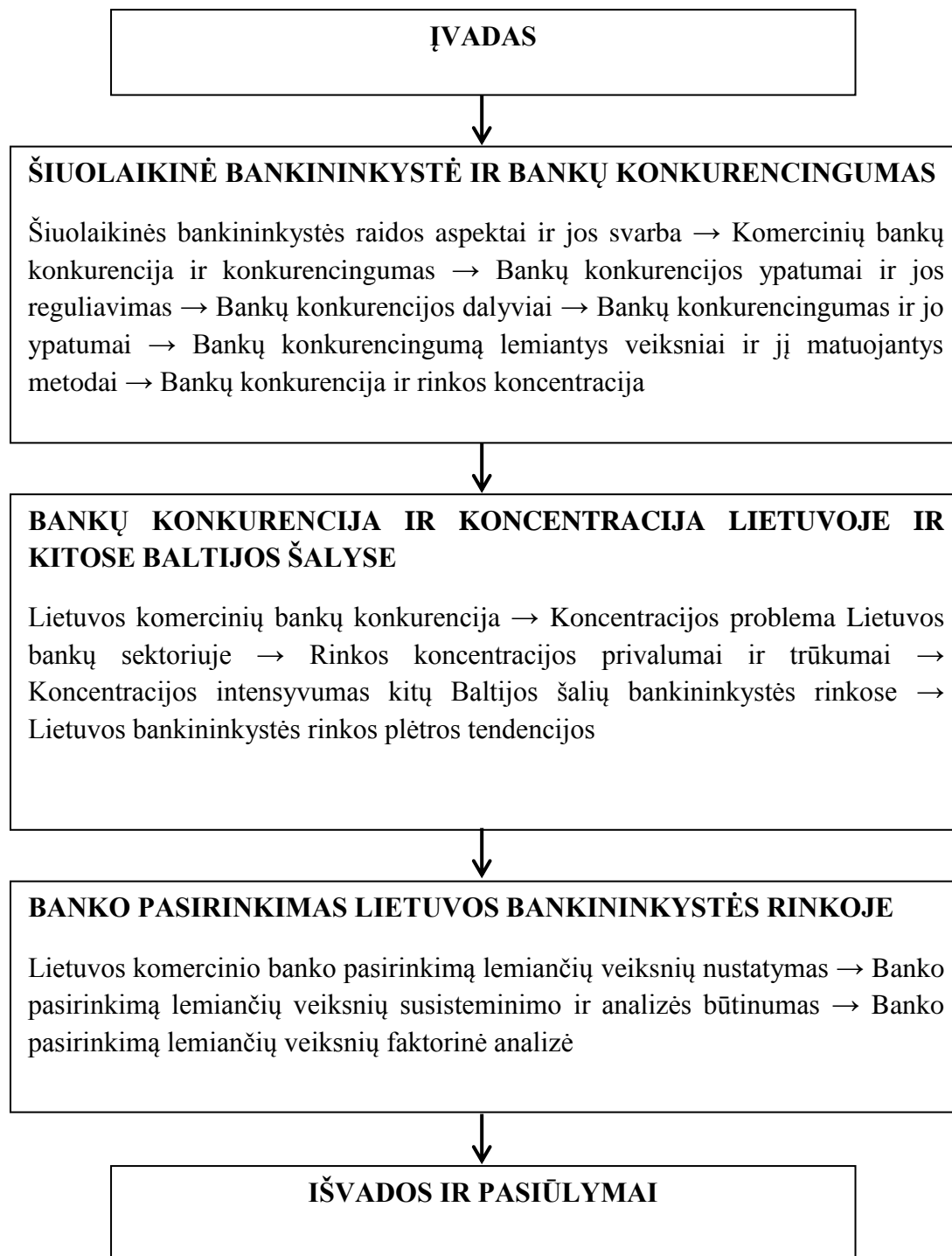
Darbo mokslinis naujumas ir teorinė reikšmė. Mokslinį darbo naujumą rodo tai, kad konkurencija Lietuvos komercinių bankų sektoriuje Lietuvos autorių ir mokslininkų, lyginant su užsienio autoriais, buvo tirta tik epizodiškai, todėl autorės atlikti tyrimai reikšmingi ekonomikos mokslo plėtrai šiais aspektais:

- autorė atskleidė bankų konkurencijos, kaip vieno iš veiksnių, užtikrinančių šalies ekonominį augimą ir lemiančių vieno rinkos dalyvių konkuravimą su kitais, reikšmę;
- atlikta sisteminė Lietuvos ir užsienio šalių mokslinės literatūros ir šaltinių analizė atskleidė konkurencijos sudėtingumą bankų sektoriuje lyginant su kitais ekonomikos sektoriais;
- autorė atliko išsamią bankų konkurencingumą lemiančių veiksnių ir jų matuojančių metodų analizę bei atskleidė bankų konkurencijos ir rinkos koncentracijos tarpusavio ryšį.

Praktinė darbo reikšmė:

- autorės atlikta Lietuvos ir kitų Baltijos šalių koncentracijos intensyvumo analizė gali būti panaudota gilesniam Baltijos regiono bankų sektoriaus tyrimui;
- atskleistos Lietuvos bankų sektoriaus plėtros tendencijos galėtų padėti ieškant kryptingų komercinių bankų veiksmų siekiant pagyvinti Lietuvos bankininkystės rinką;
- autorės nustatyti banko pasirinkimą lemiantys veiksniai ir atlikta jų analizė gali būti tikslingai panaudota komercinių bankų veikloje klientų lojalumui gerinti bei pasitikėjimui banku stiprinti;
- šios disertacijos medžiaga gali būti naudinga ekspertams, akademinės visuomenės nariams, nagrinėjantiems bankų konkurenciją ir koncentracijos problemą šalies bankininkystės rinkoje.

Darbo struktūra ir apimtis. Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys, išvados ir pasiūlymai, literatūros ir šaltinių sąrašas, priedai. Disertacijos apimtis – 129 puslapiai, joje pateikta 11 lentelių, 18 paveikslų ir 3 priedai.

1 pav. Disertacijos loginė struktūra

Šaltinis: sudaryta autorės

Disertacijos loginė struktūra pavaizduota *1 paveiksle*. Joje išdėstyta darbo tikslui pasiekti skirtų uždavinių įgyvendinimo seka.

Pirmoje disertacijos dalyje yra aptariami svarbiausi šiuolaikinės bankininkystės formavimosi aspektai ir pateikiami jos kūrimosi etapai nepriklausomoje Lietuvoje. Šioje dalyje atskleidžiamas skirtumas tarp bankų konkurencijos ir konkurencingumo sąvokų, identifikuojamos bankų konkurencijos skirtumą nuo konkurencijos kituose ekonomikos sektoriuose sąlygojančios savybės, išskiriami bankų konkurencijos ypatumai bei atskleidžiamas bankų konkurencijos ir rinkos koncentracijos ryšys.

Įvertinus užsienio ir Lietuvos autorių mokslinių tyrimų rezultatus pirmoje darbo dalyje taip pat pateikiama autorės atlikta išsami bankų konkurencingumą lemiančių veiksnių ir jų matuojančių metodų analizė.

Antroje darbo dalyje pateikiamas autorės atliktas Lietuvos komercinių bankų konkurencijos įvertinimas, atskleidžiama koncentracijos problema Lietuvos bankininkystės rinkoje, pateikiamas autorės atliktas išsamus koncentracijos intensyvumo Baltijos šalių bankų sektoriuose empirinis tyrimas, atskleidžiami koncentracijos privalumai ir trūkumai bei išskiriamos Lietuvos bankų sektoriaus plėtotės tendencijos.

Paskutinėje disertacijos darbo dalyje identifikuojami fizinių asmenų banko pasirinkimą lemiantys veiksniai ir pateikiami antro autorės atlikto empirinio tyrimo (anketinės apklausos) rezultatai, kurių pagrindu yra atliekama banko pasirinkimą lemiančių veiksnių faktorinė analizė. Šioje dalyje taip pat pateikiami gauti faktorinės analizės rezultatai ir autorės atlikta gauto faktorių rinkinio interpretacija.

Mokslinio tyrimo rezultatų aprobavimas ir sklaida. Pagrindiniai mokslinio tyrimo teiginiai ir rezultatai paskelbti 5 mokslinėse publikacijose, iš kurių 2 straipsniai paskelbti mokslo žurnaluose ir 3 straipsniai mokslinių konferencijų recenzuotuose leidiniuose. Mokslinio tyrimo teiginiai ir rezultatai taip pat pristatyti 4 tarptautinėse mokslinėse konferencijose.

Straipsniai mokslo žurnaluose:

1. Jasienė, M., Staroselskaja, J. (2010). Lietuvos bankų konkurencingumas ir banko pasirinkimas. *Pinigų studijos*, Nr. 2. ISSN 1392–2637, p. 29–41.
2. Staroselskaja, J. (2011). The Influence of Concentration on the Competition in the Banking Industry. *Economics and Management*, Nr. 16. ISSN 1822–6515, p. 373–379.

Straipsniai tarptautinių mokslinių konferencijų leidiniuose:

3. Staroselskaja, J. (2011). Advantages and Disadvantages of the Concentration in the Banking Industry. 11th International Scientific Conference: „Management Horizons in Changing Economic Environment.“ *Proceedings of the Conference*. ISSN 2029-8072, p. 571–580.
4. Staroselskaja, J. (2010). Competitiveness of Commercial Banks and the Influence of Concentration. International Conference: „The Global Challenges for Economic Theory and Practice in Central and Eastern European Countries.“ *Conference proceedings*. ISBN 978-9955-33-594-8, p. 340–346.
5. Старосельская Ю. (2011). Проблема концентрации в банковском секторе. XIV Международная научная конференция аспирантов, магистрантов и студентов: „Человек, психология, экономика, право, управление: проблемы и перспективы.“ *Материалы конференции*. ISBN 978-985-490-765-7, с. 68.

Pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

6. 2010 m. rugsėjo mėn. tarptautinėje ekonomikos ir vadybos konferencijoje „Globalūs iššūkiai ekonomikos teorijai ir praktikai Vidurio ir Rytų Europos šalyse“ pristatytas pranešimas anglų kalba tema „Komerčių bankų konkurencingumas ir koncentracijos įtaka“

(angl. “Competitiveness of Commercial Banks and the Influence of Concentration”).

7. 2011 m. balandžio mėn. XVI tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Ekonomika ir vadyba 2011“ Brno (Čekija) pristatytas mokslinis pranešimas anglų kalba tema „Koncentracijos įtaka konkurencijai bankiniame sektoriuje“ (angl. “The Influence of Concentration on the Competition in the Banking Industry”).
8. 2011 m. gegužės mėn. XIV tarptautinėje doktorantų, magistrantų ir studentų mokslinėje konferencijoje „Žmogus, psichologija, ekonomika, teisė, valdymas: problemos ir perspektyvos“ Minske (Baltarusija) pristatytas mokslinis pranešimas rusų kalba tema „Koncentracijos problema bankiniame sektoriuje“ (rus. “Проблема концентрации в банковском секторе”).
9. 2011 m. rugsėjo mėn. XI tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Valdymo horizontai besikeičiančioje ekonominėje aplinkoje: vizijos ir iššūkiai“ Kaune (Lietuva) pristatytas pranešimas anglų kalba tema „Koncentracijos privalumai ir trūkumai bankiniame sektoriuje“ (angl. “Advantages and Disadvantages of the Concentration in the Banking Industry”).

1. ŠIUOLAIKINĖ BANKININKYSTĖ IR BANKŲ KONKURENCINGUMAS

1.1. Šiuolaikinės bankininkystės raidos aspektai ir jos svarba

Bankininkystė yra sena veiklos rūšis. Paskolas teikiantys bei užsienio valiutas keičiantys bankai egzistavo jau senovės Babilone ir antikinėse civilizacijose, ypač Romoje. Tačiau šiuolaikinė bankininkystė prasidėjo Renesanso laikų Italijoje, kur bankininkai, be užsienio valiutos pirkimo ir pardavimo, dar priimdavo indėlius iki pareikalavimo ir terminuotuosius indėlius. Indėlių pervedimo nurodymas buvo duodamas žodžiu, indėlio savininkui kreipiantis į sėdintį prie savo darbo stalo bankininką. Anglijoje bankininkystė išsirutuliojo iš auksakalių, kurie priimdavo iš klientų saugoti auksą ir sidabrą, tradicijų. Jie jau tada suprato, kad gali skolinti tam tikrą kiekį pinigų, pasiliekant tik būtiną atsargą, kadangi tikimybė, jog visi klientai gali pareikalauti pinigus gražinti tuo pačiu metu, yra maža.

Lietuvos bankininkystės istorikas, žinomas Lietuvos ekonomistas ir Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atkūrimo akto signataras bei visuomenės veikėjas docentas ekonomikos mokslų daktaras Vladas Terleckas (2000) nurodo, kad, remiantis šiandien turima informacija, pirmoji kredito įmonė Lietuvos teritorijoje atsirado XIX a. pradžioje. Pradžią Lietuvos bankininkystei davė 1826 m. įsteigta Klaipėdos miesto taupomoji kasa, kuri laikoma viena iš pirmųjų tokio pobūdžio kredito įmonių Rytų Europoje. Tačiau, kadangi ši taupomoji kasa įsteigta Vokietijai priklausiusio Klaipėdos miesto vokiškos valdžios ir pagal jos įstatymus, ji labiau priklauso Vokietijos, o ne Lietuvos bankininkystės istorijai.

Bankų atsiradimas ir kūrimasis Lietuvoje siejamas su rinkos ekonomikos plėtra didžiuosiuose miestuose (LMA 1997). Komercinių bankų vystymosi pradžioje jų veikla buvo gana rizikinga, organizuota elementariais principais. Tokių bankų veiklai buvo būdingas paskolų teikimas pažinčių pagrindu, stambių paskolų teikimas vienam asmeniui. Jie stokojo valdymo įgūdžių bei korporacinio vadovavimo, todėl ir bankų būstinės kūrėsi ten, kur

augo pramonė ir telkėsi kapitalas. Pirmieji bankai Lietuvoje atsirado po baudžiavos panaikinimo 1861 m. Tai lėmė išaugęs paskolų poreikis, siekimas ieškoti pigesnių būdų gauti paskoloms.

Pirmasis dalinai vietinio kapitalo bankas Lietuvoje buvo Vilniaus žemės bankas, įsteigtas 1872 metais. Jo steigimas žymi stambiosios privačios bankininkystės pradžią Lietuvoje. Žemės bankas buvo šalies didžiausias hipotekinis bankas, kuris daugiausia teikė ilgalaikes ir trumpalaikes paskolas žemvaldžiams ir miestiečiams, įkeitusiems nekilnojamąjį turtą. Įkeisti galima buvo žemės sklypus ir nekilnojamąjį turtą. Ilgalaikės paskolos buvo teikiamos ne pinigais, bet įkaito lakštais, kurie jų turėtojams duodavo nustatyto dydžio pajamas. Pradinėms skolininko investicijoms teikiamos trumpalaikės paskolos buvo išmokamos pinigais.

Neturėdamas teisės priiminėti indėlių, bet teikdamas didžiules paskolas, Vilniaus žemės bankas labai padėjo modernizuoti žemės ūkio gamybą, gaminti daugiau ir geresnės kokybės produktų vidaus ir užsienio rinkoms, kaime susiformuoti viduriniajam sluoksniui, miestams spręsti būsto problemas (Terleckas 2008).

Vilniaus žemės banką kartu su Vilniaus privačiu komercijos banku, įsteigtu 1873 m., galima laikyti vietiniais tik iš dalies, nes jų steigėjai buvo žymūs Peterburgo bankininkai ir didieji Lietuvos dvarininkai.

1918 metais Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, pirmasis pradėjęs veikti komercinis bankas buvo Lietuvos prekybos ir pramonės bankas. Krašte šeimininkavusiai vokiečių administracijai delsiant patvirtinti įstatus, šis bankas pradėjo veikti 1918 m. spalio mėn. neturėdamas patvirtintų įstatų, neįvykus steigiamajam susirinkimui ir neišplatinus akcijų. Dėl šios priežasties banko atliekamų operacijų skaičius buvo labai ribotas. Lietuvos prekybos ir pramonės bankas veiklą pradėjo keisdamas valiutą, priimdamas saugoti vertybes bei tvarkydamas einamąsias sąskaitas.

Laikui bėgant, bankas pradėjo aktyviai steigti skyrius Lietuvoje ir užsienyje bei užmezgė korespondentinius ryšius su užsienio bankais, o tai leido Lietuvos įmonėms ir gyventojams greičiau atlikti ir gauti įvairios paskirties

mokėjimus. Palaipsniui buvo plečiamas banko atliekamų operacijų mastas, didinamas akcinis kapitalas. Iki 1923 metų Lietuvos prekybos ir pramonės bankas buvo antras didžiausias komercinis bankas Lietuvoje.

Infliacijos laikais bankas plačiai vertėsi valiutinėmis operacijomis ir daug pinigų buvo investuota į turtą, valiutą bei vertybinius popierius. 1923 m. bankas pradeda išgyventi sunkumus dėl apyvartinių lėšų stokos ir įsipareigojimų nevykdymo. Susiklosčiusi situacija lėmė priverstinį akcinio kapitalo sumažinimą ir 1928 m. Lietuvos prekybos ir pramonės bankas buvo pripažintas nemokiu. Nepaisant to, Lietuvos prekybos ir pramonės bankas visada buvo laikomas dinamiškiausiu šalies banku, kuris turėjo įtakos pramonės ir prekybos plėtrai šalyje.

Sparti bankininkystės plėtra vyko visais prieškario metais nepriklausomoje Lietuvoje iki sovietinės okupacijos 1940 m.

Nacionalinė bankininkystė Lietuvoje pradėjo kurtis kartu su Lietuvos nepriklausomybės atgavimu 1990 m. (Terleckas 1999).

Šiuolaikinės bankininkystės kūrimąsi nepriklausomoje Lietuvoje galima suskirstyti į kelis etapus. Pirmasis etapas (nuo 1990 m. kovo mėn.) pasižymėjo nacionalinės pinigų ir bankų sistemos kūrimu bei Lietuvos banko veiklos pradžia (LB 2012).

Antrame šiuolaikinės bankininkystės kūrimosi etape (nuo 1990 m. spalio mėn.) pradėjo steigtis pirmieji Lietuvos komerciniai bankai, kurių veikla buvo grindžiama elementarių produktų ir paslaugų pasiūla (paskolos, indėliai ir kt.).

Atkūrus šalies bankininkystės raidą ir didėjant komercinių bankų darbuotojų profesionalumo lygiui bei jų klientų finansų raštingumui, prasidėjęs komercinių bankų vystymosi etapas sąlygojo akivaizdžius pasikeitimus komercinių bankų veikloje. Komercinių bankų darbuotojų augimas, bankinių technologijų pažanga, klientų aptarnavimo kokybės gerinimas bei naujų bankinių produktų ir paslaugų atsiradimas lėmė didelius pokyčius bankininkystės rinkoje.

Tuo pačiu laiku atsiranda pirmieji tyrimai, apibendrinantys komercinių bankų vaidmenį, veiklos patirtį, bankų reguliavimą bei visos bankininkystės rinkos ypatumus Lietuvoje (Kropas, Vengraitis, Šidlauskas 1998, Kuzmickas 1999, Čiapas 1999, Titarenko 2000).

Užsienio bankų atėjimas į rinką taip pat įnešė daugiau patirties ir naujovių į Lietuvos bankų sektorių, pagerino naujų produktų ir paslaugų teikimą Lietuvos bankininkystės rinkoje. Su Šiaurės Europos bankais atėjo ir kitokia darbo kultūra, kita etika, bendravimas su klientu. Įsigalėjo nauja praktika bankuose, kuri pas mus buvo prastai žinoma.

XXI a. pradžioje dėl tiesioginių užsienio investicijų didžioji dalis Lietuvos komercinių bankų tapo integruota užsienio bankų, daugiausia Skandinavijos, tinklo dalimi. Užsienio kapitalo atėjimas į Lietuvos finansų rinkas sąlygojo didesnę konkurencingumą tarp komercinių bankų (Dubauskas, Kowalski, Vensel 2005).

Užsienio bankai, didindami konkurencingumą ir diegdami naujas technologijas, pagerino rinkoje siūlomų produktų ir paslaugų kokybę bei jų prieinamumą vartotojams, taip pat paskatino bankų priežiūros ir teisės tobulinimą (Minkevičius 2000). Būtent XXI a. pradžioje Lietuvos komercinius bankus pradėjo audituoti nepriklausomos audito kompanijos, kurios atlieka nepriklausomą bankų finansinių ataskaitų auditą ir jų atitikimą TFAS (Tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai).

Augantis komercinių bankų vaidmuo Lietuvoje sąlygojo didėjančių skaičių tyrimų ir publikacijų šia tema. Pastaraisiais metais vis daugiau yra diskutuojama apie bankų sistemos organizavimo, valdymo ir plėtros problemas bei jos įtaką ekonomikai (Lileikienė, Martinkienė 2004, Dudzevičiūtė 2006, Aleknevičienė, Deltuvaitė 2008). Tie komerciniai bankai, kuriuose nuolat diegiamos įvairios inovacijos ir technologijos, besikeičiančios rinkos sąlygomis dirba efektyviau ir gali pasiekti geresnių rezultatų. Tai reiškia, kad įvairios inovacijos bankiniame sektoriuje yra viena iš pagrindinių priemonių, lemiančių bankinių technologijų bei bankinių produktų ir paslaugų plėtrą, tačiau dauguma naujų bankinių produktų ir paslaugų Lietuvos komerciniuose

bankuose atsiranda tik po jų pritaikymo ir aktyvaus naudojimo užsienio bankininkystės rinkoje, nes Lietuvos šiuolaikinės bankininkystės rinka išsivystė palyginti neseniai.

Mokslinėse publikacijose šia tema taip pat daug dėmesio yra skiriama bankų sektoriaus konkurencinės aplinkos analizei, įvairių finansinių pinigų politikos priemonių vaidmens tyrimui, daug kalbama apie valdžios dalyvavimą reguliuojant ir valdant komercinių bankų išteklius (Dumčiuvienė, Meilienė, Snieška 2005, Deltuvienė, Gižienė 2007, Keršienė 2009, Leika 2008).

Nuo pat atviros bankininkystės rinkos formavimosi pradžios mokslininkai bei bankinės srities specialistai skyrė nemažai dėmesio komercinių bankų valdymo ir veiklos analizei, nes efektyvus komercinių bankų valdymas ir skaidri komercinių bankų veikla yra visos bankų sistemos stabilumo ir pelningumo garantas.

1.2. Komercinių bankų konkurencija ir konkurencingumas

Bankai yra specifiniai ūkio subjektai, sutelkiantys daugelio rinkos dalyvių interesus: banko akcininkai siekia gauti kuo didesnę pelną ir užtikrinti sėkmingą banko veiklą, banko kreditoriai tikisi, kad jam patikėtos lėšos bus saugiai investuotos ir laiku gražintos, valstybė yra suinteresuota, kad kiekvieno banko veikla būtų patikima ir stabili, nes nuo to labai priklauso šalies politinis, socialinis ir ekonominis stabilumas. Tam tikrų interesų turi ir banko skolininkai, norintys pasiskolinti kuo mažesnėmis palūkanomis, bei kiti klientai, suinteresuoti, kad bankas teisingai ir operatyviai atsiskaitytų su jų partneriais šalyje ir užsienyje.

Bankai gali sėkmingai veikti tik tuo atveju, jeigu jais pasitiki visuomenė. Ne veltui jie vadinami kredito, t. y. pasitikėjimo¹, įstaigomis. Jų veikla pirmiausia grindžiama iš visuomenės pasiskolintų lėšų – indėlių pagrindu. Visuomenė, laikydama bankuose indėlius, skolina bankams, o jie tas

---

¹ *Credo – lot. tikiu*

lėšas perskolina; banko nuosavas kapitalas daugiausiai tėra tik atsargos nuostoliams sumažinti, jeigu paskolintos lėšos nesugrįš (Mayer ir kt. 1995).

1.2.1. Bankų konkurencijos ypatumai ir jos reguliavimas

Bankų sektorių apimanti konkurencija yra dinamiškas komercinių bankų siekimas užsitikrinti stiprias pozicijas bankų siūlomų produktų ir paslaugų rinkoje. Būtent bankų konkurencija užtikrina didesnę produktų ir paslaugų pasirinkimą ir geresnes jų kainų reguliavimo (nors ir riboto) galimybes. Be to, konkurencija skatina komercinius bankus pereiti prie veiksmingesnių būdų parduodant savo produktus ir teikiant paslaugas, t. y. sudaro palankias sąlygas juos tobulinti. Pagrindinis tokios konkurencijos objektas yra bankų sektorius, kuris yra plačiai aprėpiantis ir susidedantis iš daugybės elementų.

Konkurenciją bankininkystės rinkoje galima apibūdinti kaip kredito įstaigų (komercinių bankų) ir kitų finansų rinkos dalyvių varžymąsi, kurie siekia užtikrintai įsitvirtinti bankininkystės paslaugų rinkoje, kuo geriau patenkinti klientų poreikius bei gauti didžiausią pelną. Bankų konkurenciją reikėtų vertinti, atsižvelgiant į jos ypatumus:

- „prekės ir paslaugos” bankininkystės rinkoje yra pinigai ir su jais susiję finansiniai sandoriai;
- bankų konkurencija šalies viduje veikia ekonominę valstybės politiką;
- siaura konkurencinės kovos sritis, kuri pasireiškia dėl riboto bankininkystės produktų ir paslaugų asortimento bei bankinės veiklos teisinio apibrėžimo, draudžiančio bankinės veiklos sujungimą su gamybos, prekybos ar kita nesusijusia veikla;
- valstybės dėmesys bankininkystės rinkai, lyginant su kitomis rinkomis, yra didesnis, kurį sąlygoja griežtesni reikalavimai komercinių bankų priežiūrai;

- bankų konkurencijai yra būdinga priklausomybė nuo klientų pasitikėjimo;
- konkurencinėje kovoje komerciniai bankai stengiasi pasiūlyti savo klientams alternatyvius bankinius produktus arba paslaugas siekdami patenkinti klientų poreikius.

Konkurencija bankų sektoriuje yra sudėtingesnė palyginti su kitais ekonomikos sektoriais. Bankų konkurencijos savybės yra nustatomos atsižvelgiant į bankininkystės rinkos dalyvių skaičių, į bankinių produktų ir paslaugų specifiką, konkurencijos formas ir jos poveikį kitoms ekonomikos sritims. Bankų konkurencijos skirtumą nuo konkurencijos kituose ekonomikos sektoriuose sąlygoja šios savybės (Korobov 1996, Sinko 2007, Mamaeva 2010, Lutoškina 2011):

- bankų konkurencija skiriasi nuo konkurencijos kituose ekonomikos sektoriuose savo formomis bei didesniu intensyvumu (bankų konkurencija yra intensyvesnė dėl konkurencijos „įrankio“ ribotumo, bankininkystės rinkoje jos dalyviai gali konkuruoti tik bankiniais produktais ir bankinėmis paslaugomis);
- su komerciniais bankais konkuruoja įvairių kategorijų konkurentai, pvz., su universaliais komerciniais bankais konkuruoja specializuoti bankai (hipotetiniai, investiciniai bankai, komerciniai bankai, aptarnaujantys smulkų ir vidutinį verslą, inovaciniai bankai ir kt.), kitos finansų įstaigos (ne bankai) (kredito unijos, lizingo bendrovės, draudimo bendrovės ir kt.) ir nefinansiniai subjektai (prekybos centrai, paštas ir kt.);
- bankiniai produktai ir paslaugos beveik neturi konkurencingų išorinių (ne bankinių) alternatyvų, o tai sąlygoja intensyvesnę konkurencijos lygį bankininkystės rinkoje;
- bankinių produktų ir paslaugų kainų apribojimai lemia produktų ir paslaugų kokybę grįstos konkurencijos didėjimą bankininkystės rinkoje;

- bankininkystės rinkoje dažniausiai vyraujanti oligopolija sąlygoja komercinių bankų sujungimus arba susitarimus;
- bankininkystės rinkoje gali vyrauti individuali konkurencija ir grupinė konkurencija.

Bet kurioje rinkoje konkurencija yra tam tikra dalyvių atranka, kurioje laimi stipriausias. Dalyvis, nesugebantis konkuruoti arba nepasižymintis konkurencingumu, dažniausia patiria nuostolių ar net bankrutuoja. Daugelyje ekonomikos sričių, pvz., pramonėje, prekyboje, žemės ūkyje ir kitose srityse, konkurento bankrotas daro įtaką jo darbuotojams bei kreditoriams, tačiau bankininkystės rinkos dalyvio bankroto pasekmės yra kur kas rimtesnės. Pinigų išėmimas iš bankrutuojančio banko sukelia kitų kredito įstaigų indėlininkų nerimą bei sąlygoja likvidumo problemas bankų sektoriuje. Blogiausiu atveju tokia susiklosčiusi situacija gali lemti bankų krizę. Taigi, konkurencija, kaip mikroekonominis reiškinys, gali daryti makroekonominį poveikį.

Bankininkystės plėtrai įtakos turi konkurencinės aplinkos kūrimas. Konkurencija dėl klientų, konkurencija už galimybę pardavinėti produktus ir teikti paslaugas mažesnėmis kainomis nei konkurentai bei konkurencija už siūlomų bankinių produktų ir paslaugų kokybę sugeba pakelti banką į aukštesnį bankininkystės produktų ir paslaugų teikimo ir klientų aptarnavimo lygį. Tačiau konkurencija turi būti sąžininga, nes komercinius bankus sieja bendri interesai. Dažnai vieno komercinio banko smukimas gali sąlygoti panikos atsiradimą, kitų komercinių bankų indėlininkų pasitikėjimo sumažėjimą, dėl kurio jie taps pasiryžę atsiimti savo santaupas iš komercinių bankų. Tokia situacija gali destabilizuoti bankų sistemą ir lemti kitų kredito įstaigų bankrotą. Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad silpna bankų sistema kartu silpnina ir visą ekonomiką.

Tokiu atveju, kad tarp konkuruojančių rinkos dalyvių nekiltų nesusipratimų ir nebūtų pažeista konkurencijos laisvė, bankų konkurencija negali likti neregamentuojama valstybės įstatymų. Lietuvoje saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę šalyje įpareigoja Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas. Šis įstatymas „reglamentuoja konkurenciją ribojančią

ar galinčią riboti viešojo administravimo subjektų bei ūkio subjektų veiklą ir nesąžiningos konkurencijos veiksmus, nustato šių subjektų teises, pareigas ir atsakomybę bei konkurencijos ribojimo ir nesąžiningos konkurencijos kontrolės Lietuvos Respublikoje teisinius pagrindus“ (LRS 2000). Nesąžiningos konkurencijos reguliavimas valstybėje yra būtinas, priešingu atveju nesąžininga konkurencija gali lemti klientų nepasitikėjimą bankų sistema. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas taikytinas ir komerciniams bankams, nes šalies komerciniai bankai yra priskiriami prie ūkio subjektų, vykdančių ar galinčių vykdyti ūkinę veiklą Lietuvos Respublikoje.

Bankų sektoriuje esama ir kitų vidaus bei išorės jėgų, kurios gali sumažinti kainų konkurencijos galimybes. Pavyzdžiui, paskolų palūkanų normos gali būti veikiamos tiesioginio ar netiesioginio valstybės reguliavimo. Tiesioginis reguliavimas – tai minimalių ar maksimalių palūkanų normų svyravimo ribų, valstybės subsidijuojamų paskolų palūkanų normų nustatymas. Netiesioginis reguliavimas gali apimti, pavyzdžiui, refinansavimo normų centrinio banko teikiamoms paskoloms pasikeitimą. Būtinumas reguliuoti bankų konkurenciją valstybės mastu grindžiamas tuo, kad bankai sudaro svarią finansų sektoriaus dalį, turi didelę įtaką jo funkcionavimui ir stabilumui, be to, bankų veikla ypač priklauso nuo klientų pasitikėjimo. Klientų pasitikėjimo bankų veikla praradimas gali padaryti daug žalos ekonomikai – tai aiškiai matyti ir iš šiandieninės pasaulio ekonomikos būklės.

Bankų konkurencijos sritis yra labai plati, o konkurencinė aplinka – skirtinga ir įvairi. Konkuruodami tarpusavyje, bankai susiduria ir su tam tikra konkurencija, sudaroma kitų finansų įstaigų (ne bankų), finansinių tarpininkų (pensijų fondų, investicinių fondų, įmonių, teikiančių momentines paskolas) ir nefinansinių subjektų (prekybos centrų, pašto ir kt.).

1.2.2. Bankų konkurencijos dalyviai

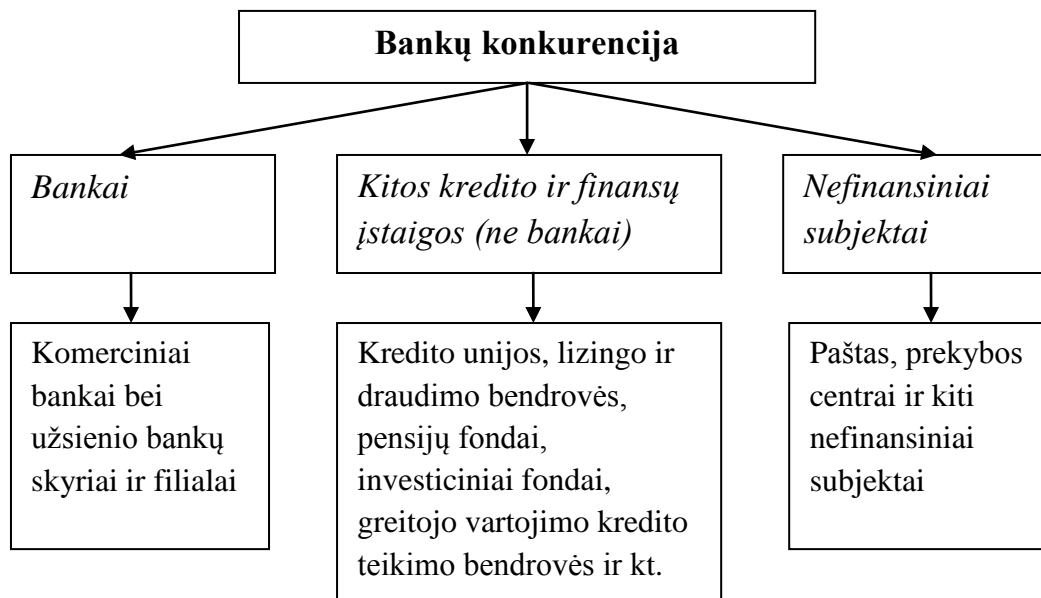
Pagrindiniai bankų konkurencijos dalyviai yra komerciniai bankai. Lietuvos Respublikos bankų įstatyme komercinis bankas yra apibūdinamas,

kaip Lietuvos Respublikoje įsteigta kredito įstaiga, kuri turi licenciją verstis ir verčiasi indėlių ar kitų grąžintinų lėšų priėmimu iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir jų skolinimu ir prisiima su tuo susijusią riziką bei atsakomybę (LRS 2004).

Kiti, ne mažiau aktyvūs, bankinės konkurencijos dalyviai yra kitos finansų įstaigos (ne bankai), kurios nėra priskiriamos prie komercinių bankų, tačiau taip pat verčiasi bankinių paslaugų ir produktų prekyba rinkoje ir siūlo savo klientams panašius arba analoginius produktus bei paslaugas. Prie kitų finansų įstaigų (ne bankų) yra priskiriamos lizingo, draudimo bendrovės, pensijų fondai, investiciniai fondai, greitojo vartojimo kredito teikimo bendrovės ir kt.

Trečią bankininkystės rinkos dalyvių grupę sudaro nefinansiniai subjektai, kurių pagrindinė veikla yra nesusijusi su finansinėmis operacijomis, tačiau jie teikia atskiras bankines paslaugas. Tai paštas, prekybos centrai ir kiti nefinansiniai subjektai.

2 pav. Bankų konkurencijos dalyviai

Šaltinis: sudaryta autorės

Komerciniai bankai, kurdami naujus produktus ir paslaugas bei pristatydami juos rinkoje, beveik visada susiduria su kitų komercinių bankų bei kitų finansų įstaigų (ne bankų) ir nefinansinių subjektų konkurencija. Tokia konkurencija yra vadinama bankų konkurencija, kai komerciniai bankai konkuruoja ne tik su kitais komerciniais bankais, bet ir su kitais bankininkystės rinkos dalyviais. Kadangi komercinių bankų konkurencija su kitomis ne kredito įstaigomis nėra didelė, nes komercinių bankų siūlomų produktų ir paslaugų asortimentas yra didesnis ir įvairesnis nei ne kredito įstaigos gali pasiūlyti, todėl šiame darbe dėmesys kreipiamas labiau į konkurenciją tarp bankų (tik kredito įstaigų), kai vieni komerciniai bankai konkuruoja su kitais komerciniais bankais bankininkystės rinkoje.

Komercinių bankų konkurencija yra vienas iš veiksnių, darančių įtaką bankų sistemos plėtrai. Kovodami už savo klientus, komerciniai bankai yra įpareigoti gerinti siūlomų produktų ir paslaugų kokybę, plėsti siūlomų produktų ir paslaugų rinką bei siūlyti savo klientams naujus modernius produktus, atitinkančius jų poreikius bei lūkesčius. Rinkos ekonomikoje tokio pobūdžio konkurencija sąlygoja bankų sistemos plėtrą.

Atsižvelgiant į bankininkystės rinkoje konkuruojančius dalyvius ir konkurencijos stiprumą, bankų konkurenciją galima suskirstyti į tris lygius (Rose, Hudgins 2008).

Pagrindiniame konkurencijos lygyje vyksta konkurencija tarp komercinių bankų – universalieji komerciniai bankai konkuruoja su kitais universaliais arba su specializuotais komerciniais bankais. Anksčiau skirtumas tarp specializuotų ir universaliųjų komercinių bankų buvo akivaizdus, tačiau, laikui bėgant, universalūs komerciniai bankai tapo populiariesni bei gali labiau prisitaikyti prie rinkos svyravimų.

Antrajame lygyje vyksta komercinių bankų konkurencija su kitomis finansų įstaigomis (ne bankais) – pensijų fondais, draudimo ir lizingo bendrovėmis, finansų maklerių įmonėmis, mokėjimo ir elektroninių pinigų įstaigomis bei kt. įstaigomis). Antrame konkurencijos lygyje konkurencija nėra

stipri, nes komercinių bankų siūlomų produktų ir paslaugų asortimentas yra platesnis palyginus su kitų finansų įstaigų (ne bankų) siūlomu asortimentu.

Trečiajame lygyje konkuruoja komerciniai bankai su nefinansiniais subjektais (prekybos centrais, paštu ir kt. subjektais). Šiame lygyje vykstančią konkurenciją galima apibūdinti kaip silpną, nes nefinansiniai subjektai prieš komercinius bankus dažniausia konkuruoja viena ar keliomis paslaugomis, tačiau dėl taikomų paslaugų įkainių nefinansiniai subjektai laimi prieš komercinius bankus.

Trijuose lygiuose vykstančią bankų konkurenciją galima suskirstyti į individualią ir grupinę konkurencijos formas:

- individuali konkurencija pasireiškia tada, kai bankininkystės rinkoje tarpusavyje konkuruoja pavienės finansų, nefinansinės įstaigos ir komerciniai bankai;
- grupinė konkurencija vyksta, kai rinkoje formuojasi konkurencinės grupės ar junginiai, susidedantys iš kelių ar daugiau komercinių bankų, finansų ar nefinansinių įstaigų. Komercinių bankų junginiai dažniausia formuojasi komerciniu pagrindu, pvz., sindikuotam kreditavimui.

Konkurencingumą, kaip vieną iš veiksnių, užtikrinančių šalies ekonominį augimą, lemia vienu rinkos dalyvių konkuravimas su kitais. Patys bendriausi konkurencijos požymiai yra tokie: gana daug tarpusavyje konkuruojančių pirkėjų ir pardavėjų; alternatyvios pasirinkimo galimybės, t. y. rinkos dalyviai (ir pirkėjai, ir pardavėjai) gamindami arba rinkdamiesi tam tikrą produktą ar paslaugą turi kelias alternatyvas; laisvas įėjimas į rinką. Pavyzdžiui, konkuruodami bankai potencialiems ir esamiems klientams sudaro galimybes rinktis iš daugelio jų siūlomų produktų ir teikiamų paslaugų.

Šiuolaikiniai komerciniai bankai beveik visose ekonominėse rinkose funkcionuoja kaip pirkėjai ir pardavėjai ir kiekvienoje iš jų bankų konkurencija pasižymi tam tikrais ypatumais:

- gamybos priemonių ir paslaugų rinkoje komerciniai bankai funkcionuoja ir kaip pardavėjai (atliekantys mokėjimo paslaugas,

kreditavimo paslaugas, valdantys finansus, sąskaitas ir kt.), ir kaip tam tikros produkcijos pirkėjai (pvz., gamybos produkcijos – biuro įrangos);

- vartojimo prekių ir paslaugų rinkoje komerciniai bankai veikia kaip finansiniai tarpininkai (pvz., teikia vartojimo paskolas ir kt.);
- darbo rinkoje komerciniai bankai veikia kaip tikslinės rinkos dalyviai – pirkėjai, kurie laikas nuo laiko atnaujina ar papildo savo personalą;
- informacinių produktų ir paslaugų rinkoje komerciniai bankai gali funkcionuoti ir kaip bankinių produktų ir paslaugų pardavėjai (pvz., finansinių konsultacijų tiekimas), ir kaip gamybos išteklių pirkėjai (pvz., programinės įrangos pirkimas);
- nekilnojamojo turto rinkoje komerciniai bankai daugiausia funkcionuoja kaip finansiniai tarpininkai, mažiausia – kaip atskiri pirkėjai (pvz., žemės sklypų ar pastatų pirkimas) ar pardavėjai (pvz., paskolų grąžinimą užtikrinimo priemonių (užstato) realizavimas arba pardavimas);
- finansų rinkose komerciniai bankai yra vieni iš pagrindinių dalyvių. Paskolų ir indėlių rinkoje komerciniai bankai, viena vertus, perka laikinas teises į savo indėlininkų piniginius išteklius, o, kita vertus, parduoda piniginius išteklius išduodami paskolas. Vertybinių popierių rinkoje komerciniai bankai, vykdydami savo klientų nurodymus bei veikdami savo iniciatyva, perka ir parduoda vertybinius popierius, t. y. atlieka ir pirkėjo ir pardavėjo vaidmenį. Valiutos ir tauriųjų metalų rinkose komercinių bankų vaidmuo panašus į vaidmenį vertybinių popierių rinkoje.

Bankai, kaip pardavėjai, konkuruoja dėl galimybės parduoti savo produktus ir paslaugas kuo palankesnėmis sąlygomis. Teigiama, kad pardavimo rinkoje, kur pardavėjai gali diktuoti savo sąlygas pirkėjams, vyrauja

pirkėjų konkurencija, o pirkimo rinkoje, kur didesnę galią turi pirkėjai, vyrauja pardavėjų konkurencija. Bankų pardavimo rinka apima paskolų rinką (kreditavimas), indėlių rinką (taupymas, investicinis tarpininkavimas) ir paslaugų rinką (atsiskaitymų paslaugos, sąskaitų tvarkymas, įmonių finansų valdymas ir kt.).

Pagal veiklos pobūdį bankų konkurencija būna dviejų tipų (Gorfinkel, Švandar 1997; Samuelson, Nordhaus 1997):

- dalykinė, vykstanti tarp bankų, siūlančių tokius pačius produktus ir paslaugas;
- rūšinė, vykstanti tarp bankų, siūlančių vienos rūšies, tačiau iš esmės besiskiriančius produktus ir paslaugas, kurie yra naudojami tam pačiam tikslui.

Dalykinė konkurencija būna labiau išplėtota priimant iš gyventojų indėlius iki pareikalavimo, kaupiamuosius ar terminuotuosius indėlius – tokias paslaugas siūlo visi bankai. Šios skirtingų bankų teikiamos standartizuotos paslaugos dažniausiai skiriasi kainomis, palūkanų normomis. Tačiau ne visos bankų teikiamos paslaugos yra standartizuotos. Daugelis jų yra individualaus pobūdžio, orientuotos į klientų finansinius poreikius. Tokios paslaugos ypač būdingos įmonėms – joms skolinant kiekvienu konkrečiu atveju sąlygos nustatomos ir tiksliai apibrėžiamos kredito sutartyje. Tai rūšinė konkurencija.

1.2.3. Bankų konkurencingumas ir jo ypatumai

Bankų konkurencija neatsiejama nuo produktų ir paslaugų konkurencingumo. Konkurencingumo sąvoka – konkurencijos sąvokos dalis. Konkurencingumas – tai aukščiausią kliento pasitenkinimo lygį užtikrinanti tam tikro objekto savybė, kuriai jis teikia pirmenybę, palyginti su kitų rinkai pateiktų panašių objektų savybėmis (Denton 1994). Konkurencingumas gali būti apibrėžiamas ir kaip objekto gebėjimas atlaikyti panašių objektų konkurencinį spaudimą ir kuo ilgiau išsilaikyti rinkoje (Krugman 1994). Daugelis autorių konkurencingumą apibūdina skirtingai, pvz. I. Beniušienės ir G.

Svirskienės (2008) naudojama konkurencingumo sąvoka konkurencingumą apibūdina kaip objekto arba subjekto gebėjimą konkuruoti kintant laiko, vietos arba sąlygų atžvilgiu. Kiti autoriai konkurencingumą apibūdina, kaip gebėjimą veikti ir reaguoti konkurencinėje aplinkoje (Feurer, Chaharbaghi 1994).

L. Dwyer ir C. Kim (2002), L. Budd ir A. Hirmis (2004), M. Yokoi-Arai ir N. Yoshino (2006) taip pat pateikia skirtingas konkurencingumo apibrėžimo variacijas. Atsižvelgiant į Lietuvos ir užsienio autorių pateikiamus konkurencingumo sąvokos variantus (žr. *1 priedą*), galima teigti, kad konkurencingumo sąvoka gali būti įvairiai interpretuojama, priklausomai nuo tyrimo tikslo, ir būtent todėl mokslininkai akcentuoja šios sąvokos įvairiapusiškumą.

Komercinių bankų konkurencingumas yra vienas iš svarbiausių rinkos ekonomikos teorijos klausimų, atsakymai į kurį būna skirtingi. Užsienio ir lietuvių autoriai moksliniuose darbuose

- išsamiai išanalizavo teorinius konkurencingumo aspektus (Barney 2001; Ambastha, Momaya 2005; Beniušienė, Svirskienė 2008),
- atskleidė konkurencingumo poveikį bankų sektoriui (Deltuvienė, Gižienė 2007; Shevchenko 2009), bankų koncentracijos įtaką konkurencingumui (Bikker, Groeneveld 2000; Cetorelli 2004; Berger, Demirgüç-Kunt ir kt. 2003),
- išnagrinėjo konkurencingumą Europos bankų sektoriuje (Vives 1991; Neven, Röller 1995),
- išryškino konkurencingų prekių ir paslaugų privalumus (Golob, Podnar 2007; Gottschalg, Zollo 2007; Sallis, Olsen 2006).

Neliko neaptarti ir įmonių konkurencingumą lemiantys veiksniai (Jennings, Beaver 1997; Marčinskas, Diskienė 2001; Keršienė 2009), įvairūs konkurencingumo modeliai (Holsapple, Singh 2001; Lobanova 2001; Bikker, Haaf 2002).

Išsamus konkurencingumo, kaip vieno iš svarbiausių ekonomikos teorijos klausimų, nagrinėjimas aiškintinas tuo, kad konkurencingumas yra

vienas iš veiksnių, užtikrinančių šalies ekonominį augimą. Todėl tiek užsienio, tiek Lietuvos autoriai skiria nemažai dėmesio jo analizei.

Taigi, konkurencingumas yra produkto ar paslaugos charakteristika, kuria pabrėžiamas jo išskirtinumas atsižvelgiant į nusistovėjusį visuomenės poreikių lygį ir sąnaudas, reikalingas tam poreikiui patenkinti. Vis dėlto vien tik klientui parankus produktų ir paslaugų asortimentas konkurencinio pranašumo bankui negarantuoja, prieš jį siūlant, bankui būtina žinoti klientų keliamus reikalavimus.

Ekonomikos teorijoje (Iyer 1998) skiriamos dvi konkurencijos rūšys: kainų konkurencija ir nekaininė konkurencija. Kainų konkurencija yra kainų keitimas. Nekaininė konkurencija grindžiama produktų ir paslaugų savybių gerinimu, jų išskyrimu iš kitų pasitelkiant reklamą ar kitas pardavimą skatinančias priemones (Samuelson, Nordhaus 1997). Vis dėlto ribos, kurios bankui leidžia keisti produktų ar paslaugų kainas, yra gana lanksčios. Dažnai produktų ar paslaugų pirkėjai, ypač tie, kurie yra nuolatiniai banko klientai, gali derėtis dėl kainos ir gauti nuolaidų. Lietuvos bankams tokia klientų aptarnavimo praktika yra visiškai priimtina. Konkuruodami kainomis, bankai įgyja tam tikrų privalumų, jeigu jie pasižymi šiomis ypatybėmis:

- greitai reaguoja į besikeičiančią ekonominę aplinką ir siūlo naujus, klientų poreikius atitinkančius produktus ir paslaugas nedidelėmis kainomis;
- kontroliuoja didelę rinkos dalį ir turi daug klientų;
- greitai aptarnauja klientus, teikia reikiamas paslaugas ir konsultacijas;
- mažina konkurencingų produktų ar paslaugų gyvavimo ciklą, siūlydami klientams įsigyti panašių produktų ar paslaugų išskirtinėmis sąlygomis.

Produktų ar paslaugų konkurencingumą gali skatinti ne tik jų kokybė ir kaina, bet ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, banko rinkodara, jo įvaizdis, klientų aptarnavimo lygis ir kt.

Teigiamas banko įvaizdis yra vienas iš svarbių banko konkurencinio pranašumo šaltinių. Reikėtų pabrėžti, kad banko įvaizdis yra labai susijęs su klientų aptarnavimo kokybe, nes banko įvaizdis priklauso nuo klientų aptarnavimo lygio. Bankai, siekiantys sustiprinti savo pozicijas rinkoje, stengiasi daugiau dėmesio skirti savo klientams, sutelkdami dėmesį į aukščiausios kokybės klientų aptarnavimo lygį ir užmegzdami nuolatinius santykius su jais. Kokybiniai pokyčiai sąlygoja klientų lojalumą, todėl komerciniai bankai nuolat stengiasi pagerinti klientų aptarnavimo lygį ir įgauti pranašumo konkurencinėje kovoje, didindami banko darbuotojų profesionalumą bei tobulindami jų bendravimo su klientais kultūrą.

Bankų konkurencijos augimas bei klientų poreikių didėjimas lemia tai, kad dauguma komercinių bankų kreipiasi į rinkodaros specialistus, kuriančius rinkodaros strategiją, kuri padeda prisitaikyti prie aplinkos pokyčių ir užtikrinti sėkmę konkurencinėje kovoje.

Įsitvirtinti ir užimti gerą poziciją rinkoje taip pat padeda klientų poreikių analizė, modernesnės technologijos diegimas, nauji produktai, išplėtotas klientų aptarnavimo infrastruktūra, pasitikėjimas banku (Kraujalis, Snieška 2000).

Kad ir kokie svarbūs šie veiksniai bebūtų, pagrindiniais veiksniais vis dėlto laikytina produktų kokybė ir kaina. Kokybiški produktai ir paslaugos, prieinama jų kaina ir aukštas klientų aptarnavimo lygis gali užtikrinti tam tikro komercinio banko pranašumą ir galimybes konkuruoti rinkoje.

Tačiau didžioji dalis šalies komercinių bankų nėra linkę konkuruoti kainomis ir jų veiklai daugiau būdinga nekaininė konkurencija grįsta teikiamų produktų ir paslaugų kokybės pokyčiais.

1.2.4. Bankų konkurencingumą lemiantys veiksniai ir jį matuojantys metodai

Atlikus užsienio ir Lietuvos autorių mokslinės literatūros analizę pastebėta, kad daugelis mokslininkų bankų konkurencingumą lemiančius

veiksnius sieja su vidaus ir išorės konkurencijos sąlygomis. Konkurencijos sąlygos literatūroje dažnai tiriamos šiais metodais (Shevchenko 2009):

- matuojant koncentracijos indeksus, siekiant įvertinti komercinių bankų koncentracijos lygį ir jo įtaką konkurencijai;
- vertinant tobulosios konkurencijos, monopolijos ir oligopolijos modelius bankiniame sektoriuje;
- analizuojant masto ir veiklos ekonomiją, kaip kompleksinį bankų konkurencingumo šaltinį;
- modeliuojant X-efektyvumą (angl. *X-efficiency*) kaip banko vadovybės gebėjimą kontroliuoti sąnaudas siekiant maksimalaus pelno;
- naudojant įvairius veiklos rezultatų vertinimo metodus, siekiant įvertinti šių rezultatų sąryšį su konkurencijos laipsniu, įskaitant turto ir įsipareigojimų efektyvumą, indėlių-paskolų maržą, sąnaudų-pelno santykį, veiklos rezultatų lyginamuosius rodiklius ir reitingavimo modelius.

Mokslinėje literatūroje bankų konkurencijos tyrimo metodai yra skirstomi į struktūrinius ir nestruktūrinius (Groeneveld, Boonstra 2005). Struktūriniai metodai, kuriais remiantis analizuojama konkurencija, dažniausiai apima struktūros, veiksmų ir rezultatų analizę (žr. 2 priedą).

Nestruktūriniai konkurencijos matavimo modeliai, tokie kaip Iwata modelis, Bresnahan modelis ir Panzar-Rosse modelis, buvo sukurti atsižvelgiant į tai, kad struktūriniai modeliai turėjo nemažai tiek teorinių, tiek praktinių trūkumų. Nestruktūriniai konkurencingumo tyrimo modeliai leidžia nustatyti, kokią įtaką turi rinkos galia bankų konkurencinei elgsenai, neatsižvelgiant į struktūrines ypatybes. Minėti nestruktūriniai konkurencingumo matavimo būdai ignoruoja tokius svarbius konkurencijos matavimo rodiklius, kaip rinkos koncentracija.

Minėtas Iwata modelis įgalina apskaičiuoti hipotetinių variacijų vertes individualiai kiekvienam bankui, tiekiančiam homogeniškus produktus ar

paslaugas oligopolinėje rinkoje. Šis metodas įtraukia rinkos paklausos funkcijos ir kaštų funkcijų apskaičiavimą atskirai kiekvienam bankui.

Nagrinėjant mokslinę literatūrą ir empirinį šio modelio pritaikymą Europos bankininkystės rinkoje buvo pastebėta, kad modelis nėra taikomas arba toks atvejis nėra žinomas. Šį modelį yra labai sunku pritaikyti praktiškai dėl to, kad jo panaudojimui reikia surinkti gana didelį mikroekonominių duomenų kiekį apie giminingų produktų kaštų struktūrą Europos bankų rinkose. Kitas šio modelio, tiriančio bankų pelningumo ir rinkos galios sąryšį, trūkumas yra tas, kad daugelis pelningumą matuojančių rodiklių yra tarpusavyje susiję, tad nelabai gali būti panaudoti empiriškai (Bikker, Jaap 2005).

Pagrindinė Bresnahan modelio mintis yra ta, kad bankai maksimizuoja savo pelnus sulygindami savo ribinius kaštus su suvokiamomis ar įsivaizduojamomis ribinėmis pajamomis (Bos, Bikker 2008). Suvokiamos ar įsivaizduojamos ribinės pajamos sutampa su paklausos kaina pusiausvyros taške ir su rinkos ribinėmis pajamomis oligopolinėje rinkos struktūroje. Empirinis šio modelio pritaikymas buvo naudojamas JAV paskolų rinkai ir Kanados bankų rinkos konkurencinėms sąlygoms tirti (Chintrakarn, Jindapon 2012). Taip pat šis modelis buvo pritaikytas tiriant Suomijos paskolų ir mažmeninės bankininkystės rinkos (Vesala 2000, Anderson, Hyytinen, Snellman 2000, Koponen 2003) ir Olandijos paskolų ir indėlių rinkų konkurencijos lygį (Swank 1995, Canoy, Dijk, Lemmen, Mooij, Weigand 2001). J. A. Bikker (2002) pritaikė šį modelį tirdamas bankų konkurencingumą devynių Europos šalių paskolų rinkose.

Kitas konkurencingumo matavimo modelis, Panzar-Rosse modelis, remiasi atskiro banko finansiniais rodikliais ir įgalina nustatyti kiek gamybos veiksnių kainos atsispindi konkreta banko pajamose. Esant tobulai konkurencijai gamybos veiksnių kainos padidėjimas pakelia ir ribinius kaštus ir bendras pajamas tokiu pačiu lygiu kaip ir padidėjusios sąnaudos. Monopolinės konkurencijos sąlygomis gamybos veiksnių kainos padidėjimas

padidins ribinius kaštus, sumažins gamybos apimtį ir sumažins bendras pajamas (Bikker, Shaffer, Spierdijk 2009).

Mokslinėje literatūroje galima pastebėti tendenciją, kad šis modelis pateikia patikimus rezultatus, jei tiriamieji bankai rinkoje veikia ilguoju laikotarpiu, tačiau, bankų konkurencinė elgsena turi būti veikiama kitų rinkos dalyvių. Empirinis šio modelio taikymas yra gana dažnas.

Šis modelis buvo panaudotas tiriant Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Didžiosios Britanijos ir Indonezijos bankų konkurencines sąlygas. Tyrimo metu buvo pastebėta, kad visose minėtose valstybėse tarp komercinių bankų vyravo monopolinė konkurencija (Molynex ir kt. 1994, Claessens, Laeven 2004, Yildirim, Philippatos 2007, Mulyaningsih, Daly 2011). Tiriant Suomijos bankininkystės rinką ir jos įtaką komercinių bankų konkurencingumui taip pat buvo naudojamas šis modelis (Vesala 1995). Naudojant šį modelį, Europos sąjungos narių bankų konkurencingumo tyrimas atskleidė, kad nuo 1989 iki 1996 m. ES komerciniai bankai veikė monopolinės konkurencijos sąlygomis (Bikker ir Groeneveld 2000). Šio modelio empirinis pritaikymas taip pat buvo atliktas tiriant Europos monetarinės sąjungos įtaką Prancūzijos, Vokietijos ir Italijos bankams suskirstant bankus į didelių ir mažų komercinių bankų grupes. Tyrimas atskleidė, kad mažieji bankai Italijoje veikė monopolinės konkurencijos sąlygomis ir tokiomis pat sąlygomis Prancūzijoje ir Vokietijoje. Didieji komerciniai bankai visose tyrimo šalyse taip pat veikė monopolinės konkurencijos sąlygomis (Bandt, Davis 2000).

Ištyrus EBPO² šalių narių mažuosius, vidutinius ir didžiuosius bankus, nustatyta, kad praktiškai visose rinkose yra monopolinė konkurencija, nors kai kuriose produktų ir paslaugų rinkose buvo galima pastebėti ir tobulosios konkurencijos apraiškų (Bikkerman ir Haaf 2002).

Analizuojant mokslinę literatūrą bankų konkurencingumo tema pastebėta, kad dažnai šiais tyrimais siekiama nustatyti visos bankinės sistemos konkurencingumą ieškant sąryšio su bankine struktūra ir ekonominiu bankų

---

² EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

sistemos augimu. Šią tyrimų kryptį visų pirma lemia tai, kad bankai pasižymi specifiniais požymiais, išskiriančiais juos iš kitų rinkos subjektų (pvz., įmonių ar kitų subjektų), kurie susiję su specifine rinkos konjunktūra, teikiamomis paslaugomis, ypatingu reguliavimu siekiant finansų sektoriaus stabilumo.

Kalbant apie vidinius bankų konkurencingumą lemiančius veiksnius, pažymėtina, kad jų tyrimams skiriamas mažesnis dėmesys nei išoriniams bankų konkurencingumą lemiantiems veiksniams. Vidiniams bankų konkurencingumą lemiantiems veiksniams tirti yra taikomos į išteklius ir jų efektyvumą orientuotos metodikos atsižvelgiant į banko veiklos specifiką, arba šis konkurencingumas vertinamas analizuojant bankų strategijų įgyvendinimą ir teikiant rekomendacijas dėl jų tobulinimo.

Vienos iš į išteklius orientuotos metodikos pavyzdžiu galėtų būti užsienio mokslininkų (Givi, Ebrahimi, Nasrabadi, Safari 2010) sudarytas tyrimo modelis, kuris atsižvelgė į vidines bankų kompetencijas tiriant jų tarpusavio sąveiką ir banko konkurencingumą.

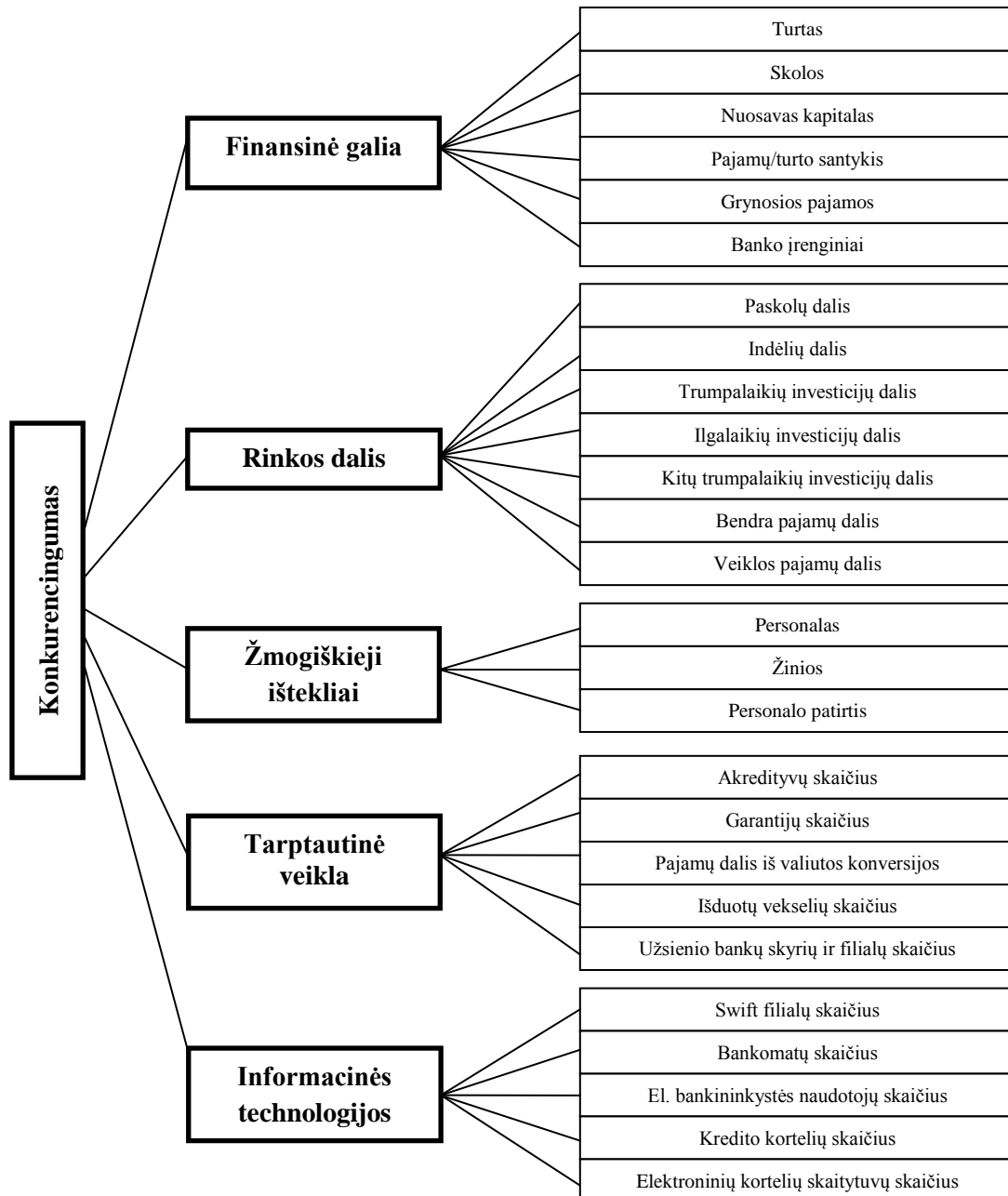
Bankų konkurencingumui tirti autoriai išskyrė 5 veiksnių kategorijas, kurios dar turi 27 parametrus, kuriais remiantis vertinamas bankų tarpusavio konkurencingumas (žr. 3 pav.).

Straipsnio autoriai, naudodami apklausos metodą (apklausoje dalyvavo akademinės visuomenės atstovai ir bankininkai) ir tikrindami gautų rezultatų patikimumo parametrus, priėjo išvadą, kad visi jų sukonstruoti veiksniai (faktoriai) – finansinė galia, rinkos dalis, žmogiškieji ištekliai, tarptautinė veikla, informacinės technologijos ir juos sudarantys elementai yra banko konkurencingumą lemiantys veiksniai.

Atsižvelgiant į pačios konkurencingumo sąvokos kompleksiskumą, yra logiška tirti konkurencingumą daugeliu aspektų.

Vis dėlto, nepaisant teigiamų šios tyrimo matricos pusės, susiduriama su gautų duomenų palyginamumo problema, nes yra ganėtinai sudėtinga palyginti tokių parametrų kaip rinkos dalis ir personalo patirtis įtaką bankų konkurencingumui. Dėl šios priežasties patys straipsnio autoriai tyrė

valstybinių ir privačių bankų konkurencingumą tik analizuodami finansinės galios rodiklius.

3 pav. Bankų konkurencingumo tyrimo modelis

Šaltinis: Givi, Ebrahimi, Nasrabadi, Safari (2010)

Nematerialiųjų išteklių įtaka bankų konkurencingumui yra išnagrinėta Harasim atliktame tyrime, kuriame yra identifikuojama, kad anksčiau

didžiausią įtaką bankų konkurencingumui darė materialūs ištekliai, tokie kaip banko finansinė situacija, žemi veiklos kaštai, platus paslaugų ir produktų asortimentas (Harasim 2008).

Tačiau nuo praėjusio amžiaus 9 dešimtmečio vis didesnę įtaką bankų konkurencingumui pradėjo daryti nematerialieji ištekliai, tokie kaip banko įvaizdis, prekinis ženklas, produktų ir paslaugų kokybė ir kiti ištekliai (žr. *1 lentelę*).

1 lentelė. Bankų konkurencinio pranašumo šaltiniai

Žmogiškieji ištekliai	Finansinis turtas	Materialusis turtas	Nematerialus turtas
Personalas/darbuotojai Kvalifikacijos kėlimo mokymai	Pinigai ir pinigų ekvivalentai	Skyrių tinklas Informacinės ir telekomunikacinės sistemos	Prekės ženklo įvaizdis Patirtis Vadovavimo įgūdžiai Produktų ir paslaugų kokybė

Šaltinis: Harasim (2008)

Aptariamo straipsnio autorė tik identifikavo, kaip, laikui bėgant, keitėsi požiūris į bankų turtą, kuris anksčiau bankams suteikdavo konkurencinį pranašumą. Nors tyrime išdėstoma nematerialaus turto įtakos konkurencingumui problematika, vis dėlto autorė nepateikė modelio, leidžiančio nustatyti bankų konkurencingumą vertinant banko turimo materialaus ir nematerialaus turto įtaką.

Analizuojant literatūrą bankų efektyvumo tematika, pastebėta, kad bankų efektyvumas nėra labai paprastai išmatuojamas, nes banko kuriami produktai ir teikiamos paslaugos yra nematerialios kilmės. Daugelis autorių efektyvumą matavo naudodami rezultatų, sąnaudų veiklos rodiklius, taip pat buvo vertinama masto ir veiklos ekonomija, įvairūs indeksai, apimantys pelningumo, kainodaros, paskolų rinkos dalies elementus (Shevchenko 2009; Spathis, Kosmidou, Doumpos 2002).

Finansiniame sektoriuje konkurencingumui tirti gali būti naudojami kai kurie produktyvumo rodikliai:

- veiklos sąnaudų ir vidutinio turto santykis,
- veiklos pajamų santykis su sąnaudomis,
- veiklos pajamų santykis su išlaidomis darbo jėgai.

Naudojant šias priemones sąnaudų ir rezultato santykis tampa labai aiškus ir įgalina nustatyti, kiek reikia išteklių, siekiant užtikrinti tam tikrą veiklos rezultatą arba kokios yra tam tikro turto išlaikymo sąnaudos. Struktūrinis lyginamasis požiūris, naudojant bankų struktūrinių komponentų: turto, įsipareigojimų ir akcinio kapitalo dalis ir lyginant jas su visų bankų analogiškais rodikliais, leidžia identifikuoti bankų konkurencinius pranašumus (Shevchenko 2009).

Tačiau produktyvumo skaičiavimai paslaugų sektoriuje yra gana sudėtingi, nes, pvz. gamyboje, rezultatas yra išreiškiamas pagamintomis prekėmis, tuo tarpu finansiniame sektoriuje yra sudėtinga atskirti, kuris rezultatas yra tarpinis, o kuris galutinis (Schouten 2009).

Dar vienas mokslininkų pateikiamas konkurencingumą matuojantis modelis yra pagrįstas strateginiu planavimu. Konkurencingumo sąvokų nevienareikšmiškumas lemia šio reiškinio vertinimo daugiaprasmiškumą. Komercinių bankų veiklos rezultatyvumas susiformuoja ne pats savaime, o yra nulemtas vidinių ir išorinių verslo sąlygų. Viena svarbiausių įtakų verslo rezultatams turi komercinio banko valdymo proceso organizavimas ir priimami sprendimai. Ne veltui pastaruoju metu dauguma komercinių bankų kreipiasi į specialistus, padedančius sukurti banko valdymo strategiją, kuri sąlygotų komercinio banko prisitaikymą prie aplinkos pokyčių ir užtikrintų sėkmę konkurencinėje kovoje.

Kiekvienos valdymo ir marketingo strategijos pagrindinis tikslas yra konkurencinio pranašumo sukūrimas. Šis konkurencinis pranašumas lemia tai, kad komercinis bankas gali pasiūlyti vartotojams didesnės pridėtinės vertės produktą lyginant su konkurentais.

Remiantis Porteriu (Porter 1990), yra du įprasti būdai susikurti konkurencinį pranašumą: žemų kaštų gamyba arba produkto diferencijavimas pasiūlant išskirtinį ir vartotojo vertinamą produktą. Porterio paaiškinimas apie

konkurencinio pranašumo kūrimą įmonėms tinka ir komerciniams bankams, nes komerciniai bankai šiuo atveju yra kaip įmonės, siūlančios savo klientams prekes ir paslaugas. Nors komercinių bankų siūlomų produktų ir paslaugų asortimentas yra kitoks, nei įmonių, tačiau ir komerciniai bankai ir įmonės eidami į rinką siekia tokių pačių tikslų.

Kiekvienas komercinis bankas turi nuspręsti kaip:

- įeiti į rinką,
- kaip išlaikyti,
- kaip gerinti savo konkurencinę poziciją.

Konkuruodami rinkoje komerciniai bankai pradeda suprasti, kad nei vienas iš jų negali pasiūlyti visų produktų ir tapti pranašiausiu visiems klientams, nes šiuolaikiniai klientai perka ne vien fizinį produktą ar grynąją paslaugą. Jie perka ir produktą, ir su juo susijusį aptarnavimą ir net santykius su pardavėju. Taigi, šiandien komerciniai bankai yra priversti ieškoti naujų konkurencijos būdų ir nuolat gerinti savo kuriamų produktų ir teikiamų paslaugų kokybę ir produktyvumą (Zineldin, Bredenlów 2001).

Šios krypties tyrimuose analizuojami tokie konkurencingumą lemiantys veiksniai kaip:

- inovatyvumas,
- planavimas,
- išlaidų planavimas,
- orientacija į ilgalaikius rezultatus,
- rinkodaros priemonių efektyvumas ir kt. (Moutinho, Philips 2002).

Šioje srityje taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į kompleksinius modelius, kurie vertina kelių tarpusavyje susijusių kintamųjų sąryšius, ir jų įtaką bankų konkurencingumui. Pvz. Zineldin ir Bredenlów (2001) savo tyrime siekė nustatyti kokybės, pozicionavimo, ir produktyvumo/efektyvumo sąveiką ir jų įtaką banko veiklos rezultatams. Jų tyrimas atskleidė, kad norint užsitikrinti konkurencinį pranašumą, bankai privalo nuolat gerinti savo paslaugų kokybę,

skatinti lyderystę, kelti žmogiškųjų išteklių kvalifikaciją, užtikrinti į vartotoją orientuotas marketingo strategijas.

Atliekant Lietuvos mokslinės literatūros analizę bankų konkurencingumo tematika, pastebėta, kad Lietuvoje bankų konkurencingumas praktiniu aspektu nėra labai išsamiai išnagrinėtas. Pažymėtini keli straipsniai, kuriuose pateikiama įmonių konkurencingumo didinimo veiksnių analizė (Rinkauskaitė 2007) bei atskleisti ir įvertinti konkurencingumą lemiantys veiksniai (Beniušienė, Svirskienė 2008). Pastarajame taip pat numatyti galimi konkurencingumo didinimo būdai identifikuojant pagrindinius konkurencinio pranašumo šaltinius, leidžiančius bet kuriai organizacijai kurti unikaliais ir nepakartojamais konkurenciniais pranašumais pagrįstas konkuravimo strategijas bei plėtoti savo konkurencingumą.

Anot I. Beniušienės, G. Svirskienės (2008), nėra universalių konkurencingumo įgijimo ir išlaikymo būdų ir konkurencinėje kovoje dažniausia laimi tie, kurie:

- gali pasiūlyti išskirtinių ir unikalių produktų ar paslaugų,
- sugeba jautriai reaguoti ir prisitaikyti prie rinkos pokyčių,
- pirmieji randa prieigą prie pagrindinių išteklių,
- greičiau už kitus pasiekia aukščiausią rezultatyvumo lygį.

Taip pat buvo tiriama Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo konkurencingumo aplinka ir pasiūlyti būdai, kaip ją būtų galima pagerinti (Vijeikis, Makštutis 2009), nustatytos staigaus susidomėjimo šalies konkurencingumu augimo priežastys, identifiukuoti svarbiausi aspektai, apibūdinantys šiandieninį šalies konkurencingumą (Staskevičiūtė, Tamošiūnienė 2010). Kai kurie autoriai taip pat siekė išanalizuoti konkurencingumą ir jį veikiančius faktorius (Bartkus, Kriaučiūnaitė 2007; Mikulis, Ruževičius 2009).

Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad Lietuvoje nėra atlikta tyrimų, kurių tikslas – Lietuvos bankų konkurencingumo tyrimas, taip pat pasigendama ir šakos įmonių konkurencingumo palyginimo bent pagal vieną iš konkurencingumo vertinimo aspektų. Vienintelis darbas, kuriame nagrinėjamas

su konkurencingumu susijęs bankų sektorius, yra „Konkurencija, koncentracija, efektyvumas ir jų sąryšis Lietuvos bankų sektoriuje“ (Deltuvienė, Gižienė 2007). Šiame straipsnyje yra analizuojama Lietuvos bankų rinkos struktūra, apibūdinamos Lietuvos bankų sektoriaus konkurencijos sąlygos, tačiau nėra atskleidžiami konkrečių komercinių bankų konkurenciniai pranašumai lyginant juos tarpusavyje.

Apibendrinant Lietuvoje atliktus tyrimus, galima daryti išvadą, kad bankų konkurencingumas buvo tirtas tik epizodiškai, o tai neleidžia susidaryti aiškaus ir tikslaus vaizdo apie Lietuvos bankų konkurencingumo lyginamuosius aspektus.

1.2.5. Bankų konkurencija ir rinkos koncentracija

Analizuojant bankų konkurenciją, būtina ištirti bankininkystės rinkos struktūrą ir atsižvelgti į rinkos dalyvių skaičių bei jų dydį. Dalyvių gali būti daug, tačiau dominuoti gali tik vienas ar keli komerciniai bankai.

Bankininkystės rinkos struktūros analizei atlikti ir monopolizacijos laipsniui nustatyti yra atliekamas rinkos koncentracijos įvertinimas.

Užsienio autoriai rinkos koncentraciją apibūdina kaip situaciją, kai didieji komerciniai bankai atlieka pagrindinį vaidmenį, t. y. vyrauja rinkoje kartu išstumdami iš jos mažesnius bankus. Tokiose varžybose mažesni komerciniai bankai bankrutuoja arba tiesiog nustoja egzistuoti. Likusieji, norėdami formaliai išsaugoti savo nepriklausomumą, paklūsta didžiųjų komercinių bankų galiai ir galų gale praranda nepriklausomybę tapdami didžiųjų komercinių bankų buveine ar filialu (Bikker, Groeneveld 2000). Tokia situacija galima, kai bankininkystės rinkoje vyrauja didelis komercinių bankų skaičius. Lietuvoje bankininkystės rinka nėra didelė, todėl akivaizdus kelių komercinių bankų atotrūkis nuo kitų yra pavojingas.

Banko kapitalo koncentracija yra visų pirma grindžiama kapitalo centralizavimu: didelės pramonės ar gamybos įmonės paprastai stengiasi laikyti ir saugoti savo turimus piniginius išteklius dideliuose komerciniuose

bankuose, o tai stiprina didelių bankų pozicijas rinkoje ir savaime sumažina mažesniųjų vaidmenį joje.

Bankų kapitalo koncentracija sukelia konkurenciją bankų sektoriuje, kur didieji bankai turi lemiamą pranašumą. Visų pirma dauguma investuotojų daugiau nori įdėti savo pinigus į didesnius, stabilius ir patikimus bankus, nei į mažesnius bankus. Antra, didieji komerciniai bankai, lyginant su mažesniais, siūlo savo klientams platų klientų aptarnavimo tinklą, kuris pritraukia įnašų iš įvairių vietovių. Trečia, didieji komerciniai bankai yra daug pranašesni už mažuosius ir gali pasiūlyti didelį produktų ir paslaugų asortimentą greitai besivystančioje šiuolaikinėje bankininkystės rinkoje. Didieji komerciniai bankai taip pat turi stipresnę kapitalo bazę, kuria naudodamiesi gali prisiimti didesnę riziką ir suteikti daugiau paslaugų drauge padidindami konkurenciją bankininkystės rinkoje.

Lietuva nėra išimtis. Kiekviename daugiau ar mažiau žinomame Lietuvos kampelyje komerciniai bankai konkuruoja tarpusavyje, pritraukdami klientus savo patikimu įvaizdžiu, užimama tvirta pozicija rinkoje bei viliodami lengvatinėmis produktų ir paslaugų įsigijimo sąlygomis ir įvairiais reklaminiiais pasiūlymais.

Banko atliekamų operacijų diapazonas leido komerciniams bankams giliai įsiskverbti į šalies ekonomiką bei kontroliuoti ir valdyti įmonių ir gyventojų piniginius išteklius. Šiuo metu visų juridinių ir didelė dalis fizinių asmenų lėšų yra laikoma komerciniuose bankuose, o tai sąlygoja sukaupto kapitalo išteklių centralizaciją.

Siekiant tiksliai įvertinti bankininkystės rinkos koncentracijos lygį yra skaičiuojami koncentracijos rodikliai, kurių matavimo būdai dažniausia yra grindžiami komercinių bankų, veikiančių rinkoje, skaičiumi bei jų užimama rinkos dalimi.

Žinomiausias ir dažniausiai naudojamas yra koncentracijos faktorius arba koncentracijos lygio indeksas (angl. *CR – Concentration Ratio*), kuris atspindi fiksuoto skaičiaus (dažniausiai vieno ar trijų) didžiausių rinkos dalyvių dalį joje. Indekso skaičiavimo paprastumas bei nedideli duomenų reikalavimai

sąlygoja jo populiarumą atliekant koncentracijos lygio tyrimus bankininkystės rinkoje.

Šis rodiklis parodo vyraujančių komercinių bankų skaičių ir jų valdomą turto, paskolų ar indėlių rinkos dalį. Kuo mažesnis rinkoje veikiančių dalyvių skaičius, tuo didesnis rinkos koncentracijos lygis. Kuo mažiau skiriasi veikiančių dalyvių dydis, tuo žemesnis bus koncentracijos lygis rinkoje. Koncentracijos lygis turi įtakos dalyvių elgesiui rinkoje: kuo didesnė koncentracija, tuo daugiau įmonės ar komerciniai bankai yra priklausomi vienas nuo kito.

Koncentracija taip pat turi įtakos rinkos dalyvių sprendimui konkuruoti arba kooperuotis: kuo mažesnės įmonės ar komerciniai bankai figūruoja rinkoje, tuo daugiau jie suvokia tarpusavio priklausomybę ir tuo greičiau jie pradės bendradarbiauti ir kooperuotis. Todėl galima daryti prielaidą, kad kuo didesnė koncentracija, tuo mažiau konkurencinga bus rinka.

Koncentracijos lygio indeksas priklauso nuo komercinio banko dydžio bei rinkos dydžio, kuriame veikia komercinis bankas. Kuo didesnis komercinis bankas, lyginant su rinkos mastu, tuo didesnis koncentracijos lygis pačioje rinkoje.

Koncentracijos lygio indeksas yra matuojamas kaip didžiausių komercinių bankų valdomų rinkos dalių suma:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k y_i \quad (1)$$

kur:

y_i – valdoma rinkos dalis,

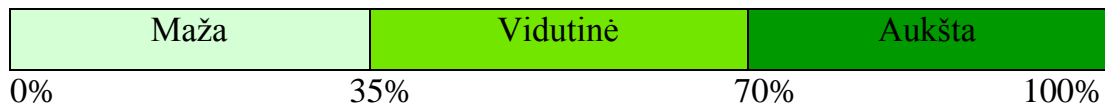
k – komercinių bankų skaičius, kuriam skaičiuojamas koncentracijos lygio indeksas.

Koncentracijos indeksas daugiau koncentruojasi į tam tikrą didžiausių komercinių bankų skaičių, eliminuodamas kitus mažus komercinius bankus taip pat veikiančius tiriamojoje rinkoje.

Šis matas apibūdina ne rinkos visumą ir joje operuojančių dalyvių skaičių, o didžiausių dalyvių valdomą dalį bei jų įtaką visam sektoriui (Bikker, Haaf 2002).

Trijų didžiausių komercinių bankų, veikiančių analizuojamoje bankininkystės rinkoje, koncentracijos lygis yra apibūdinamas, kaip:

- nuo 0 proc. iki 35 proc. – žemas koncentracijos lygis;
- nuo 35 proc. iki 70 proc. – vidutinio sunkumo koncentracija;
- nuo 70 proc. iki 100 proc. – aukštas koncentracijos lygis (žr. 4 pav.).

4 pav. Koncentracijos intensyvumas pagal CR₃

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Bikker, Haaf (2002)

Dar vienas rodiklis, plačiai naudojamas rinkos koncentracijos lygio įvertinimui nustatyti, yra Herfindahl-Hirschman indeksas (HHI), kuris apskaičiuojamas sudedant visų atitinkamoje rinkoje esančių dalyvių rinkos dalis, pakeltas kvadratu:

$$HHI = \sum_{i=1}^N y_i^2 \quad (2)$$

kur:

y_i – rinkos dalyvio valdoma rinkos dalis,

N – visų rinkoje operuojančių dalyvių skaičius.

Maža	Vidutinė	Aukšta
0	1000	1800
		10000

5 pav. Koncentracijos intensyvumas pagal HHI

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Bikker, Haaf (2002)

Šis rodiklis yra labai paplitęs tarptautinėje praktikoje. Jeigu HHI reikšmė:

- yra arti nulio, tai rinkoje vyrauja tobula konkurencija – rinkoje operuoja daug mažų subjektų ir kiekvienas iš jų kontroliuoja savo rinkos dalį,
- viršija 1800, tai tokia rinka yra laikoma labai koncentruota,
- svyruoja nuo 1000 iki 1800, rinka yra vidutiniškai koncentruota (žr. 5 pav.).

Herfindahl-Hirschman indeksas padeda nustatyti koncentracijos intensyvumo laipsnį ir apima visų rinkoje egzistuojančių bankų rinkos dalies išsidėstymą (Bikker, Haaf 2002).

Svarbu pažymėti, kad šis indeksas priskiria tam tikrą svorį visiems komerciniams bankams individualiai, kas leidžia gauti tikslesnius koncentracijos lygio tyrimų rezultatus. Tuo tarpu skaičiuojant kitus indeksus ne visada yra atsižvelgiama į visų rinkoje operuojančių komercinių bankų įtaką.

Hall-Tidemann indeksas (HT) taip pat padeda nustatyti koncentracijos lygį rinkoje, tačiau yra apskaičiuojamas lyginant komercinių bankų reitingus:

$$HT = \frac{1}{2 \cdot \sum_{i=1}^N R_i \cdot y_i - 1} \quad (3)$$

kur:

R_i – komercinio banko reitingas rinkoje (pats didžiausias komercinis bankas rinkoje turi reitingą, lygų 1; antras pagal dydį – reitingą, lygų 2 ir t. t. mažėjimo tvarka);

y_i – komercinio banko dalis rinkoje;

N – komercinių bankų skaičius rinkoje.

Nustatant koncentracijos lygį remiantis Hall-Tidemann indekso skaičiavimu, kiekvienam komerciniam bankui yra suteikiamas tam tikras reitingas priklausomai nuo banko užimamos rinkos dalies. Toks skaičiavimo principas užtikrina, kad yra įvertinami visi rinkoje veikiantys komerciniai bankai.

Koncentracijos indeksas pagal bankų reitingus HT svyruoja nuo $1/N$ iki 1. Kuo mažesnė Hall-Tidemann indekso reikšmė, tuo mažiau koncentruota rinka. Šio rodiklio privalumas yra tas, kad jis suteikia galimybę suskirstyti rinkoje veikiančius komercinius bankus pagal dydį. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad nedidelio masto rinkoje tai yra privalumas, tuo tarpu didelėje rinkoje, kur figūruoja didelis komercinių bankų skaičius, yra gana sunku suskirstyti komercinius bankus pagal reitingą, nes reitingų priskyrimas gali būti gana subjektyvus (Rožkova 2011).

Koncentracijos lygiui matuoti yra naudojami ir kiti rodikliai:

- Rosenbluth indeksas (RI),
- išsamus pramonės koncentracijos indeksas, arba kitaip dar vadinamas visapusiškas rinkos koncentracijos indeksas (CCI , angl. *Comprehensive Industrial Concentration Index*),
- Hannah ir Kay indeksas (HKI),
- U indeksas (UI),
- dauginamasis Hause indeksas (H_m),
- Entropijos matas (E) ir kiti (Bikker, Haaf 2002).

Praktikoje dažniausiai yra naudojami CR_3 , CR_5 ir HHI indeksai.

Herfindahl-Hirschman indeksas yra populiariausias matas koncentracijos intensyvumo laipsniui nustatyti ir kartais naudojamas kaip atskaitos taškas kitiems koncentracijos indeksams apskaičiuoti. Herfindahl-Hirschman indeksas yra traktuojamas kaip indeksas, atspindintis visą rinkos informaciją, nes atsižvelgia į visų finansinių institucijų pasiskirstymą pagal dydį.

Apibendrinant, bankų veikla visuomenei yra labai svarbi, o efektyvi teisinė bazė, užtikrinanti teisingą ir veiksmingą bankų veiklą – būtina, todėl bankų veiklos teoriniai ir praktiniai aspektai, ypač rinkos transformacijų ir bankų aktyvaus veiklos internacionalizavimo laikotarpiu, turi būti analizuojami. Kadangi bet kokioje šiuolaikinėje valstybėje komerciniai bankai reguliuoja ne tik pinigų sistemą, bet ir valstybės ekonominį gyvenimą, todėl mokslininkai ir bankinės srities specialistai skiria nemažai dėmesio komercinių bankų valdymo ir veiklos analizei.

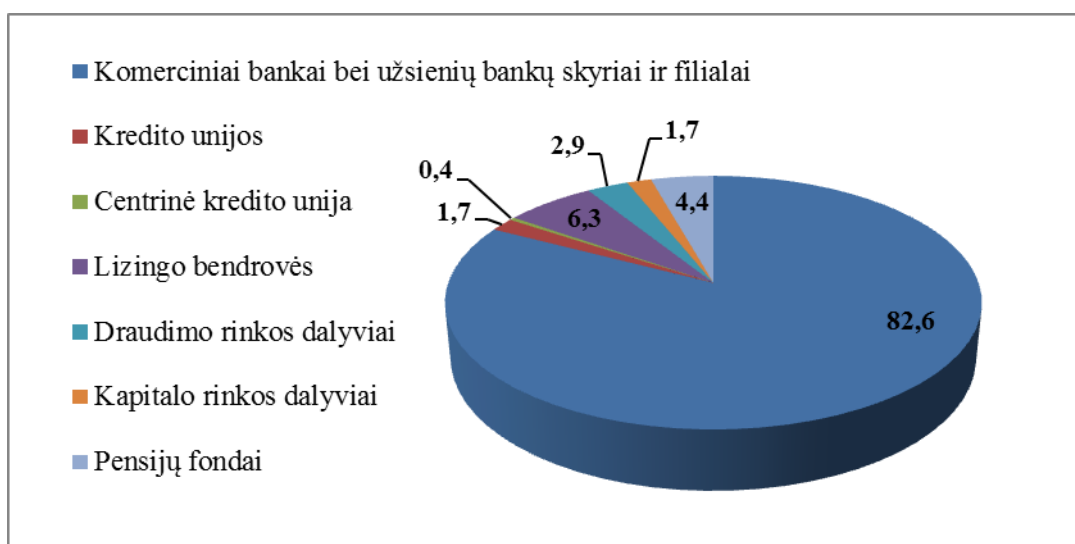
Užsienio autorių dėmesys bankų sektoriuje vyraujančiai konkurencijai yra didesnis, lyginant su Lietuvos mokslininkais. Bankų konkurencingumas šalies mokslininkų buvo tirtas tik epizodiškai, pasigendama bankų konkurencingumo vertinimo aspektų. Pastebėtina, kad iki šiol nėra Lietuvos autorių mokslinių darbų, kuriuose būtų kompleksiškai analizuojama bankų konkurencija, konkurencingumą matuojantys metodai ir koncentracijos įvertinimas.

2. BANKŲ KONKURENCIJA IR KONCENTRACIJA LIETUVOJE IR KITOSE BALTIJOS ŠALYSE

2.1. Lietuvos komercinių bankų konkurencija

Vienas iš svarbiausių finansų sistemos dalyvių yra komerciniai bankai, kurių tikslas yra būti finansiniu tarpininku bei teikti įvairias finansines paslaugas. Be komercinių bankų Lietuvoje veikia nemažai įvairių kitų finansinių institucijų: kredito unijos, draudimo ir lizingo bendrovės, kapitalo rinkos dalyviai ir pensijų fondai, tačiau reikšmingiausią finansų rinkos dalį sudaro komerciniai bankai bei užsienio bankų skyriai ir filialai (žr. 6 pav.).

6 pav. Lietuvos finansų sistemos dalyvių pasiskirstymas pagal valdomą turtą (2011 m. pab., procentais)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos banko pateiktus duomenis (LB 2011)

Komercinių bankų bei užsienio bankų skyrių ir filialų dalis finansų rinkoje sudaro 82,6 proc., todėl Lietuvos bankų sektorius turi didelę reikšmę tiek finansų sistemai, tiek šalies ekonomikai.

Šiuo metu Lietuvoje veikia 8 Lietuvos banko licenciją turintys komerciniai bankai, 2 užsienio bankų atstovybės, 12 užsienio bankų filialų ir 255 Europos Sąjungos bankai, veikiantys Lietuvos Respublikoje neįsteigus filialo (Lietuvos bankas 2012).

Visus Lietuvoje veikiančius bankus galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: didžiuosius komercinius bankus, vidutinius ir mažuosius komercinius bankus, užsienio bankų skyrius ir filialus³. Toks skirstymas yra sąlyginis, nes, palyginti su Vakarų Europos valstybėmis, Lietuvoje veikiantys bankai yra nedideli.

Pirmaujančias Lietuvos bankų sektoriaus pozicijas užimantys didieji komerciniai bankai teikia visas galimas paslaugas privatiems ir verslo klientams, atlieka visas Lietuvos Respublikos bankų įstatyme nustatytas banko operacijas: priima indėlius, teikia paskolas, perveda pinigus, vykdo dokumentinius atsiskaitymus, savo klientams keičia valiutą, išduoda mokamąsias korteles, finansuoja prekybos operacijas, investuoja į vertybinius popierius ir jais prekiauja bei atlieka kitas operacijas.

Didžiausių užsienio kapitalo šalies komercinių bankų atliekamų operacijų ir teikiamų produktų ir paslaugų spektras yra labai platus – jie teikia įvairias finansines paslaugas, skatina fizinius ir juridinius asmenis naudotis šiomis paslaugomis, formuoja teigiamą banko įvaizdį, teikia paramą asmenims ar tam tikroms sritims, ypatingą dėmesį skirdami mokslui, kultūrai ir menui.

Vidutiniai ir mažieji šalies komerciniai bankai labiau orientuojasi į tam tikrą ekonominę veiklą ar klientų grupę. Vidutinių ir mažųjų komercinių bankų grupei priklauso šalies ir užsienio kapitalo komerciniai bankai, kurių pagrindinis tikslas – smulkaus ir vidutinio verslo plėtros finansavimas. Jų teikiamų produktų ir paslaugų spektras nėra toks platus, kaip didžiųjų komercinių bankų, tačiau jis atitinka specializuotos rinkos klientų poreikius ir lūkesčius.

Užsienio bankų skyriai ir filialai, Lietuvoje veikiantys užsienio bankų padaliniai sudaro trečią Lietuvos bankų grupę. Tokie bankai daugiausia specializuojasi ūkio subjektų finansavimo, investicijų valdymo, indėlių

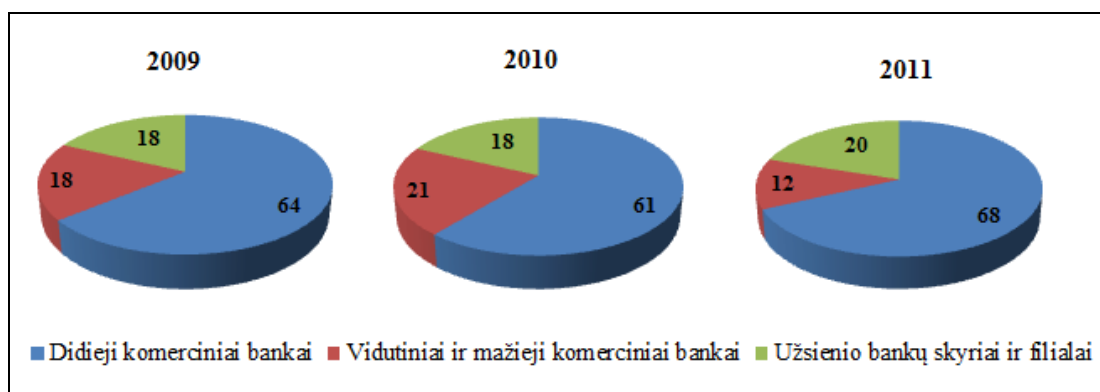
³ Prie didžiųjų komercinių bankų priskirtini AB SEB bankas, „Swedbank“, AB, AB DNB bankas (iki 2011 m. lapkričio 11 d. – AB DnB NORD bankas). Vidutiniai ir mažieji komerciniai bankai – tai AB Ūkio bankas, AB „Citadele“ bankas (iki 2010 m. rugpjūčio mėn. 25 d. – AB PAREX bankas), AB Šiaulių bankas, UAB Medicinos bankas ir AB bankas „FINASTA“. Užsienio bankų skyriai ir filialai – tai Danske Bank A/S Lietuvos filialas, Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius, AS UniCredit Bank Lietuvos skyrius ir kt.

priėmimo, tradicinių produktų ir paslaugų teikimo srityse. Didžiąją užsienio bankų skyrių ir filialų klientų dalį sudaro Lietuvoje registruotos įmonės, taip pat tarptautinės bendrovės, savo veiklą vykdančios Lietuvoje.

Užsienio bankų skyriai ir filialai iš esmės naudoja finansinius išteklius, gaunamus iš juos įsteigusių pagrindinių užsienio bankų, o ne iš Lietuvos rinkos (Jasienė, Staroselskaja 2010). Tai reiškia, kad užsienio bankų skyriai ir filialai turi nelygias sąlygas bankų konkurencinėje kovoje. Be to, užsienio valstybių bankų skyrių ir filialų Lietuvoje priežiūrą atlieka tos šalies, kuriai priklauso užsienio bankas, priežiūros institucija. Lietuvos bankas yra atsakingas tik už filialų likvidumo normatyvo vykdymo priežiūrą, stebi ir analizuoja finansinius rodiklius, taikomas vidaus kontrolės priemones bei atlieka periodinius patikrinimus.

Rinkoje pastebimas toks polinkis, kad konkurencija vyksta atskirai tarp didesnių ir atskirai tarp mažesnių bankų, t. y. konkurencija vyksta kiekvienos iš trijų pagrindinių bankų grupių viduje. Tai paaiškinama tuo, kad tam tikrą grupę sudarantys bankai yra labai panašūs savo veiklos strategija ir orientuojasi į tą pačią klientų grupę. Šalies bankams intensyviai konkuruojant, vieni jų stengiasi išsilaikyti, o kiti – pervilioti klientus, sukurdami jiems geresnes bendradabavimo sąlygas.

Didžiųjų šalies komercinių bankų grupei priklauso trys užsienio kapitalo bankai, kurių kartu valdomas turtas 2011 m. pab. sudarė 68 procentus rinkos turto (žr. 7 pav.). Trys didieji šalies komerciniai bankai turi labai platų produktų bei paslaugų asortimentą ir aptarnauja daugiausia klientų, palyginti su kitais bankininkystės rinkos dalyviais. 2011 m. pab. trijų didžiausių komercinių bankų klientų skaičius siekė 3 028 tūkst. (iš jų fizinių asmenų – 2 897 tūkst., juridinių – 131 tūkst.), tuo tarpu vidutinių ir mažųjų komercinių bankų klientų skaičius tuo pačiu laikotarpiu siekė 393 tūkst. (iš jų fizinių asmenų – 365 tūkst., juridinių – 28 tūkst.), o užsienio bankų skyrių ir filialų atitinkamai 247 tūkst. (iš jų fizinių asmenų – 232 tūkst., juridinių – 15 tūkst.) (LBA 2011).

7 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą turtą (2011 m. pab., procentais)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (LBA 2011)

Didžiųjų komercinių bankų grupei priklausantys užsienio kapitalo bankai išteklius gauna iš patronuojančių Skandinavijos bankų ir gali diktuoti sąlygas vietinėje rinkoje, todėl trijų didžiųjų komercinių bankų valdoma rinkos dalis leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos bankai veikia oligopolinei rinkos struktūrai būdingomis sąlygomis.

Akivaizdus atotrūkis nuo didesniųjų komercinių bankų mažesnius komercinius bankus skatina imtis aktyvių veiksmų, kurie leistų ne tik išsilaikyti rinkoje, bet ir pritraukti naujų klientų. Vidutiniai ir mažieji komerciniai bankai išsilaikyti rinkoje ir padidinti turimą klientų skaičių stengiasi siūlydami naujus produktus, gerindami paslaugų kokybę ir aptarnavimą, mažindami atliekamų operacijų įkainius ir pan. Tačiau atotrūkis tarp didžiųjų ir mažesnių bankų (įskaitant ir vidutinius) gana akivaizdus.

Produktų ir paslaugų konkurencingumas yra svarbus bankams besivaržant dėl pardavimo rinkos dalies. Tačiau kai produktų ir paslaugų pasiūlos sąlygos yra panašios, bankų konkurencijai įtakos gali turėti toks veiksnys, kaip banko darbuotojų kompetencija. Dažnai banko pasirinkimą lemia būtent jame dirbančių specialistų gebėjimas tiksliai nustatyti klientų poreikius, pasiūlyti kokybiškų ir jiems naudingų produktų bei paslaugų. Taigi, bankų konkurencija skatina nuolat ieškoti klientams priimtinių ir jų poreikius

atitinkančių produktų bei paslaugų, gerinti jų kokybę, atnaujinti banko valdymo sprendimus.

Bankų konkurencija paprastai daugiausia naudos teikia klientams, o patys bankai labiausiai turi rūpintis savo veiklos efektyvumu. Bankams konkurencija gali pakenkti ar sukelti nemažų problemų, ypač tada, kai įsive-liama į kainų karą. Pavyzdžiui, siekdami padidinti savo pardavimo rinkos dalį, bankai gali pradėti pernelyg liberaliai teikti paskolas, tinkamai neįvertinę su tuo susijusios rizikos, arba taikyti palūkanų maržą, kuri nerodo tikros skolinimo rizikos (Liudvinaitytė 2008). Be to, konkurencija bankus gali paskatinti mokėti didesnes palūkanas už indėlius ir mažinti siūlomų produktų bei teikiamų paslaugų kainas, o dėl to paprastai mažėja bankų pelnas ir didėja jų bankroto tikimybė. Aktyvi konkurencija skatina bankus prisiimti didesnę riziką ir gali turėti neigiamos įtakos jų veiklos stabilumui.

Palyginti su 2010 m. pab., 2011 m. pab. didiesiems komerciniams bankams priklausanti turto rinkos dalis padidėjo net 8 proc. punktais (žr. 7 pav.). Pagrindinė šio pasikeitimo priežastis – 2011 m. pabaigos įvykiai⁴ Lietuvos bankininkystės rinkoje, kurie sąlygojo pokyčius bankų sektoriaus struktūroje ir įtakojo klientų pasitikėjimą komerciniais bankais.

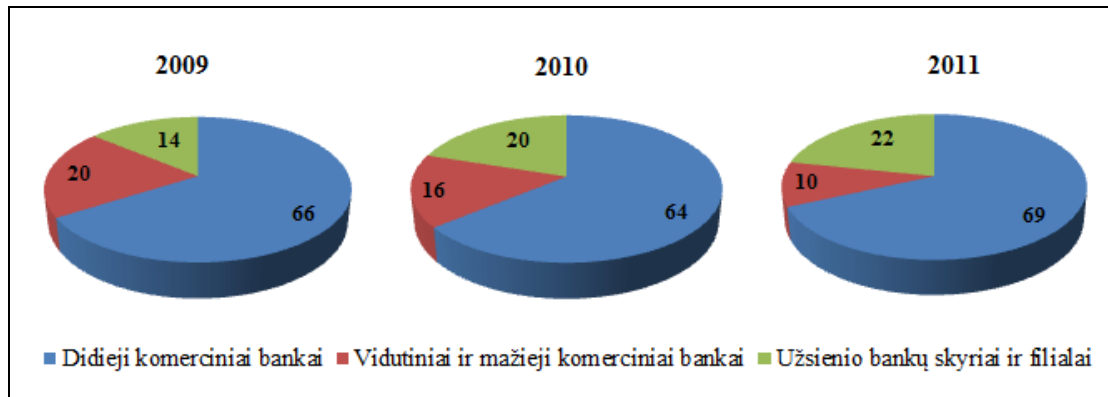
AB bankas „Snoras“ buvo penktas pagal turto dydį Lietuvos bankininkystės rinkoje ir 2011 m. III ketvirčio pab. valdė 8,1 mlrd. litų turtą. Banko regioninį tinklą sudarė 258 skyriai ir klientų aptarnavimo vietos. Indėlininkų skaičius, tarp jų ir stambių kompanijų, siekė 287 tūkst. klientų. Bendra klientų indėlių suma sudarė daugiau kaip 6,1 mlrd. litų (LBA 2012).

Susiklosčiusi padėtis atitinkamai pakoregavo Lietuvos bankų sektoriaus struktūrą. Dalis buvusių AB banko „Snoras“ klientų perėjo į kitus komercinius bankus, daugiausiai į užsienio bankų kontroliuojamus patronuojamuosius bankus ar filialus. Didžioji dalis rinkos atiteko didžiųjų komercinių bankų bei

---

⁴ 2011 m. lapkričio mėn. 16 dieną Vyriausybė priėmė sprendimą nacionalizuoti 100 proc. AB banko „Snoras“ akcijų, o Lietuvos bankas apribojo banko veiklą ir paskyrė banko administratorių, kuris perėmė banko valdymą. Lapkričio 24 dieną bankui buvo atimta veiklos licencija, o gruodžio 7 dieną iškelta bankroto byla. Vyriausybės sprendimą nacionalizuoti banką ir sustabdyti jo veiklą lėmė Lietuvos banko pateikta informacija apie galimai padarytas AB banko „Snoras“ nusikalstamas veikas, susijusias su disponavimu banko turtu, ir informacija apie gresiantį banko nemokumą.

užsienio bankų skyrių ir filialų grupėms. Pvz., 2011 m. pab. paskolų portfelio dalis rinkoje priklausanti vidutiniams ir mažiesiems komerciniams bankams sumažėjo 6 proc. punktais (žr. 8 pav.), tuo tarpu didžiųjų komercinių bankų valdoma paskolų portfelio dalis padidėjo 5 proc. punktais, užsienio bankų skyrių ir filialų – atitinkamai 2 proc.

8 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą paskolų portfelio dalį (2011 m. pab., procentais)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (LBA 2011)

Kiekvienas Lietuvoje veikiantis komercinis bankas siekia išsiskirti iš kitų ir pasiūlyti fiziniams bei juridiniams asmenims ką nors ypatinga, kas galėtų juos sudominti. Vis dėlto mažesniems šalies komerciniams bankams, užsienio bankų skyriams ir filialams įmones ir gyventojus pritraukti ar pervilioti sunku – ne tik dėl nepakankamos teikiamų produktų ir paslaugų įvairovės, bet ir dėl vyraujančios visuomenės pasitikėjimo stokos.

Lietuvos visuomenė gana konservatyvi, didelė dalis gyventojų nėra linkusi rizikuoti. Jeigu klientas pasirinko savo „finansų patarėją“ ir nutarė naudotis jo paslaugomis, tai pakeisti jo pasirinkimą priverstų nebent koks nors didelio masto įvykis ar pranešimas visuomenės informavimo priemonėse. Antai prieš daugiau nei dvejus metus Latvijoje pasirodęs klaidinamas straipsnis, kad šiai šaliai dėl sparčiai augančios infliacijos, kuri mažina jos produkcijos konkurencingumą užsienyje, gali tekti devalvuoti nacionalinę valiutą latą, Latvijos banko prezidentas turėjo įtikinėti visuomenę, kad lato

devalvacija ne padėtų Latvijos ekonomikai, o atvirkščiai, tik galėtų sukelti nenusipėjimų padarinių (Rimševič 2008). Straipsnis apie galimą lato nuvertėjimą turėjo pasekmių ne tik Latvijoje, bet ir Lietuvoje – bankų sąskaitose gerokai sumažėjo užsienio valiutos atsargų. Tokių atsargų sumažėjo ir dėl 2008 m. vykusios pasaulio ekonomikos krizės, kai Lietuvos gyventojai, bijodami nacionalinės valiutos lito nuvertėjimo, pradėjo masiškai supirkinėti užsienio valiutą. Taip jie siekė išsaugoti turimas santaupas, tačiau keisti savo „finansų patarėją“ į kitą banką ryžosi nedaugelis.

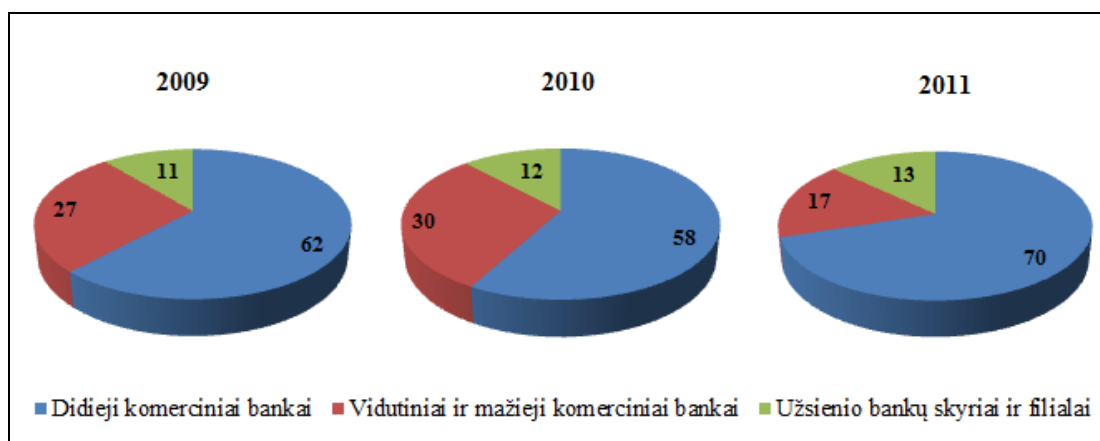
Panaši situacija buvo pastebėta ir visai neseniai – po komercinio banko „Snoras“ bankroto paskelbimo. Nepaisant to, kad 2011 m. lapkričio pabaigoje Lietuvos bankas teigė, jog šalies bankų sistema veikia stabiliai ir indėlių judėjimas yra įprastas⁵, tačiau, remiantis Lietuvos bankų asociacijos duomenimis, kai kuriuose Lietuvos komerciniuose bankuose pastebėtas indėlių mažėjimas. Lyginant 2011 m. spalio ir lapkričio mėn. pabaigoje Lietuvos komerciniuose bankuose laikomų indėlių kiekį pastebėta, kad vietinio kapitalo komerciniuose bankuose (pvz., UAB Medicinos banke, AB Šiaulių banke ir AB Ūkio banke) indėlių kiekis sumažėjo, o užsienio kapitalo komerciniuose bankuose, atvirkščiai, – padidėjo (pvz. AB SEB banke, AB „Swedbank“, AB DNB banke).

Autorės nuomone, susiklosčiusiai situacijai bankininkystės rinkoje įtakos turėjo ne tik AB banko „Snoras“ bankrotas, bet ir 2011 m. lapkričio pradžioje nepriklausomame šalies dienraštyje „Lietuvos rytas“ pasirodęs straipsnis apie artėjantį keturių komercinių bankų (AB bankas „Snoras“, UAB Medicinos bankas, AB Šiaulių bankas ir AB Ūkio bankas) veiklos patikrinimą. Būtent ši žinia sukėlė paniką bankų sektoriuje ir todėl indėlių sumažėjimas yra pastebimas tik vietinio kapitalo Lietuvos komerciniuose bankuose.

2011 m. pab. didžiųjų komercinių bankų valdoma indėlių portfelio dalis rinkoje padidėjo net 12 proc. punktais, atitinkamai vidutinių ir mažųjų komercinių bankų valdoma dalis sumažėjo 13 proc. punktais (žr. 9 pav.).

---

⁵ V. Geralavičius: padėtis veikiančiuose šalies bankuose yra stabili, indėlių judėjimas – įprastas. – *Lietuvos Bankas*, Spaudos konferencija, 2011 m. lapkričio 18 d.

9 pav. Lietuvos bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą indėlių portfelio dalį (2011 m. pab., procentais)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (LBA 2011)

Kadangi AB bankas „Snoras“ buvo priskiriamas prie vidutinių šalies komercinių bankų ir jo užimama rinkos dalis buvo gana sviri, tad jo bankrotas smarkiai pakoregavo visą Lietuvos bankų sektoriaus struktūrą, ypač vidutinių ir mažųjų komercinių bankų užimamą rinkos dalį. Tuo tarpu užsienio bankų skyrių ir filialų valdomas turtas, paskolų ir indėlių portfeliai po AB banko „Snoras“ bankroto išaugo, apytiksliai 2 proc. punktais. 2011 m. pabaigoje jų užimama rinkos dalis sudarė 20 proc. viso rinkos turto, 22 proc. paskolų ir 13 proc. indėlių rinkos (LBA 2011).

2.2. Koncentracijos problema Lietuvos bankų sektoriuje

Dabartinė situacija Lietuvos bankininkystės rinkoje, kur vyrauja trys didieji komerciniai bankai, kelia grėsmę tobulai bankų konkurencijai. Monopolizacijos laipsnį atspindi gana aukštas koncentracijos intensyvumo lygis šalies bankų sektoriuje.

Taigi, koncentracijos problema apima ir Lietuvos bankininkystės rinką, kur didieji Lietuvos komerciniai bankai valdo apie 70 proc. rinkos. Tokioje

situacijoje mažesni komerciniai bankai yra bejėgiai, jiems sunku konkuruoti rinkoje ir jie praktiškai neturi galimybių tapti bankininkystės rinkos lyderiais.

Lietuvos bankų sektoriaus koncentracijos intensyvumo lapsnis yra pavaizduotas 2 lentelėje.

2 lentelė. Lietuvos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2005 iki 2012 metų

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
HHI								
Turtas	1.888	1.950	1.862	1.756	1.718	1.605	1.881	2.006
Paskolos	2.035	2.131	1.941	1.802	1.753	1.708	1.923	1.919
Indėliai	2.134	2.122	2.079	1.901	1.797	1.677	2.024	2.117
CR₁								
Turtas, %	30	32	31	29	29	26	30	32
Paskolos, %	33	34	31	30	29	28	30	30
Indėliai, %	32	30	28	27	25	21	26	29
CR₃								
Turtas, %	67	69	68	66	64	61	68	70
Paskolos, %	71	73	70	67	66	64	69	68
Indėliai, %	71	70	70	66	62	58	70	73

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (LBA 2012)

* 2012 metų vasario mėn. duomenys

Lietuvos bankininkystės rinka 2005–2006 metais buvo labai koncentruota. Per šį laikotarpį Lietuvos bankų sektorius patyrė didelių informacinių technologijų ir plėtros pokyčių. Technologinė modernizacija padidino banko produktų ir paslaugų platinimo kanalų skaičių, naujų technologijų įgyvendinimą, produktų ir paslaugų prieinamumą bei banko operacijų veiksmingumą.

Bankų sektoriaus informacinių technologijų plėtra pagerino prieigą prie bankininkystės produktų, paslaugų ir drauge padėjo sumažinti bankų veiklos sąnaudas. Trys didžiausi šalies komerciniai bankai 2005–2006 metais buvo vieni populiariausių Lietuvos komercinių bankų, todėl pagrindinis paskolų

tiekęjas bei indėlių „gamintojas“ buvo Lietuvos bankų sektoriaus segmentas, susidedantis iš trijų didžiausių Lietuvos komercinių bankų.

Nuo 2006 iki 2010 metų Lietuvos bankų sektoriaus koncentracijos lygis palaipsniui mažėjo. Tokį sumažėjimą lėmė užsienio bankų skyrių ir filialų politika, kuri perskirstė paskolų, turto ir indėlių kiekį rinkoje. 2008 metų finansinė krizė taip pat turėjo įtakos koncentracijos intensyvumui rinkoje, nuo 2008 iki 2010 metų koncentracijos lygis rinkoje dar labiau sumažėjo.

Reikėtų pažymėti, kad ištikus 2008 metų krizei, užsienio bankų skyriai ir filialai, valdydami jiems patronuojančių bankų patikėtą turtą ir vykdydami jiems patikėtą veiklą, beveik nepatyrė nuostolių, o kai kurie šio segmento dalyviai sugebėjo 2009 metus užbaigti pelningai, pvz. AS UniCredit Bank Lietuvos skyrius.

Tuo tarpu didieji komerciniai bankai krizės laikotarpiu nukentėjo labiausiai. Užsienio bankų skyriai ir filialai šiuo metu yra vieni iš stabiliausių. Finansiniai ištekliai, gaunami iš juos įsteigusią pagrindinių užsienio bankų, bei savitas klientų ratas garantuoja nedidelį, bet stabilų pelną.

2009 metai bankininkystės rinkoje buvo lemiami. Remiantis 2 lentelės duomenimis, Herfindahl-Hirschman indeksas 2009 metais sumažėjo ir Lietuvos bankininkystės rinka iš labai koncentruotos perėjo į vidutiniškai koncentruotos rinkos stadiją, nes HHI reikšmė nukrito žemiau 1800.

2010 metais situacija buvo tokia pati – vidutiniškai koncentruota rinka ir palaipsniui mažėjantis koncentracijos lygis. Tačiau 2011 metais, pasikeitus situacijai Lietuvos bankų sektoriuje, kai bankrutavo vienas iš bankininkystės rinkos dalyvių AB bankas „Snoras“, koncentracijos rodikliai išaugo, ir rinka vėl tapo labai koncentruota. CR₁ bankų turto išaugo nuo 26 proc. iki 30 proc., CR₃ – nuo 61 proc. iki 68 proc., o HHI perkopė 2000 ribą.

Autorės nuomone, rinkos koncentraciją galima paaiškinti ir tuo, kad didieji komerciniai bankai susiformavo anksčiau už kitus, pvz. dabartinis AB SEB bankas veikia rinkoje nuo 1990 metų. 1990 m. lapkričio 29 d. buvo įregistruotas komercinis Spaudos bankas, kurio pavadinimas vėliau pakeistas į AB Vilniaus bankas, nuo 2000 metų į AB SEB Vilniaus bankas, nuo 2008 į

AB SEB bankas (SEB 2012). 2000 metais Vilniaus bankas prijungė banką „Hermis“, tai taip pat sąlygojo rinkos koncentracijos padidėjimą Lietuvos bankininkystės rinkoje.

AB „Swedbank“ istorija prasidėjo 1996 metais, kai „Hansabank“ grupė pradėjo savo veiklą Lietuvoje. 1999 m. liepos mėnesį Lietuvoje pradėjo veikti AB bankas „Hansabankas“. 2000 metais „Hansabank“ grupė pradėjo derybas su Valstybės turto fondu dėl Lietuvos taupomojo banko privatizavimo. 2001 m. „Hansabank“ įsigijo 90,73 proc. Lietuvos taupomojo banko (LTB) akcijų. Lietuvos taupomasis bankas buvo vienas didžiausių tų metų bankų, kurio veikla daugiausia buvo orientuota į individualių asmenų ir smulkaus bei vidutinio verslo įmonių poreikių tenkinimą (Swedbank 2012). Lietuvos taupomajame banke kreditiniai ištekliai buvo kaupiami sparčiau negu visuose Lietuvos bankuose: nuo 1993 m. pabaigos iki 1998 m. pabaigos LTB indėliai padidėjo daugiau kaip 7 kartus.

Didžioji dalis LTB klientų nenutraukė santykių su AB banku „Hansabankas“ ir naudojami jo paslaugomis iki šiol. Nuo 2009 m. kovo 17 d. Lietuvoje AB bankas „Hansabankas“ tęsia savo veiklą nauju juridiniu pavadinimu AB „Swedbank“.

Tuo tarpu mažesnieji komerciniai bankai ir Lietuvoje veikiantys užsienio bankų skyriai ir filialai teikti bankinius produktus ir paslaugas pradėjo šiek tiek vėliau. Pvz., AB „Citadele“ bankas (iki 2010 m. rugpjūčio 25 d. AB PAREX bankas) atsirado rinkoje tik 2000 m., kai Latvijos bankas AS Parex banka ir su juo susiję asmenys įsigijo pagrindinį UAB Industrijos banko akcijų paketą ir tų pačių metų spalio mėn. pakeitė pavadinimą į AB PAREX bankas (Citadele 2012).

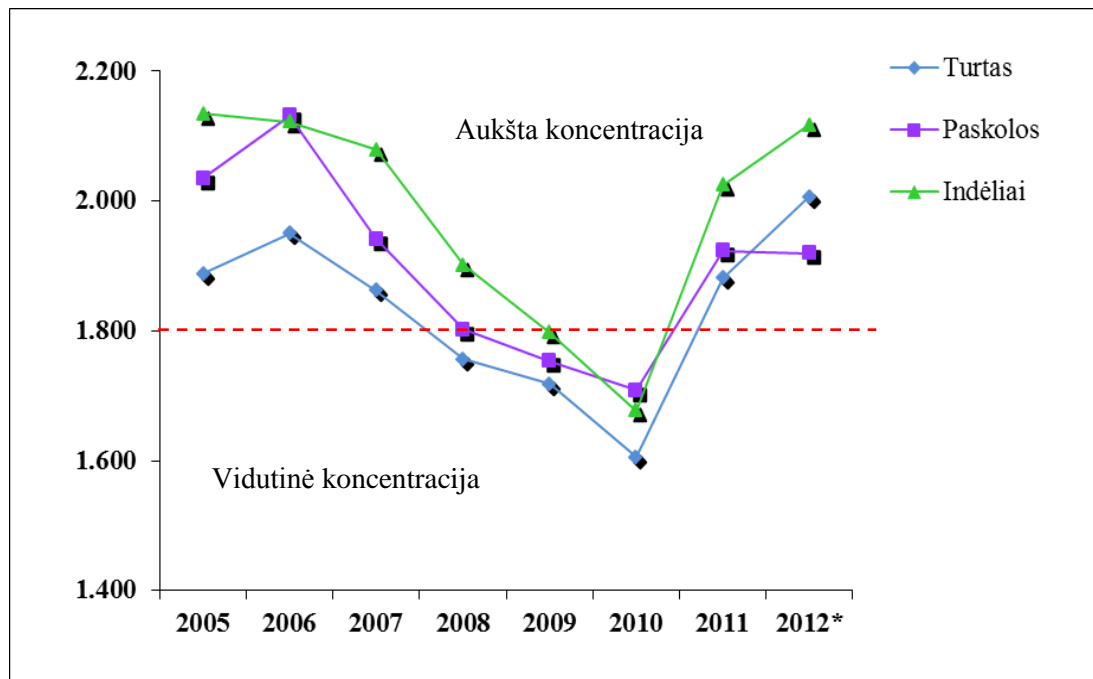
Taip pat, 2000 metais Suomijos finansinių paslaugų grupei „SAMPO Plc.“ įgijus Lietuvos vystymo banką, rinkoje pradėjo veikti UAB SAMPO bankas. 2004 metais teisinis SAMPO banko statusas buvo pakeistas iš uždarnosios akcinės bendrovės į akcinę bendrovę. 2006 metų lapkričio mėnesį Danijos bankinė grupė „Danske Bank A/S“ įsigijo iki tol Suomijos finansinių paslaugų grupei „SAMPO Plc.“ priklausiusią „SAMPO Bank“ grupę, kuriai

priklausė ir Lietuvos SAMPO bankas. Nuo 2008 metų AB SAMPO banko pavadinimas pakeistas į Danske Bank A/S Lietuvos filialas (Danskebankas 2012).

Tad viena iš priežasčių, kodėl Lietuvos bankų sektorius yra daugiausiai valdomas trijų didžiausių komercinių bankų, galėtų būti ankstesnė šių bankų atsiradimo data ir aktyvus noras gauti pelną.

Kadangi bankrutavęs AB bankas „Snoras“ buvo priskiriamas vidutinių komercinių bankų grupei ir priklausė šios grupės lyderiams, tai jo pasitraukimas iš rinkos smarkiai pakoregavo Lietuvos bankų sektoriaus struktūrą. 2010 m. pabaigoje AB bankas „Snoras“ buvo penktas pagal rinkos valdomą turtą (7 657 mln. litų) ir penktas pagal valdomą paskolų portfelį (4 221 mln. litų), o indėlių rinkoje jis užėmė net trečią vietą (6 316 mln. litų). Tai ir buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios nuo 2006 metų palaipsniui mažėjanti koncentracija 2011 m. staigiai padidėjo, ir Lietuvos bankininkystės rinka iš vidutiniškai koncentruotos tapo labai koncentruota (žr. 10 pav.).

Dar viena priežastis, paaiškinanti aukštą koncentracijos lygį Lietuvos bankininkystės rinkoje, yra ta, kad didieji komerciniai bankai – užsienio kapitalo ir daugiausiai priklausomi nuo Skandinavijos šalių bankų, tuo tarpu dauguma mažųjų komercinių bankų yra vietinio kapitalo. Pvz. AB SEB banko 100 proc. akcijų valdo „Skandinaviska Enskilda Banken AB (publ)“. „Skandinaviska Enskilda Banken AB (publ)“ yra viena didžiausių Švedijos finansinių paslaugų grupių, kuri aptarnauja virš 4 mln. klientų ir valdo daugiau nei 225 mlrd. eurų turtą (SEB 2012). Visos AB DNB banko akcijos priklauso didžiausiai Norvegijos finansinių paslaugų grupei DNB. AB DNB banko valdomas turtas 2011 metų pabaigoje sudarė 241 mlrd. eurų (DNB 2012).

10 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Lietuvos bankininkystės rinkoje nuo 2005 iki 2012 metų

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (LBA 2012)

* 2012 metų vasario mėn. duomenys

Užsienio bankai 2011 metų pab. valdė apie 87,7 proc. šalies bankų sistemos akcinio kapitalo. Užsienio šalių kontroliuojami bankai dominuoja beveik visuose segmentuose – valdomų aktyvų, suteiktų paskolų bei indėlių – ir jų pozicijos nuolat stiprėja. Tam įtakos taip pat turi didesnis užsienio bankų filialų konkurencingumas rinkoje, nes jiems pagal Europos Sąjungos reikalavimus yra netaikomi riziką ribojantys normatyvai ir kiti reikalavimai, kadangi jų priežiūrą vykdo bankų kilmės šalis (Jasevičienė 2012).

Tuo tarpu vietinio kapitalo šalies komerciniai bankai neturi Skandinavijos šalių užnugario. Dauguma vietinio kapitalo bankų akcijų priklauso fiziniams asmenims, pvz. UAB Medicinos banko apie 90 proc. akcijų priklauso Lietuvos verslininkui Sauliui Karosui (Medicinos bankas 2011); daugiau kaip 80 proc. AB Ūkio banko akcijų priklauso fiziniams asmenims, apie 63 proc. iš jų priklauso Lietuvos verslininkui Vladimirui Romanovui (Ūkio bankas 2012).

Visuomenėje koncentracija yra gana dažnai traktuojama kaip neigiamas reiškinys, kuris turi neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Tai paaiškinama tuo, kad monopolinėmis savybėmis garsėjantys šalies komerciniai bankai, t. y. didžiausi Lietuvos komerciniai bankai, turi galimybę manipuliuoti palūkanų normomis didindami paskolų palūkanų normas bei mažindami indėlių palūkanų normas. Tokia situacija sąlygoja ekonomikos augimo bei finansinių išteklių sumažėjimą.

Dideli komerciniai bankai, įsitvirtinę savo monopoline padėtimi rinkoje, tai pat gali sąlygoti kartelinių susitarimų atsiradimą. Nors niekas paprastai apie suokalbius nekalba, nes jie yra draudžiami Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymo (LRS 2000), tačiau yra keletas tendencijų, bylojančių apie jų egzistavimą. Didelio masto finansinės operacijos dažniausia yra atliekamos per didžiuosius komercinius bankus arba per kelių pirmaujančių komercinių bankų susitarimą, vadinamą konsorciumu.

Kitas pavyzdys galėtų būti bankomatų tinklas, pvz. AB SEB banko ir AB DNB banko, jungiantis komercinių bankų bankomatus daugumoje Lietuvos miestų ir miestelių. Viena vertus, tai lyg patogi galimybė klientams naudotis didžiausiu bankomatų tinklu šalyje, tačiau, kita vertus, tai tam tikras susitarimas, nes abu šie komerciniai bankai priklauso didžiųjų komercinių bankų segmentui Lietuvoje. Tokia situacija sąlygoja ne individualią konkurenciją tarp atskirų komercinių bankų, o daugiau tarp komercinių bankų sąjungų, kurie užima didelę poziciją rinkoje.

2011 m. gegužės mėn. Konkurencijos taryba pradėjo tyrimus trijuose didžiausiuose komerciniuose bankuose Lietuvoje dėl galimo bankų kartelinio susitarimo nustatant aptarnavimo mokesčius už atsiskaitymą banko kortelėmis. Pradėti tyrimą Konkurencijos tarybą paskatino kovo mėn. įvykiai kaimyninėje šalyje Latvijoje. 2011 m. kovo mėn. Latvijos konkurencijos taryba nubaudė 22 šalyje veikiančius komercinius bankus 5,5 mln. latų (27 mln. litų) bauda už kartelinį susitarimą dėl mokėjimo kortelių ir bankomatų komisinių mokesčių. Latvijos konkurencijos taryba nustatė, kad draudžiami susitarimai galiojo nuo 2002 m. gruodžio 1 d. iki 2011 m. sausio 7 d., atskiri bankai jame dalyvavo

skirtingais laiko periodais („Bankuose Konkurencijos taryba...“ 2011). Iki 2012 m. balandžio mėn. spaudoje nebuvo paskelbta, ar kartelinis susitarimas dėl aptarnavimo mokesčių už atsiskaitymą banko kortelėmis pasitvirtino Lietuvoje.

2011 m. spalio mėn. Lietuvos bankas, siekdamas didinti mokėjimų rinkos skaidrumą ir konkurenciją, savo interneto svetainėje pradėjo skelbti mokėjimų paslaugų įkainius, kuriuos taiko šalies komerciniai bankai, užsienio bankų skyriai, kredito unijos ir kitos mokėjimo įstaigos.

Lietuvos banko interneto svetainėje skelbiami vietinių pervedimų litais, pervedimų užsienio valiuta, gautų lėšų įskaitymo, sąskaitos tvarkymo, grynujų pinigų operacijų, valiutos keitimo, debeto kortelės išdavimo ir tvarkymo, įmokų už paslaugas ir tiesioginio debeto įkainių tarifai taikomi šalies komercinių bankų, kredito unijų ir mokėjimo įstaigų (LB 2012).

Rinkos koncentracija bankų sektoriuje yra svarbus klausimas, kuris gali paveikti šalies bankininkystės rinką bei turėti įtakos Lietuvos ekonomikai. Todėl yra svarbu atskleisti ir įvertinti teigiamus ir neigiamus kapitalo koncentracijos aspektus Lietuvos bankų sektoriuje.

2.3. Rinkos koncentracijos privalumai ir trūkumai

Nepaisant to, kad aukštas koncentracijos lygis yra labiau toleruojamas bankininkystės nei kituose verslo sektoriuose (Deltuvaitė 2009), visgi dažnai girdima šalies visuomenės nuomonė, kad bankininkystės rinkos koncentracija ar trijų didžiausių šalies komercinių bankų valdomas Lietuvos bankų sektorius neigiamai veikia šalies ekonomiką. Tačiau kartais koncentracija gali būti traktuojama kaip teigiamas reiškinys ir net reikšti bankų sektoriaus stabilumą.

Visame pasaulyje veikiantys, tarpininkaujantys ir aptarnaujantys fizinių bei juridinių asmenų interesus, komerciniai bankai susiduria su rizika. Nepaisant nuomonės, kad koncentracija yra neigiamas reiškinys ir gali pažeisti bankų sektoriaus stabilumą, didžiųjų komercinių bankų valdoma rizika, palyginti su vidutiniais ar mažesniais komerciniais bankais, gali būti lengvai diversifikuota ar išskaidyta.

Tai reiškia, kad didieji šalies komerciniai bankai, kartu valdantys didžiausią bankininkystės rinkos dalį, dažniausiai sėkmingai operuoja nevienoje bankų sektoriaus srityje ir valdo diversifikuotą lėšų portfelį. Tad ištikus nepalankiai situacijai rinkoje, didieji komerciniai bankai, naudodami diversifikuotą portfelį, gali patirti mažiau nuosotolių, o kartais net jų visai išvengti.

Tokia situacija įgalina komercinius bankus prisitaikyti ir kitose bankininkystės rinkos srityse bei plėsti banko veiklą, nes kai padėtis vienoje srityje ima blogėti, diversifikuota veikla padeda išvengti sunkių padarinių. Mažesni komerciniai bankai dažniausia sutelkia dėmesį į vieną ar dvi bankininkystės rinkos sritis, todėl, savaime suprantama, jie yra labiau pažeidžiami svyravimų jų operuojamose srityse.

Kitas intensyvios kapitalo koncentracijos privalumas yra tas, kad aukšta koncentracija, esant stabiliai situacijai bankininkystės rinkoje, sąlygoja dominuojančių komercinių bankų pelno augimą. Didieji komerciniai bankai aukšto koncentracijos lygio rinkoje sugeba ne tik palaikyti pelno augimo tendenciją, bet ir užtikrinti šį augimą ilgesniam laikui.

Dar vienas aukštos koncentracijos privalumas yra tas, kad žymiai lengviau yra prižiūrėti kelių didžiųjų komercinių bankų veiklą nei daug mažų komercinių bankų. Tai yra lengviau reguliuoti keletą stambių bankų veiklą nei daug smulkių. Dideli komerciniai bankai, siūlantys platų produktų ir paslaugų asortimentą savo klientams, yra daugiau panašūs tarpusavyje. Tuo tarpu mažesni komerciniai bankai, dažniausiai aptarnauja tam tikro segmento klientus arba siūlo tam tikros vienos ar dviejų rūšių produktus ir paslaugas. Tad lengviau reguliuoti ir prižiūrėti vienodo tipo komercinius bankus nei gilintis į kiekvieno mažo banko veiklos specifiką.

Nepaisant to, kad ankstesnėje skyriaus dalyje buvo nurodyti teigiami intensyvios koncentracijos aspektai, dauguma autorių teigia, kad koncentracija turi daugiau neigiamą poveikį ekonomikai nei teigiamą.

Aukšto lygio koncentracija bankų sektoriuje sąlygoja aukštesnes kainas, didesnes paskolų palūkanų normas, didesnius komisinių mokesčius, mažesnes indėlių palūkanų normas ir pan.

Bankų sektoriuje, kaip ir bet kuriame kitame, pvz. pramonės ar gamybos sektoriuje, didelė koncentracija neigiamai veikia konkurenciją tarp bankų. Tai paaiškinama tuo, kad rinka yra valdoma keleto didžiųjų komercinių bankų, kurie diktuoja savo sąlygas ir taisykles. Mažesni komerciniai bankai beveik neturi galimybių konkuruoti su stambiaisiais komerciniais bankais lygiomis sąlygomis, nes mažieji bankai neturi plataus produktų ir paslaugų asortimento, ne visada gali pasiūlyti tai, kas atitiktų klientų poreikius ir lūkesčius. Tuo tarpu didieji komerciniai bankai gali visa tai pasiūlyti ir drauge dar turi galimybę manipuliuoti savo siūlomo produktų ir paslaugų asortimento kainomis. Vadinasi, intensyvi koncentracija rinkoje sąlygoja pasyvią konkurenciją ir aukštesnes kainas rinkoje. Tokia situacija yra nenaudinga investuotojams, nes aukštos koncentracijos rinkoje investicijos yra rizikingesnės.

Daugelis ekonomistų ir finansų ekspertų teigia, kad aukšta koncentracija bankų sektoriuje yra pavojinga. Pirma, ji iškreipia bankininkystės rinką ir riboja mažesnių komercinių bankų augimą. Antra, jei šalies bankų sektoriaus galia yra sutelkta tik didžiuosiuose komerciniuose bankuose, tai šių bankų finansinio stabilumo problemos gali daryti įtaką visam bankų sektoriui. Finansinė galia turėtų būti paskirstyta tarp didesnio skaičiaus bankininkystės rinkos dalyvių, nes tai sąlygoja stabilesnę šalies finansų sistemą.

Komerciniai bankai, konkuruodami tarpusavyje, stengiasi pritraukti kuo daugiau klientų, reklamuodami geras kreditų teikimo sąlygas, aukštesnes indėlių palūkanų normas arba pristatydami patikimą savo banko įvaizdį. Savaimė suprantama, kad mažesnieji bankai negali skirti tiek lėšų reklaminei kampanijai, kiek didieji bankai.

Tokia situacija sąlygoja bankininkystės rinkos dalyvių nelygybę ir dar kartą pabrėžia, kad jie negali konkuruoti tarpusavyje vienodomis sąlygomis (Staroselskaja 2011).

Deja, reikėtų pripažinti, kad visgi aukštos koncentracijos lygio trūkumų bankų sektoriuje yra daugiau nei privalumų.

2.4. Koncentracijos intensyvumas kitų Baltijos šalių bankininkystės rinkose

Kitose Baltijos šalyse situacija bankininkystės rinkoje šiek tiek kitokia. Visų pirma, Latvijos bankų sektoriuje dalyvių skaičius beveik trigubai didesnis lyginant su Lietuva. Latvijos bankų sektoriuje aktyviai veikia 31 bankas, iš jų 9 yra užsienio bankų skyriai ir filialai. Aktyviausi rinkos dalyviai yra Swedbank, kurio valdomas turtas sudaro 17,7 proc. rinkos turto, SEB banka, kuris valdo 12,9 proc. rinkos turto ir Latvijos Nordea Bank Finland filialas, kuris valdo 10,4 proc. turto (Latvijos bankų asociacija 2011).

Latvijos indėlių rinkoje lyderio poziciją laiko ABLV Bank, kuriam priklausanti indėlių rinkos dalis sudaro 14,4 proc. Antroje vietoje yra Swedbank, kurio valdoma indėlių rinkos dalis sudaro 14,2 proc., trečioje vietoje – Rietumu banka, valdantis 11,0 proc. indėlių rinkos.

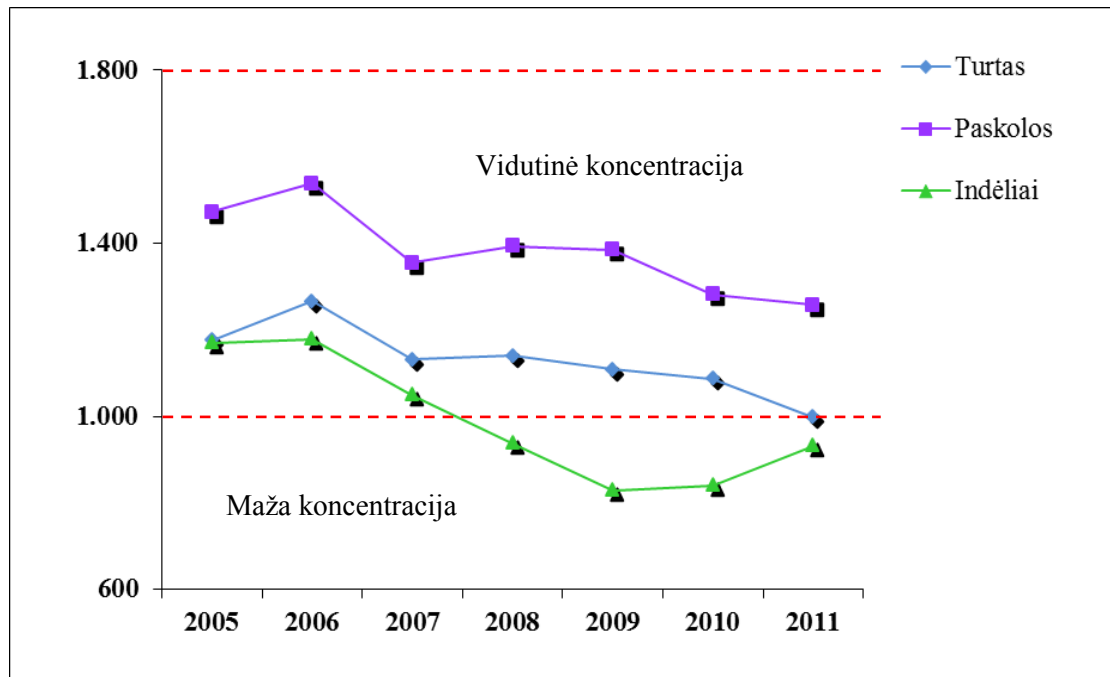
Palyginti su Lietuvos bankininkystės rinka, didžiausi turto rinkos ir indėlių rinkos dalyviai yra skirtingi. Tuo tarpu Lietuvoje, lyderių pozicijas turto ir indėlių rinkoje užima tie patys didžiausi šalies komerciniai bankai.

Latvijos paskolų rinkoje daugiausia paskolų fiziniams ir juridiniams asmenis išdavė Swedbank, kuris valdo 21,0 proc. paskolų rinkos, antrą vietą užima SEB banka, jo valdoma dalis paskolų rinkoje sudaro 14,9 proc. ir trečioje vietoje yra Latvijos Nordea Bank Finland filialas, kuris valdo 14,5 proc. paskolų rinkos (Latvijos bankų asociacija 2012).

Palyginti su Lietuvos bankų sektoriumi, Latvijos trijų didžiausių šalies komercinių bankų valdomos turto, paskolų ir indėlių rinkos dalys yra mažesnės. Vadinasi, ir koncentracija Latvijos bankų sektoriuje neturėtų būti aukšta.

Apskaičiavus Herfindahl-Hirschman indekso judėjimą Latvijos bankininkystės rinkoje nuo 2005 iki 2011 metų, matome, kad nuo 2005 metų Latvijos rinka nebuvo labai koncentruota (žr. *11 pav.*). Atvirkščiai, Latvijos

bankų sektoriuje pastebima vidutinė turto ir paskolų koncentracija, o indėlių rinkoje – maža koncentracija.

11 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Latvijos bankininkystės rinkoje nuo 2005 iki 2011 metų

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Latvijos bankų asociacijos pateiktus duomenis (Latvijos bankų asociacija 2011)

Nuo 2005 iki 2006 metų koncentracijos lygis šiek tiek padidėjo, tai aiškinama tuo, kad nekilnojamojo turto rinkoje tuo metu aktyviai didėjo naujos statybos būtų pasiūla, kas sąlygojo bankų išduodamų paskolų skaičiaus didėjimą.

Paskolų išdavimo našta daugiausia atiteko Hansabanka (dabartinis banko pavadinimas yra Swedbank), kuris 2006 metais valdė 28,6 proc. paskolų rinkos. Tačiau, pasibaigus nekilnojamojo turto bumui ir pradėjus mažėti naujos statybos būsto pasiūlai, situacija Latvijos bankų sektoriuje pasikeitė ir paskolų rinkos koncentracijos intensyvumo lygis pradėjo mažėti.

Nedidelę koncentraciją Latvijos bankų sektoriuje sąlygoja ir didesnis rinkos dalyvių skaičius bei aktyvesnė užsienio bankų skyrių ir filialų veikla, palyginus su Lietuva. Nuo 2005 iki 2011 metų Latvijos bankų sektoriaus

dalyvių skaičius išaugo nuo 23 iki 31. Tuo tarpu Lietuvoje šiuo metu veikia 8 komerciniai bankai ir 12 užsienio bankų skyrių ir filialų, iš kurių rinkoje aktyviai dalyvauja tik trys – Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius, Danske Bank A/S Lietuvos filialas ir AS „UniCredit Bank“ Lietuvos skyrius.

Kiti užsienio bankų skyriai ir filialai bei užsienio bankų atstovybės beveik nedalyvauja Lietuvos bankininkystės rinkoje, o dažniausiai užsiima atskirų ūkio šakų finansavimu arba teikia finansų ir investicijų konsultacijas, pvz. Pohjola Bank plc Lietuvos filialas daugiausia užsiima lizingo paslaugų teikimu – žemės ūkio ir miškininkystės finansavimu, komercinio transporto finansavimu (Pohjola 2012), MP Banki hf. filialo Baltijos šalyse prioritetinga sritis yra investicijų konsultacinių paslaugų teikimas bei pagalbos teikimas valdant aktyvų portfelį (MP Bank 2012).

Nuo 2007 metų koncentracijos intensyvumas Latvijos bankininkystės rinkoje beveik nesikeičia, paskolų ir turto rinkoje pastebimas nedidelis koncentracijos mažėjimas, tačiau mažėjimo tempai nėra dideli. Indėlių rinkoje situacija šiek tiek kitokia – nepaisant to, kad indėlių rinka yra mažai koncentruota, 2011 metais koncentracijos intensyvumas pradėjo didėti, bet dar nepasiekė vidutinio intensyvumo laipsnio.

Šį padidėjimą sąlygojo pasikeitimai Latvijos bankų sektoriuje, kai AB banko „Snoras“ dukteriniam bankui – „Latvijas Krajbanka“ buvo paskelbtas bankrotas. „Latvijas Krajbanka“, palyginus su AB banku „Snoras“ Latvijos bankininkystės rinkoje nebuvo toks populiarus. 2010 m. pabaigoje „Latvijas Krajbanka“ valdomas turtas sudarė 3,1 proc. rinkos turto, jam priklausanti paskolų rinkos dalis siekė tik 2,4 proc. paskolų rinkos. Didesnė „Latvijas Krajbanka“ valdoma rinkos dalis buvo indėlių rinkoje – 5,3 proc (Latvijos bankų asociacija 2012). Būtent dėl to „Latvijas Krajbanka“ bankrotas atsiliepė tik indėlių rinkoje, o tai sąlygojo indėlių rinkos koncentracijos intensyvumo laipsnio padidėjimą (žr. *11 pav.*).

Tačiau reikėtų pabrėžti, kad „Latvijas Krajbanka“ bankrotas ne taip smarkiai paveikė Latvijos bankininkystės rinką, kaip AB banko „Snoras“ bankrotas Lietuvos bankų sektorių.

Apskaičiuotas koncentracijos lygio indeksas CR_3 (žr. 3 lentelę) rodo, kad nuo 2005 iki 2011 metų Latvijos bankininkystės rinka visose srityse – turto, paskolų ir indėlių – buvo vidutiniškai koncentruota, nes remiantis koncentracijos intensyvumu pagal CR_3 (žr. 4 pav.) daugiau nei 35 proc. siekianti indekso reikšmė sąlygoja vidutinę koncentraciją rinkoje.

3 lentelė. Latvijos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2005 iki 2011 metų

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HHI							
Turtas	1.176	1.265	1.131	1.139	1.108	1.088	998
Paskolos	1.472	1.538	1.355	1.394	1.385	1.281	1.258
Indėliai	1.170	1.178	1.049	938	829	841	932
CR₁							
Turtas, %	20	24	22	24	23	22	19
Paskolos, %	25	29	26	26	26	24	22
Indėliai, %	20	20	18	18	16	16	15
CR₃							
Turtas, %	54	55	50	49	47	47	44
Paskolos, %	59	59	53	54	56	54	53
Indėliai, %	52	53	48	43	39	39	43

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų asociacijos pateiktus duomenis (Latvijos bankų asociacija 2011)

Pagal koncentracijos intensyvumą CR_3 indėlių rinka buvo arčiau mažo koncentracijos laipsnio (2009 ir 2010 metais trijų didžiausių Latvijos komercinių bankų indėlių dalis rinkoje sudarė 39 proc.), tačiau pasikeitus bankų struktūrai rinkoje, bankų koncentracija indėlių rinkoje padidėjo iki 43 proc.

Lyginant koncentracijos intensyvumą pagal CR_3 Latvijos bankų sektoriuje su Lietuvos bankų sektoriumi, skirtumas akivaizdus. Mažiausia CR_3 reikšmė Lietuvos bankų sektoriuje buvo užfiksuota indėlių rinkoje 2010 m. ir buvo lygi 58 proc., tuo tarpu Latvijoje 59 proc. buvo didžiausia CR_3 reikšmė, užfiksuota paskolų rinkoje, per visą laikotarpį nuo 2005 iki 2011 metų.

Nepaisant to, kad Latvijos valstybė yra mažesnė už Lietuvą pagal plotą ir pagal gyventojų skaičių⁶, visgi Latvijos bankų sektoriuje operuojančių komercinių bankų, kurie sąlygoja mažesnę koncentraciją rinkoje, skaičius yra didesnis.

Estijoje, priešingu atveju, negu Latvijoje, situacija bankų sektoriuje yra panašesnė į Lietuvos. Estijos bankininkystės rinką sudaro 7 licenciją turintys komerciniai bankai bei 10 užsienio bankų skyrių ir filialų, iš kurių aktyviai rinkoje dalyvauja tik 5. Estijos bankininkystės rinka nėra didelė, tačiau palyginti su 2002 metais, bankininkystės rinkos dalyvių skaičius padidėjo beveik trigubai (EBA 2012).

Didžiausią rinkos dalį Estijoje užima du komerciniai bankai – „Swedbank“ AS ir AS SEB Pank. „Sewdbank“ AS turto valdoma dalis rinkoje 2011 m. pab. sudarė 43,1 proc., AS SEB Pank – 20,0 proc. viso rinkos turto. Trečioje vietoje pagal valdomą rinkos turtą yra užsienio banko filialas Nordea Bank Finland Plc Eesti filiaal, kuris aktyviai vykdo savo veiklą Estijos rinkoje. Jo turto valdoma dalis rinkoje 2011 m. pab. sudarė 14,2 proc.

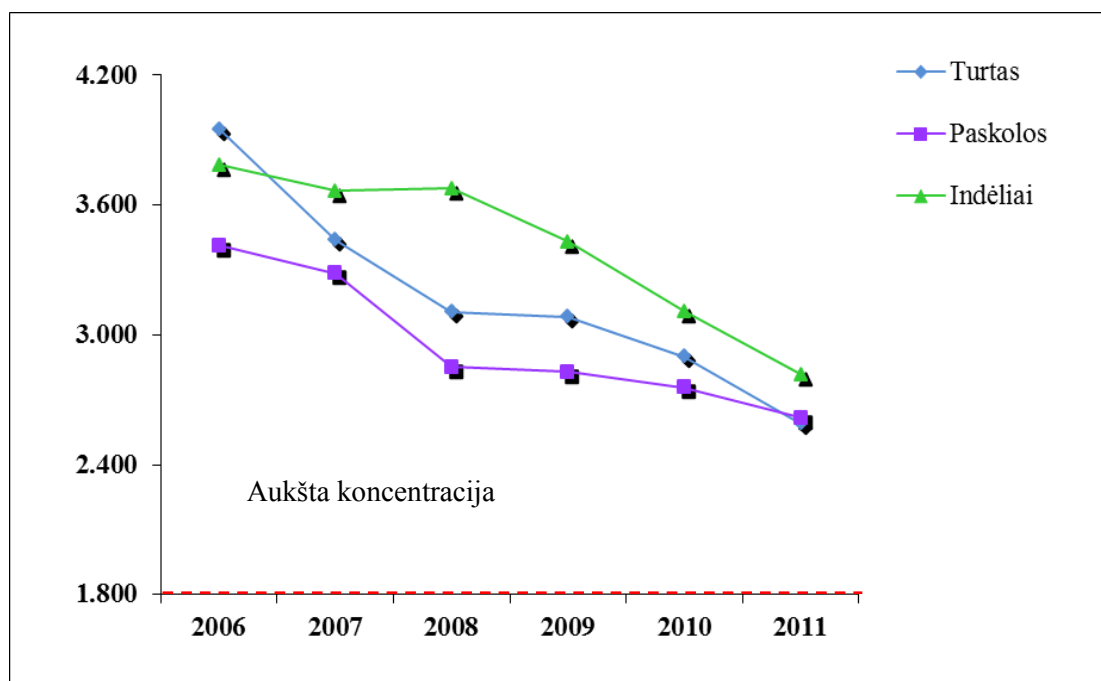
Estijos paskolų ir indėlių rinkoje lyderiai yra tie patys – „Swedbank“ AS ir AS SEB Pank. 2011 m. pab. „Swedbank“ AS valdoma dalis paskolų rinkoje sudarė 41,3 proc., AS SEB Pank – 21,8 proc. Indėlių rinkoje „Swedbank“ AS valdė 46,4 proc., AS SEB Pank – 21,5 proc. visų rinkos indėlių (FSA 2011).

Kadangi didžiausią Estijos bankininkystės rinkos sudaro tik dviejų komercinių bankų veikla, vadinasi, koncentracija Estijos bankų sektoriuje, palyginti su Lietuvos bankų sektoriumi, turėtų būti dar aukštesnė.

Apskaičiavus Herfindahl-Hirschman indekso judėjimą Estijos bankininkystės rinkoje nuo 2006 iki 2011 metų, matome, kad nuo 2006 metų Estijos rinkos koncentracijos intensyvumas palaipsniui mažėja (žr. 12 pav.). Tačiau šis mažėjimas yra sąlyginis, nes Estijoje, palyginti su kitomis Baltijos šalimis, koncentracijos laipsnis yra labai aukštas.

---

⁶ Lietuvos plotas yra 65 300 km², gyventojų skaičius 2011 m. pab. sudarė 3 201 498 (LSD 2012) Latvijos plotas – 64 590 km², gyventojų skaičius 2011 m. pab. – 2 067 887 (Worldstat 2012)

12 pav. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Estijos bankininkystės rinkoje nuo 2006 iki 2011 metų

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Estijos bankų asociacijos ir Finansų priežiūros institucijos pateiktus duomenis (EBA, FSA 2011)

Koncentracijos lygis Estijos indėlių rinkoje nuo 2006 iki 2008 metų beveik nesikeitė, rinka buvo valdoma beveik tik dviejų komercinių bankų – „Swedbank“ AS ir AS SEB Pank. Tačiau nuo 2008 metų koncentracijos lygis pradėjo mažėti. Šis pasikeitimas yra susijęs su 2008 m. pasaulio ekonomiką ištikusia finansų krize, kuri sąlygojo bankų klientų nepasitikėjimo atsiradimą ir didėjimą. Atitinkamai pradėjo mažėti koncentracijos lygis indėlių rinkoje.

2008 m. finansų krizė įtakos turėjo ir turto bei paskolų rinkoms. Nuo 2008 m. koncentracijos mažėjimo tempai šiose rinkose pradėjo mažėti.

Rinka laikoma labai koncentruota, kai Herfindahl-Hirschman indekso reikšmė viršija 1800. Estijos bankininkystės rinka per visą nagrinėjamą laikotarpį buvo aukštos koncentracijos, nepaisant to, kad koncentracijos tempai po truputį mažėja. Estijos bankų sektoriuje mažiausia HHI reikšmė buvo turto rinkoje – 2590, didžiausia – 3952, taip pat turto rinkoje. Skaičiai tikrai dideli ir šiuo atveju situacija nėra palanki. Kadangi Estijos bankininkystės rinka yra

valdoma praktiškai tik dviejų bankų, tai visas Estijos bankų sektorius priklauso nuo šių bankų stabilumo.

Vieno ar dviejų bankų dominavimas rinkoje mažina konkurenciją, nes kiti rinkos dalyviai yra nepajėgūs konkuruoti su stambiaisiais bankais, kurių siūlomų prekių ir paslaugų asortimentas yra žymiai platesnis, klientų aptarnavimo padalinių tinklas didesnis bei stabilumo ir patikimumo įvaizdis įtakingesnis.

Apskaičiuotas koncentracijos lygio indeksas CR_3 (žr. 4 lentelę) rodo, kad nuo 2006 iki 2011 metų Estijos bankininkystės rinka visose srityse – turto, paskolų ir indėlių – buvo labai centruota, nes remiantis koncentracijos intensyvumu pagal CR_3 (žr. 4 pav.) daugiau nei 70 proc. siekianti indekso reikšmė sąlygoja aukštą koncentraciją rinkoje.

4 lentelė. Estijos bankų sektoriaus koncentracijos lygio indeksai nuo 2006 iki 2011 metų

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HHI						
Turtas	3.952	3.440	3.107	3.083	2.900	2.590
Paskolos	3.414	3.284	2.850	2.830	2.758	2.617
Indėliai	3.785	3.666	3.677	3.429	3.108	2.818
CR₁						
Turtas, %	58	53	49	49	47	43
Paskolos, %	48	49	44	44	43	41
Indėliai, %	55	54	55	53	50	46
CR₃						
Turtas, %	89	85	82	82	81	77
Paskolos, %	87	86	81	82	82	81
Indėliai, %	89	88	88	85	82	80

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Estijos bankų asociacijos ir Finansų priežiūros institucijos pateiktus duomenis (EBA, FSA 2011)

Pagal koncentracijos intensyvumą CR_3 indėlių, paskolų ir turto rinkos buvo aukštos koncentracijos nuo pat analizuojamo laikotarpio pradžios.

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į koncentracijos intensyvumo indeksą CR_1 , kuris atspindi didžiausio Estijos komercinio banko valdomą rinkos dalį.

Virš 40 proc. rinkos užima didžiausias Estijos komercinis bankas „Swedbank“ AS. „Swedbank“ AS kartu su Lietuvos AB „Swedbank“ ir Latvijos „Swedbank“ AS priklauso Švedijos rinkoje lyderio pozicijas bankinių produktų ir paslaugų užimančiai „Swedbank“ grupei. Tik Estijoje šis bankas pirmauja visose bankininkystės rinkos srityse ir valdo apie pusę šalies bankų sektoriaus, tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje jo valdoma dalis kiek mažesnė.

Nors šiuo metu Skandinavijos rinka yra gana stabili ir Švedijos grupė „Swedbank“ tvirtai laikosi rinkoje, tačiau, mano nuomone, vieno banko dominavimas rinkoje negarantuoja stabilumo užtikrinimo joje. Nediversifikuota Estijos bankininkystės rinka sąlygoja didesnę riziką ir kelia grėsmę šalies finansiniam stabilumui.

Koncentracijos intensyvumo laipsnis Estijos rinkoje yra labai didelis, tačiau jis kasmet po truputį mažėja. Šį mažėjimą sąlygojo padidėjęs komercinių bankų skaičius bei aktyvesnė užsienio bankų skyrių ir filialų veikla Estijos rinkoje.

Užsienio bankų filialai – Nordea Bank Finland Plc Eesti filiaal ir Danske Bank A/S Eesti filiaal – užima atitinkamai trečią ir ketvirtą vietą pagal valdomą turtą, paskolų ir indėlių portfelius Estijos bankininkystės rinkoje. Nors jų valdoma dalis rinkoje nėra didelė, tačiau jų valdomo turto, paskolų ir indėlių augimo tempai kasmet didėja, pvz., 2006 m. Nordea Bank Finland Plc Eesti filiaal valdoma turto dalis sudarė 7,9 proc. viso rinkos turto, paskolų portfelio – 10,0 proc., indėlių – 5,4 proc., tuo tarpu jau 2011 metais valdomas turtas išaugo iki 14,2 proc., paskolos – iki 17,9 proc., o indėlių portfelis – iki 6,0 proc. (EBA, FSA 2011). Augimo tempai nėra dideli, bet jų valdoma rinkos dalis didėja, o rinkos koncentracijos intensyvumas mažėja.

2.5. Lietuvos bankininkystės rinkos plėtros tendencijos

Išanalizavus Lietuvos bankų konkurencingumą ir atlikus koncentracijos intensyvumo analizę Lietuvos ir kitų Baltijos šalių bankininkystės rinkose, galima išvelgti tokias šalies bankų sektoriaus plėtotės tendencijas (Jasienė, Staroselskaja 2010):

- Konkurencijos vidutinių ir mažųjų komercinių bankų tarpe didėjimas indėlių rinkoje. Vidutiniai ir mažieji komerciniai bankai už indėlius siūlo didesnes palūkanų normas nei didesnieji komerciniai bankai. Pastarieji taiko palyginti mažas palūkanų normas už gyventojų terminuotuosius indėlius ir dėl indėlininkų nekovoja. Tačiau indėlių apimtis pastaruoju metu didėja tarp visų indėlių rinkos dalyvių.
- Bankų pasirengimas teikti aukšto lygio klientų aptarnavimą ir tenkinti individualius klientų poreikius. Kiekvienas Lietuvoje veikiantis komercinis bankas siekia teikti naujausius produktus ir paslaugas, nes klientų aptarnavimas yra vienas iš pagrindinių veiksmų, užtikrinančių banko veiklos plėtrą. Nuo banko klientų aptarnavimo specialistų profesinių žinių, komunikacijos įgūdžių ir bendravimo kultūros priklauso tolesnis esamų klientų bendradarbiavimas su banku arba ryšio su potencialiais banko klientais užmezgimas, todėl pastaruoju metu šalies komerciniai bankai aktyviai taiko anketines apklausas, kurios leidžia jų klientams pareikšti nuomonę apie aptarnavimo lygį, banko darbuotojų paslaugumą ir mandagumą, klientų srautų paskirstymo efektyvumą. Profesionalus ir kokybiškas klientų aptarnavimas padeda išlaikyti esamus klientus ir pritraukti naujų.
- Bankų pastangos padėti esamiems klientams laiku vykdyti finansinius įsipareigojimus. Nuosmukio laikotarpiu patirti sunkumai lėmė pirmiausia santykinai didelių šalies komercinių bankų klientų įsipareigojimų nevykdymą. Bankai, vertindami

klientų mokumą, padeda jiems atlaikyti sunkumus ir pertvarkyti savo veiklą taip, kad jie vėl galėtų laiku vykdyti savo įsipareigojimus.

- Produktų ir paslaugų kokybės gerinimas ir jų paklausos didinimas. Siekdami neprarasti savo finansinių pozicijų, bankai turi nuolat stebėti rinkos būklę, analizuoti jos pokyčius ir laiku reaguoti į naujų technologijų atsiradimą. Bankų teikiamų produktų ir paslaugų kokybės gerinimas didina jų paklausą, o kartu ir banko priimtinumą vartotojams.
- Lankstesnė bankų siūlomų produktų ir paslaugų kainų politika. Lanksti kainų politika, produktams ir paslaugoms taikoma nuolaidų sistema, priimtinos aptarnavimo sąlygos ir individualus požiūris į klientą didina jo pasitikėjimą banku ir užtikrina ilgalaikį bendradarbiavimą. Siūlant išskirtines produktų ir paslaugų kainas ir taikant įvairias nuolaidas lojaliems klientams, bankams lengviau tiek išlaikyti esamus, tiek pritraukti naujus klientus.
- Nekaininės konkurencijos didinimas. Nekaininė konkurencija grindžiama bankų teikiamų produktų ir paslaugų kokybės gerinimu, jų diferenciacija, pardavimo skatinimu naudojant reklamą ir kitomis ne kainų keitimu pagrįstomis priemonėmis. Šiuo metu dauguma Lietuvos bankų yra linkę konkuruoti ne kainomis, o taikydami įvairią produktų ir paslaugų paskirstymo strategiją (reklamą, nuolaidas, „karštas“ kainas, naujos kokybės produktus bei paslaugas ir pan.).
- Klientų aptarnavimo centrų ir bankų filialų skaičiaus mažinimas nepaisant klientų skaičiaus didėjimo. Dėl spartaus bankų klientų skaičiaus didėjimo iki 2008 m. pabaigos nenutrūkstamai didėjo didžiųjų, vidutinių ir mažųjų šalies komercinių bankų bei užsienio skyrių ir filialų klientų aptarnavimo centrų skaičius, tačiau 2009 m. pabaigos duomenys rodo, kad Lietuvos

ekonomikos būklei pablogėjus klientų aptarnavimo skyrių skaičius pradėjo mažėti (LBA 2010). Sulėtėjus šalies ekonomikos plėtrai, bankai turėjo „karpyti“ veiklos išlaidas, įskaitant ir lėšas, skirtas klientų aptarnavimo padaliniais išlaikyti, dėl to ir sumažėjo tokių padalinių skaičius. Nepaisant šio sumažėjimo, visų banko produktų ir paslaugų vartotojų skaičius nenutrūkstamai didėjo.

- Atsiskaitymo tarp Lietuvos bankų spartinimas ir atliekamų operacijų kokybės gerinimas. Bankai, konkuruodami tarpusavyje ir siekdami užimti kuo didesnę rinkos dalį, turi ne tik plėsti produktų ir paslaugų asortimentą, bet ir užtikrinti greitą ir kokybišką klientų aptarnavimą. Dėl gero naujų informacinių technologijų prieinamumo bankai nuolat atnaujina savo informacines sistemas, o tai pagreitina banko darbuotojų darbą ir leidžia aptarnauti daugiau klientų.
- Asmeninės bankininkystės tobulinimas: konsultacinių paslaugų gerinimas, pagalba klientui investuoti jo turimas lėšas geresnėmis sąlygomis teikimas, klientų piniginių išteklių valdymas. Lietuvoje asmeninė bankininkystė kaip bankų teikiama paslauga atsirado gana neseniai, tačiau kasmet šios paslaugos paklausa vis didėja. Bankų siūloma asmeninės bankininkystės paslauga užtikrina aukštos kokybės aptarnavimą ir paslaugų, atitinkančių individualius klientų poreikius, teikimą.
- Bankų restruktūrizavimas ir nuolatinis techninės bazės gerinimas siekiant pasiūlyti klientams naujesnių, šiuolaikinių klientų poreikius atitinkančių produktų ir paslaugų.
- Kvalifikuotų banko specialistų pritraukimas, jų mokymas ir kvalifikacijos kėlimas. Siekdami užtikrinti aukšto lygio aptarnavimą ir paslaugų teikimą, bankai daug dėmesio skiria savo darbuotojų kompetencijai ir jų mokymams. Banko įvaizdis turi nemažai įtakos klientų sprendimui su juo bendradarbiauti,

todėl banko darbuotojai, ypač klientų aptarnavimo specialistai, turi būti kompetentingi, profesionalūs ir mandagūs bendraudami su potencialiais bei esamais banko klientais.

- Konkurencijos su ne kredito ir kitomis finansų įstaigomis didėjimas. Ne kredito ir kitos finansų įstaigos yra pagrindiniai komercinių bankų konkurentai. Jie Lietuvos gyventojams teikia paskolas, tarpininkavimo bei kitas paslaugas, kurių teikimo sąlygos yra greitesnės ir palankesnės, o kaina – didesnė. Tie klientai, kuriems tokių paslaugų reikia greitai, būna pasiruošę sumokėti brangiau, kad tik greičiau sutvarkytų visus formalumus ir gautų norimą paslaugą. Tačiau tokių paslaugų teikimo sąlygos yra susijusios su didesne kredito rizika. Įvertinę šalies ekonomikos pakilimo metu padarytas klaidas kreditavimo srityje, bankai sugriežtino paskolų teikimo ir kredito rizikos vertinimo reikalavimus.
- Informacijos apie šalies komercinių bankų veiklą, jų finansų būklę, stabilumą ir likvidumą sklaida. Informacijos apie banko veiklą ir jo finansinius rezultatus prieinamumas ir patikimumas formuoja potencialių klientų požiūrį į banką, gerina jo įvaizdį.

Atskleistos tendencijos rodo padėtį šalies bankų sektoriuje iki 2011 m. pab. įvykusio AB banko „Snoras“ bankroto, kuris pakoregavo Lietuvos bankų sektoriaus struktūrą ir sąlygojo naujų Lietuvos bankininkystės rinkos plėtros tendencijų atsiradimą:

- Smukęs pasitikėjimas bankų sistema. Didžiausią žalą AB banko „Snoro“ žlugimas padarė komercinės bankininkystės reputacijai ir sumažino po 2009 metų finansų krizės vėl susigrąžintą pasitikėjimą (LBA 2012). Tai atskleidė rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos „Baltijos tyrimai“ naujienu agentūros „Elta“ užsakymu atliktos apklausos rezultatai. Po AB banko „Snoro“ bankroto taip pat sumažėjo pasitikėjimas ir Lietuvos banku („Apklausa: sumenko pasitikėjimas...“ 2011).

- Internetinės bankininkystės plėtra. Sumažėjęs bankų klientų aptarnavimo tinklas Lietuvoje sąlygojo internetinės bankininkystės plėtrą. Kadangi Lietuva turi vieną geriausių pasaulyje interneto ir mobiliojo interneto infrastruktūrą, todėl daugumos bankinių operacijų perkėlimas į elektroninę erdvę nesudarė keblumų. Klientų aptarnavimo tinklo tankumas tapo mažiau aktualus.
- Paskolų portfelio augimo tempai gana santūrus. Ekonomika atsigauja pakankamai lėtai, verslas kur kas atsargiau prisiima naujus įsipareigojimus, o bankų reguliavimo politika ir įstatyminė aplinka verčia skolinti atsargiau.
- Konservatyvi bankų veiklos strategija. AB banko „Snoras“ bankrotas lėmė tai, kad Lietuvos komerciniai bankai pradėjo kaupti nenumatytiems atvejams reikalingus kapitalo rezervus. Turint omenyje gana sudėtingą bankų situaciją kai kuriose Europos rinkose, toks bankų elgesys sistemai leidžia veikti stabiliai ir užtikrintai (LBA 2012).
- Kapitalo bazės stiprinimas. Bazelio bankų priežiūros komitetui paskelbus griežtesnius kapitalo reikalavimus, o priežiūros institucijoms pradėjus juos taikyti, kredito institucijos pradėjo intensyviai stiprinti kapitalo bazę. Dėl padidėjusios kapitalo paklausos Lietuvos bankininkystės rinkos dalyviams, neturintiems patronuojančių bankų, yra sunku konkuruoti tarptautinėse kapitalo rinkose (Jasevičienė 2012).
- Galimos rizikos vertinimas ir valdymas. Lietuvos bankas, siekdamas įvertinti Lietuvos finansų institucijų požiūrį į šalies finansų sistemos stabilumą, 2011 m. spalio ir 2012 m. gegužės mėn. atliko bankų, draudimo ir lizingo bendrovių bei kitų finansų rinkos institucijų apklausą dėl galimų rizikų Lietuvos finansų sistemai. Bankai, draudimo ir lizingo bendrovės bei kitos finansų rinkos institucijos įvertino nepalankių įvykių pasireiškimo

tikimybę per artimiausius 12 mėn. Apklausos rezultatai (žr. 5 lentelę) rodo, kad šalies finansų sistema tebėra stabili – beveik visų rizikos šaltinių grėsmė mažėja (LB 2012).

5 lentelė. Galimos rizikos Lietuvos finansų sistemai

Rizikos šaltinis	Tikimybė	
	2011 m. spalio mėn.	2012 m. gegužės mėn.
Didėjantis kitų Europos šalių valstybės finansų nesubalansuotumas ir finansų sektoriaus problemos bei galimas užkrato efektas Lietuvos ekonomikai	5,7	4,1
Lėtas Lietuvos ekonomikos atsigavimas arba ekonomikos nuosmukis	5,0	3,4
Lietuvos finansų institucijų finansavimo sunkumai, finansavimosi kainos kintamumas	4,5	3,0
Didėjanti įmonių kredito rizika	4,5	3,3
Sistemos mastu svarbios finansų institucijos nepajėgumas tęsti savo veiklą (nemokumas)	2,9	2,3
Didėjanti namų ūkių kredito rizika	4,4	3,2
Didėjanti infliacija	4,6	2,7
Tarptautinių kapitalo srautų tarp išsivysčiusių ir kylančių rinkų lemiamas ekonomikos nesubalansuotumas ir galimas staigus jų pokytis	4,3	-
Mažėjančios nekilnojamojo turto kainos	4,1	2,8
Mažos palūkanų normos finansų rinkose	4,8	-
Valstybės skolinimasis Lietuvoje, sudarant konkurenciją skolinimui privačiam sektoriui	3,6	-

Tikimybė: 1 – labai maža; 2 – maža; 3 – mažesnė nei vidutinė; 4 – didesnė nei vidutinė; 5 – didelė; 6 – labai didelė.

Šaltinis: Lietuvos bankas, Jasevičienė (2012)

Šias Lietuvos bankininkystės rinkos plėtros tendencijas galima būtų priskirti prie artimiausių perspektyvų, jeigu neįvyks jokių esminių pokyčių rinkoje.

Autorės nuomone, bankų sektorių galėtų pagyvinti:

- kryptingai parenkami rinkodaros veiksmai,
- nuolatinis rinkos stebėjimas,
- prisitaikymas prie jos dalyvių poreikių kaitos,
- investicijos į banko produktų ir paslaugų kokybės gerinimą,
- naujų šiuolaikines bankines technologijas atitinkančių produktų ir paslaugų kūrimas ir pateikimas rinkai.

Didelis banko klientų lojalumas būtų pasiekiamas pasitelkiant aktyvią rinkodarą ir tinkamą klientų lojalumo stiprinimo sistemą. Svarbiausia, kad konkurencijos sąlygomis būtų laikomasi atsakomybės principo.

Apibendrinant šią dalį, galima teigti, kad koncentracijos intensyvumo Baltijos šalių bankininkystės rinkose empirinio tyrimo rezultatai patvirtino autorės teiginius.

Didžiųjų komercinių bankų grupei priklausantys užsienio kapitalo bankai išteklius gauna iš patronuojančių Skandinavijos bankų ir gali manipuliuoti palūkanų normomis vietinėje rinkoje – didindami paskolų palūkanų normas arba mažindami indėlių palūkanų normas.

Tokia situacija kelia grėsmę tobulai bankų konkurencijai, nes koncentracijos intensyvumas bankų sektoriuje yra gana aukštas – didieji Lietuvos komerciniai bankai valdo apie 70 proc. rinkos ir veikia oligopolinei rinkos struktūrai būdingomis sąlygomis. Kelių komercinių bankų dominavimas rinkoje mažina konkurenciją, nes kiti rinkos dalyviai yra nepajėgūs konkuruoti su stambiaisiais bankais, kurių siūlomų prekių ir paslaugų asortimentas yra žymiai platesnis, klientų aptarnavimo padalinių tinklas didesnis, stabilumo ir patikimumo įvaizdis įtakingesnis.

Tačiau, lyginant su kitomis Baltijos šalių rinkomis, Lietuvos bankininkystės rinka nėra labai koncentruota.

Estijos bankų sektorius per 2006-2011 metų laikotarpį buvo aukštos koncentracijos, nes yra valdomas praktiškai tik dviejų bankų ir visa Estijos bankininkystės rinka priklauso nuo šių bankų stabilumo.

Latvijas banku sektoriuss nēra labai koncentrueotas – koncentracijas intensyvumo laipsnis, lyginant su kitomis Baltijas ŗalimis, gana maŗas. Pagrindinē to prieŗastis – 31 dalyvis, aktyviai operuojantis Latvijas bankininkystēs rinkoje.

3. BANKO PASIRINKIMAS LIETUVOS BANKININKYSTĖS RINKOJE

3.1. Lietuvos komercinio banko pasirinkimą lemiančių veiksnių nustatymas

Dauguma komercinių bankų nėra linkę konkuruoti kainomis, Lietuvos komerciniai bankai ne išimtis. Jų veiklai daugiau būdinga nekaininė konkurencija, grįsta teikiamų produktų ir paslaugų kokybės pokyčiais. Tokia situacija sukuria tam tikrų sunkumų renkantis komercinį banką, todėl labai svarbu yra tinkamai nustatyti ir apibrėžti visus veiksnius, kurie rodo banko išskirtinumą ir lemia klientų pasirinkimą.

Juridinių asmenų pasirinkimą lemiantys kriterijai jau yra išsamiai apžvelgti ir įvertinti kitų autorių (Ruchovienė 1997; Sakalas, Ivaškevičius 1997; Genienė, Žaltauskienė 1998; Žaltauskienė 2001; Martišiūtė, Aleknevičienė 2004; Kazlaitė 2007), todėl šiame darbe daugiau dėmesio yra skirta fizinių asmenų komercinio banko pasirinkimą lemiančių veiksnių analizei ir vertinimui.

Juridiniams asmenims, kurie nori pradėti naują verslą ar plėsti jau turimą, dažnai iškyla finansavimo problema. Ne kiekvienai įmonei, įstaigai ar organizacijai užtenka nuosavų lėšų veiklos plėtrai, todėl investiciniams projektams įgyvendinti dažnai prireikia skolintų lėšų, kurias jie galėtų panaudoti apyvartinio kapitalo didinimui, ilgalaikio ar trumpalaikio turto pirkimui, gamybos plėtrai arba investicinių projektų finansavimui. Įmonė, prieš pasirinkdama finansavimo šaltinį savo veiklai plėtoti, turi įvertinti kiekvieną iš jų ir nustatyti svarbiausius finansavimo šaltinių bei kreditoriaus pasirinkimo kriterijus.

Įmonių ar kitų juridinių asmenų veiklą dažniausia finansuoja ar kredituoja rinkoje operuojantys komerciniai bankai bei užsienio bankų filialai ir skyriai, todėl juridinių asmenų banko pasirinkimo sprendimą sąlygoja ne tik banko siūloma finansavimo šaltinio ar kredito rūšis, bet ir paties kreditoriaus, t. y. banko, vieta rinkoje.

Siekiant nustatyti prioritetinius kredito rūšių pasirinkimo kriterijus, 2004 metais buvo atliktas anketinės apklausos tyrimas (Martišiūtė, Aleknevičienė 2004). Anketinės apklausos būdu buvo apklausti AB Šiaulių banko klientai (juridiniai asmenys), kurie nurodė, kad, renkantis kreditorių, didžiausią reikšmę jie skiria banko užimamai rinkos daliai. Taip nurodė 39 proc. apklaustųjų. Antroje vietoje buvo banko siūloma kredito palūkanų norma, taip nurodė 30 proc. respondentų. Renkantis kreditorių, į klientų aptarnavimo kokybę atkreipia dėmesį 22 proc. visų apklaustųjų.

Banko klientai nelinkę rinktis tos finansinės institucijos, kurioje yra blogas finansinių produktų ir paslaugų teikimas. Įvertinus apklausos duomenis, paaiškėjo, kad banko finansiniai rodikliai klientui nėra svarbiausi, nes juos nurodė tik 8 proc. respondentų. Renkantis banką, juridiniai asmenys taip pat atsižvelgia į informacijos apie banką prieinamumą.

Aptariamose apklausose metu taip pat buvo nustatyta, kad vienas iš svarbiausių veiksnių, nulemiančių kredito rūšies pasirinkimą, yra kredito kaina. Į kredito kainos sudėtį įeina:

- palūkanų norma,
- kredito aptarnavimo išlaidos, kurias sudaro kredito dokumentų paruošimo ir įforminimo išlaidos,
- draudimo mokestis,
- įkeitimo mokestis,
- turto vertinimo mokestis,
- įsipareigojimo mokestis nuo nepanaudotos kredito sumos.

Palūkanų normos dydis sudaro didžiausią kredito kainos dalį, todėl net 55 proc. apklaustų respondentų, renkantis kredito rūšį, palūkanų dydį nurodo kaip svarbiausią kriterijų. Kredito rūšies pasirinkimas priklauso ir nuo palūkanų skaičiavimo būdo. Susisteminti anketinės apklausos duomenys parodė, kad 70 proc. visų apklaustųjų didžiausią prioritetą suteikė fiksuotai palūkanų normai.

Anot 15 proc. apklaustųjų, antrasis veiksnys, turintis svarbią reikšmę renkantis kredito rūšį, yra kredito draudimas. Trečiasis veiksnys yra kredito

suteikimo terminai, ši veiksnį nurodė 7 proc. respondentų. 85 proc. apklaustųjų nurodė, kad labiau pageidautų ilgalaikio termino kredito nei trumpalaikio, nes su kredito terminu labai susijusi kredito paskirtis. Trumpalaikiai kreditai dažniausia teikiami apyvartiniam turtui finansuoti, o ilgalaikiai – verslui plėtoti ir investicijų projektams finansuoti.

Remiantis anketinės apklausos tyrimo rezultatais, pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką kredito rūšies pasirinkimui prioritetine tvarka, buvo tokie (Martišiūtė, Aleknevičienė 2004):

- 1) kreditorius ir jo užimama dalis rinkoje;
- 2) kredito kaina – palūkanų norma ir kredito aptarnavimo išlaidos;
- 3) kredito draudimas;
- 4) palūkanų skaičiavimo būdas;
- 5) kredito terminas;
- 6) skolinimosi tikslas;
- 7) kredito dydis – paskolos suma;
- 8) skolos gražinimo būdas.

M. Genienė ir N. Žaltauskienė (1998) kreditavimo formos pasirinkimo kriterijais taip pat laiko kreditorių, kredito dydį, kredito draudimą, kredito kainą, palūkanų skaičiavimo būdus, kredito terminą bei skolos gražinimą.

A. Sakalas ir D. Ivaškevičius (1997) veiksniais, lemiančiais kredito rūšies pasirinkimą, laiko kreditavimo trukmę, kredito draudimą, palūkanų dydį bei kreditavimo metodus.

G. Kazlaitės (2007) nuomone, norint teisingai pasirinkti finansavimo šaltinį, svarbu atkreipti dėmesį į:

- 1) kaip greitai yra sudaroma sutartis;
- 2) patiriamas kredito gavimo išlaidas;
- 3) reikalaujamą užstatą;
- 4) mokėjimų teikiamus privalumus bei trūkumus;
- 5) turto įsigijimo procedūrą;
- 6) palūkanų normos dydį;
- 7) turto testavimo ir naudojimo galimybes;

- 8) kredito paskirtį;
- 9) kredito dydį;
- 10) kredito suteikimo laikotarpį.

Daugumos autorių nuomonė apie kredito rūšies pasirinkimą lemiančius kriterijus sutampa. Kredito rūšies pasirinkimas yra neatsiejamai susijęs su komercinio banko pasirinkimu, nes visi išvardyti kriterijai kiekviename komerciniame banke skiriasi. Didesnieji šalies komerciniai bankai reikalauja didesnių mokesčių už teikiamas paskolas, kredito sutarties aptarnavimo mokestis dažniausia taip pat būna didesnis, o mažųjų komercinių bankų aptarnavimo mokesčiai yra šiek tiek žemesni. Todėl daugelio minėtų veiksnių atitikimas klientų poreikiams yra susijęs su teisingu jų sprendimu pasirinkti komercinį banką. Jeigu bankas siūlo juridinių asmenų poreikius tenkinančias kredito suteikimo sąlygas, vadinasi, būtent šį komercinį banką ir pasirinks įmonė.

Dažniausiai pasitaikanti situacija, kai juridiniai asmenys stokoja lėšų savo plėtrai vykdyti ir aktyviai ieško finansavimo šaltinių, nei atvirkščiai. Tačiau rinkoje taip pat figūruoja sėkmingos ir pelningos veiklos įmonės, kurios turi apyvartinių lėšų perteklių ir norėtų šias lėšas saugiai investuoti. Tokiu atveju, jei įmonė nori šias lėšas patikėti kredito įstaigai, jai visų pirma reikėtų pasidomėti banko siūlomomis investavimo galimybėmis ir nuspręsti, į ką labiausiai reikėtų atkreipti dėmesį.

Renkantis finansų tarpininką, kapitalo valdymo patarėjai tokiu atveju dažniausia siūlo atsižvelgti į komercinių bankų atstovų patirtį ir įmonių, pasinaudojusių investavimo paslaugomis, nuomonę ar atsiliepimus. Antras veiksnys, į kurį turėtų atsižvelgti juridiniai asmenys, yra glaudus bendradarbiavimas su banku, t. y. komercinio banko atstovas turėtų glaudžiai bendradarbiauti su savo klientu bei atstovauti jo interesams rinkoje. Banko patikimumas, informacijos konfidencialumas bei konkurencingas paslaugų aptarnavimo mokestis taip pat daro įtaką juridinių asmenų sprendimui renkantis finansų patarėją investiciniais klausimais (CA 2012).

M. K. Webster ir D. L. Blumen (2007) teigia, kad banko pasirinkimą užtikrina dėmesys klientui, teikiamų produktų ir paslaugų kokybė ir kaina, finansinis banko stabilumas ir tvirta banko reklaminė kampanija.

Kadangi juridinių asmenų banko ar banko produktų ir paslaugų pasirinkimo kriterijai buvo pakankamai neseniai ir išsamiai apžvelgti Lietuvos ir užsienio mokslininkų, o fiziniai asmenys sudaro reikšmingą dalį visų komercinių bankų klientų skaičiaus (95,3 proc. (LBA 2012)), todėl žemiau yra pateikta tik fizinių asmenų banko pasirinkimo sprendimą įtakojančių veiksnių analizė.

Siekiant nustatyti ir iširti veiksnius, lemiančius fizinių asmenų sprendimą pasirinkti tam tikrą komercinį banką, 2010 metais buvo atliktas tyrimas⁷. Tyrimo metu buvo sudaryta ir respondentams pateikta 11 klausimų anketa. Atsakymai į šiuos klausimus leido apibendrinti apklaustųjų nuomonę ir apibrėžti veiksnius, turinčius įtakos klientų sprendimui renkantis banką (Jasienė, Staroselskaja 2010).

Atliekant tyrimą buvo naudojama paprasta tikimybinė atranka. Populiaciją sudarė visi Lietuvos gyventojai nuo 18 metų⁸. Imties dydžiui nustatyti buvo panaudota Paniotto formulė (Paniotto, Maksimenko 2003):

$$n = 1/(\Delta^2 + 1/N), \quad (4)$$

kur:

n – mažiausias respondentų skaičius, rodantis visų tiriamųjų nuomonę esant pasirinktai tikimybei bei paklaidai,

Δ – paklaida (šiuo atveju lygi 5 proc.),

N – visumos narių skaičius.

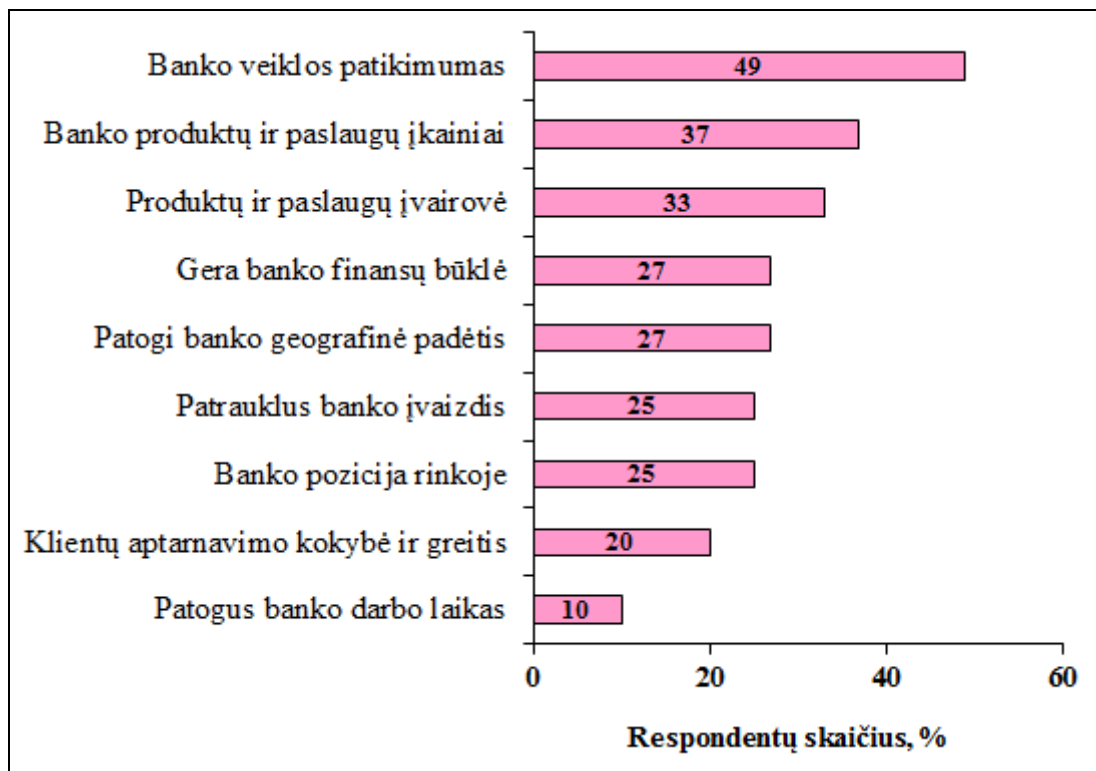
---

⁷ Šis anketinis tyrimas buvo atliktas 2010 m. liepos mėn. 29 d.–rugsėjo mėn. 10 d.

⁸ Statistikos departamento duomenimis, 2010 m. pradžioje Lietuvos gyventojų nuo 18 metų buvo 2 685 095.

Kad tyrimo rezultatai atitiktų populiaciją ir užtikrintų apklausos patikimumą, reikėjo apklausti ne mažiau kaip 400 respondentų. Iš viso gauti 413 respondentų, kurie naudojami šalies komercinių bankų paslaugomis, atsakymai. Tyrimo rezultatų patikimumas yra ne mažesnis kaip 95 procentai.

Kaip rodo atlikto tyrimo rezultatai, banko pasirinkimą lemia ne vienas, o keli veiksniai (žr. 13 pav.). Respondentams pateiktoje anketoje į klausimą „Kas nulėmė komercinio banko pasirinkimą?“ buvo galima pasirinkti kelis atsakymo variantus arba įrašyti savo atsakymą. Pagrindinis veiksnys, lemiantis tam tikro komercinio banko pasirinkimą, anot respondentų, yra jo veiklos patikimumas (49 proc. visų respondentų).

13 pav. Banko pasirinkimą lemiantys veiksniai

Šaltinis: Jasienė, Staroselskaja (2010)

Nemažos įtakos bankų klientų pasirinkimui turėjo bankų teikiamų produktų ir paslaugų įkainiai (37 proc. visų respondentų) bei įvairovė (33 proc.). Deja, ne visi šalies komerciniai bankai gali pasiūlyti platų produktų ir paslaugų asortimentą, atitinkantį kiekvieno kliento poreikius. Visas paslaugas

ir produktus pajėgūs pasiūlyti tik didieji komerciniai bankai. Siekdami neprarasti savo pozicijų rinkoje, jie nuolat atnaujina savo produktų ir paslaugų asortimentą ir kuria pažangias jų paklausos strategijas.

Klientų sprendimą pasirinkti tam tikrą komercinį banką taip pat lemia banko finansų būklė (27 proc. visų respondentų). Apie ją galima spręsti iš oficialių, reguliariai pateikiamų ir viešai prieinamų ataskaitų. Taigi, potencialūs ir esami klientai bet kada gali susipažinti su banko veikla ir jo finansiniais rezultatais. Banko pozicija rinkoje irgi turi įtakos jo pasirinkimui (25 proc.). Dauguma Lietuvos gyventojų laikosi nuomonės, kad bankas tuo patikimesnis, kuo jis didesnis.

Patogi banko geografinė padėtis yra dar vienas veiksnys, lemiantis jo pasirinkimą (27 proc. visų respondentų). Kuo stambesnis bankas, tuo daugiau klientų jis aptarnauja. Didžiųjų ir vidutinių komercinių bankų klientai banko paslaugomis gali pasinaudoti visuose šalies miestuose įsteigtuose klientų aptarnavimo padaliniuose. Klientų patogumui bankai sujungia bankomatų tinklus, taip užtikrindami geresnę prieigą prie bankomatų visoje šalyje, greitesnę ir patogesnę kliento susisiekimą su banku.

Šiuo metu šalyje funkcionuoja du bankomatų tinklai, galintys aptarnauti skirtingų komercinių bankų klientus. Vienas iš jų AB SEB ir AB DNB bankų tinklas, jungiantis 528 bankomatus daugumoje Lietuvos miestų ir miestelių, kitas – AB Ūkio banko, AB „Citadele“, Danske Bank A/S Lietuvos filialo ir Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyriaus tinklas, jungiantis 430 bankomatų. Prie antrojo bankomatų tinklo 2011 m. spalio mėnesį prisijungė AB Šiaulių bankas, kas sąlygojo tinklo plėtrą ir jungiančių bankomatų skaičiaus padidėjimą iki 470.

Greitas ir kokybiškas aptarnavimas irgi yra vienas iš bankų klientų pasitenkinimą ir lojalumą lemiančių veiksnių. Jį nurodė 20 procentų respondentų. Siekdami didesnio klientų pasitenkinimo aptarnavimu, klientų aptarnavimo skyrių vadovai kartu su personalo skyriaus darbuotojais tiesiogiai su klientais bendraujantiems banko darbuotojams organizuoja mokomuosius renginius, gerinančius jų darbo kokybę ir keliančius banko klientų aptarnavimo

lygį. Laiku ir greitai atliekamos operacijos, banko darbuotojų operatyvumas ir paslaugumas lemia teigiamą kliento požiūrį į banką.

Patogus darbo laikas lėmė tik 10 procentų apklaustųjų sprendimą renkantis banką. Plėtojantis šiuolaikinėms technologijoms, kartu ir elektroninei bankininkystei, daugumai bankų klientų šis klausimas nebėra aktualus. Vis daugiau bankinių operacijų galima atlikti internetu.

Tyrimo rezultatai rodo, kad renkantis banką kai kurių klientų sprendimui įtakos turėjo ir tokie veiksniai, kaip:

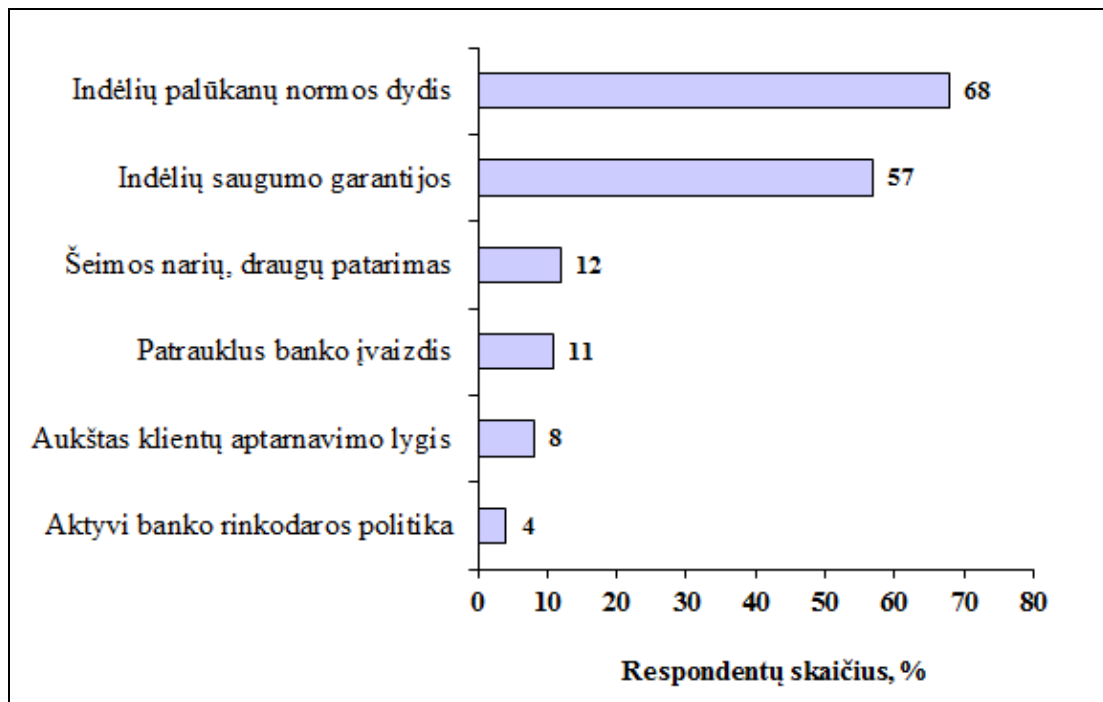
- darbdavių rekomendacijos,
- šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai,
- paprastesnės procedūros arba palankesnės paslaugų teikimo sąlygos,
- platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas,
- elektroninės bankininkystės kokybė ir kiti veiksniai.

Kai kurių respondentų sprendimą lėmė atsitiktinumas, kitus sudomino banko siūloma paslauga ar produktas.

Atliekant anketinę apklausą, buvo siekiama nustatyti, kokie veiksniai lemia banko kaip finansų patarėjo rinkimąsi siekiant gauti konkrečią paslaugą – imant paskolą ar padedant indėlį. Iš anketinės apklausos dalyvių 45 procentai laiko indėlį tam tikrame komerciniame banke, 55 procentai jo nelaiko. Daugumos respondentų, jau laikančių indėlį banke ar norinčių jį padėti, pasirinkimą lemtų indėlių palūkanų normos dydis (žr. 14 pav.).

Indėlių saugumo garantijos (57 proc. visų respondentų) yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių klientų pasirinkimą, kokiame banke laikyti pinigus. Indėlių saugumą šalies komerciniuose bankuose garantuoja valstybės įmonė „Indėlių ir investicijų draudimas“, draudžianti kredito ir finansų įstaigų įsipareigojimus investuotojams.

Mažiau reikšminga yra kliento šeimos narių ar draugų nuomonė apie tam tikrą banką (12 proc.). Sėkmingas jų bendradarbiavimas su banku yra svarbiau už reklamą ar visuomenės informavimo priemonėse skelbiamą informaciją.

14 pav. Banko pasirinkimą padedant indėlių lemiantys veiksniai

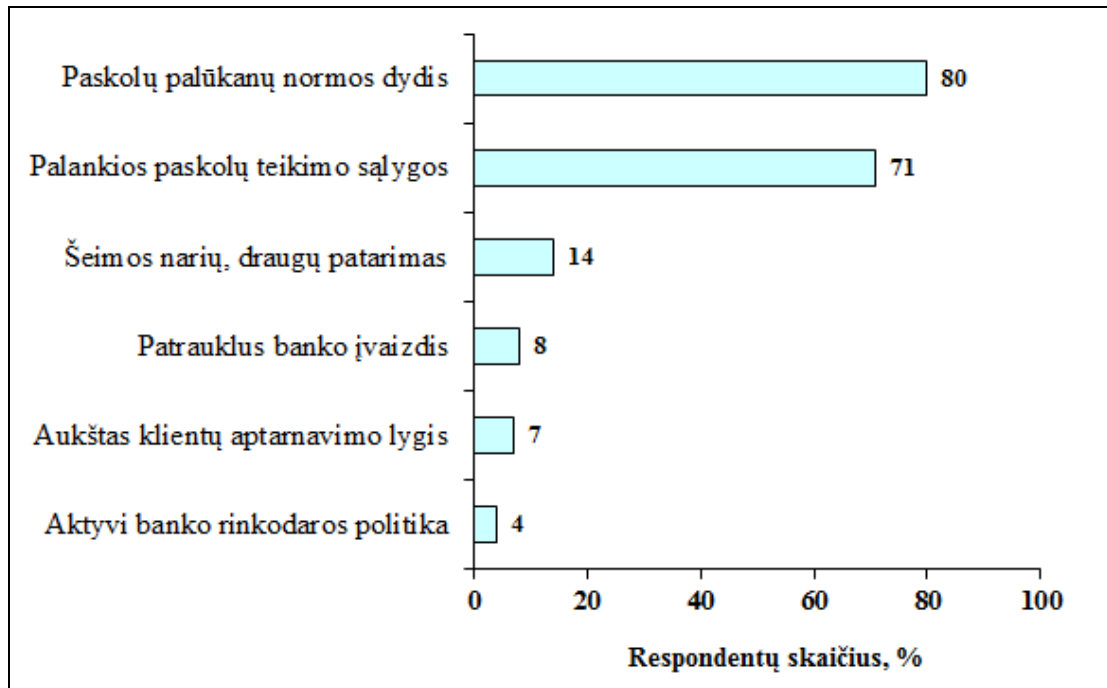
Šaltinis: Jasienė, Staroselskaja (2010)

Patrauklus banko įvaizdis turėjo įtakos 11 procentų respondentų pasirinkimui, aukštas klientų aptarnavimo lygis – 8 procentams, aktyvi banko rinkodaros politika domino tik 4 procentus visų respondentų. Kai kurių respondentų pasirinkimą lėmė jau susiklostę santykiai su banku, kurio produktais ir paslaugomis jis naudojasi, taip pat šiuolaikinės elektroninės bankininkystės galimybės.

Kliento santykiai su pasirinktu banku būtinai turi būti grindžiami abipusiu pasitikėjimu: bankas, valdantis kliento turtą, turi informuoti jį apie rinkos pokyčius, o klientas, susidūręs su finansiniais sunkumais, turi informuoti banko darbuotoją apie susiklosčiusią padėtį. Bankas yra suinteresuotas neprarasti turimų klientų – jų pasitenkinimas banko teikiamomis paslaugomis yra vienas iš pagrindinių banko veiklos tikslų. Mat pritraukti naujus klientus bankui kainuoja kur kas brangiau nei palaikyti ryšį su jau esamais.

Siekdami gauti paskolą, esami ir potencialūs banko klientai dažniausiai kreipia dėmesį į paskolų palūkanų normos dydį (žr. 15 pav.). Į jį atsižvelgia net

80 procentų apklaustųjų. 52 procentai respondentų, paėmusių paskolas įvairiuose šalies komerciniuose bankuose, ir 47 procentai paskolų neėmusių klientų antru veiksniu, lemiančiu banko pasirinkimą, laiko palankias paskolų teikimo sąlygas (71 proc. visų respondentų).

15 pav. Banko pasirinkimą siekiant gauti paskolą lemiantys veiksniai

Šaltinis: Jasienė, Staroselskaja (2010)

Taigi, klientų sprendimui renkantis banką įtakos turi palankios paskolų teikimo sąlygos, maža paskolų palūkanų norma ir didelė indėlių palūkanų norma. Lietuvoje aukštesnes indėlių palūkanas siūlo mažieji komerciniai bankai. Pvz., 2012 m. lapkričio mėn. internetinėje svetainėje „Indėliai.lt“ buvo nurodyta, kad UAB Medicinos bankas už 12 mėnesių terminuotąjį indėlį nacionaline valiuta siūlo 2,3 proc., AB Šiaulių bankas – 2,8 proc. metinių palūkanų; AB SEB bankas už tokį pat indėlį siūlė 0,3 procento, „Swedbank“, AB – 0,2 procento metinių palūkanų.

Šeimos narių ar draugų patarimą kaip veiksni, lemiantį banko pasirinkimą, nurodė 14 procento respondentų, patrauklų banko įvaizdį – 8

procentai, aukštą klientų aptarnavimo lygį – 7 procentai, aktyvią banko rinkodaros politiką – tik 4 procentai respondentų.

Atliekant anketinę apklausą, respondentams taip pat buvo pateikti keturi klausimai apie pasitikėjimą šalies komerciniais bankais. 93 procentai respondentų pasitikėjo banku, kurio paslaugomis tuo metu naudojosi, 7 procentai jų banku nepasitikėjo. Tyrimas rodo, kad pasitikėjimas banku padidėtų, jeigu būtų pateikiama daugiau ir įvairesnės informacijos apie banko veiklą, gerėtų informacijos kokybė, jos prieinamumas ir sklaida (91 proc. visų respondentų), didėtų banko valdomas turtas (72 proc.) ir gaunamos pajamos (69 proc.).

Remiantis tyrimo rezultatais, galima pateikti visuomenės pasitikėjimo Lietuvos bankais apibendrinamąjį modelį. Jo sudedamosios dalys yra: banko turtas, banko pajamos bei informacijos kokybė ir patikimumas.

Taigi, kad potencialūs ir esami klientai pasitikėtų banku, jiems turėtų būti sudaryta galimybė lengvai ir be didesnių sąnaudų gauti visą reikalingą ir patikimą informaciją apie banko veiklą, ypač apie banko valdomą turtą, įsipareigojimus, gaunamas pajamas ir jų pasikeitimą. Didėjant banko turtui, daugėjant pajamų, gerėjant informacijos kokybei ir sklaidai, klientų pasitikėjimas banku didėja.

3.2. Banko pasirinkimą lemiančių veiksnių susistemavimo ir analizės būtinumas

Atlikus anketinį tyrimą ir nustčius veiksnius, lemiančius klientų sprendimą renkantis tam tikrą komercinį banką, būtų tikslinga gautus rezultatus panaudoti gilesniam tyrimui ir atlikti faktoriinę analizę – ji padėtų susisteminti gautus apklausos duomenis, juos apdoroti bei tinkamai išanalizuoti.

Gautos anketinės apklausos rezultatus galima taip pat traktuoti kaip respondentų požiūrį į tam tikrą veiksnį, pvz. potencialūs banko klientai daugiausia dėmesio kreipia į banko veiklos patikimumą ir banko siūlomų produktų ir paslaugų įkainius, mažiausiai – į darbdavių rekomendacijas, platų

klientų aptarnavimo padalinių tinklą, elektroninės bankininkystės kokybę ir kitus veiksnius.

Faktorinė analizė padėtų nagrinėti ir išskirti tam tikro reiškinio dėsningumus ir struktūrą, t. y. padėtų suskirstyti stebimus kintamuosius į tam tikras grupes, kurias vienyty tam tikras bendras faktorius. Pereinant nuo tam tikros skaičiaus kintamųjų prie faktorių, gaunama informacija taptų labiau koncentruota ir aprėpiama (Čekanavičius, Murauskas 2002; Garson 2012).

Faktorinės analizės pagrindą sudaro modelis, kai vienas ar daugiau tiesiogiai nestebimų kintamųjų (bendrųjų faktorių) įtakoja keletą stebimų kintamųjų. Nestebimasis kintamasis yra vadinamas latentiniu faktoriumi.

Faktorinės analizės metodo taikymo specifika pasireiškia tuo, kad stebimi kintamieji yra veiksniai, o bendrieji faktoriai yra aukštesnės eilės kintamieji, kurie koncentruoja esminę informaciją ir atspindi tam tikras tendencijas. Vienas iš svarbių šio metodo taikymo bruožų yra galimybė apsiriboti tik informatyviaisiais kintamaisiais bei nustatyti faktorių rinkinį, kuris padėtų tiksliau apibūdinti tyrimo objektą ir supaprastintų tyrimo rezultatų interpretavimą.

Matematinis faktorinės analizės modelis sieja k kintamųjų $X_1, X_2, \dots, X_k$ su m faktorių $F_1, F_2, \dots, F_m$ ir apibrėžiamas, kaip (Čekanavičius, Murauskas 2002):

$$\begin{aligned} X_1 &= \lambda_{11}F_1 + \lambda_{12}F_2 + \dots + \lambda_{1m}F_m + e_1 \\ X_2 &= \lambda_{21}F_1 + \lambda_{22}F_2 + \dots + \lambda_{2m}F_m + e_2 \\ X_k &= \lambda_{k1}F_1 + \lambda_{k2}F_2 + \dots + \lambda_{km}F_m + e_k, \end{aligned} \tag{5}$$

kur:

λ_{kl} vadinami faktorių svoriais,

$m < k$, faktorių yra mažiau nei kintamųjų,

X – stebimi, F – interpretuojami.

Trumpiau matematinę faktorinės analizės modelį galima išreikšti, kaip:

$$X_i = \sum_{j=1}^m \lambda_{ij} F_j + e_i, \quad (6)$$

kur:

$i = 1, \dots, k,$

$m < k$, bendrųjų faktorių mažiau nei kintamųjų,

λ_{ij} – faktorių svoriai.

Pabandykime apibrėžti faktorinės analizės tikslą, remdamiesi mūsų atliekamu tyrimu, ir nustatyti stebimus kintamuosius. Suformuluotas tikslas padės išskirti kuo geriau kintamųjų elgesį aprašančius faktorius bei sumažinti tiriamų kintamųjų skaičių.

Komercinio banko pasirinkimą gali lemti daugelis veiksnių, kurie faktorinėje analizėje apibrėžiami kaip stebimi kintamieji. Veiksnių arba stebimų kintamųjų apibrėžimas yra pateiktas *16 paveiksle*.

Faktorinės analizės tikslas yra nustatyti nestebimus kintamuosius arba, kitaip vadinamus, bendruosius faktorius, kurie daro didžiausią įtaką klientų (apklausos respondentų) sprendimui renkantis tam tikrą komercinį banką.

Faktorinė analizė susideda iš keturių etapų:

- patikrinama, ar turimi duomenys tinka faktorinei analizei;
- faktorių išskyrimas arba faktorių skaičiaus nustatymas;
- faktorių sukimas ir interpretavimas;
- faktorių reikšmių įverčių skaičiavimas (Čekanavičius, Murauskas 2002).

Stebimi kintamieji

1.	Patrauklus banko įvaizdis
2.	Produktų ir paslaugų įvairovė
3.	Banko produktų ir paslaugų įkainiai
4.	Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis
5.	Patogi banko geografinė padėtis
6.	Patogus banko darbo laikas
7.	Gera banko finansų būklė
8.	Banko pozicija rinkoje
9.	Banko veiklos patikimumas
10.	Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas
11.	Darbdavių rekomendacijos
12.	Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai
13.	Elektroninės bankininkystės kokybė

16 pav. Stebimų kintamųjų apibrėžimas

Šaltinis: sudaryta autorės.

I etapas. Duomenų tinkamumas

Stebimi kintamieji X būtinai turi koreliuoti tarpusavyje, nes faktorinė analizė netinka nekoreliuotiems kintamiesiems. Kintamųjų tarpusavio koreliaciją padeda nustatyti Bartleto⁹ sferiškumo kriterijus, pagal kurį yra tikrinama hipotezė, kad kintamųjų koreliacijų matrica yra vienetinė. Jeigu taikant Bartleto kriterijų p -reikšmė yra mažesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį α , tai minėta hipotezė yra atmetama ir turimiems duomenims faktorinė analizė yra taikytina, nes visi stebimi kintamieji yra koreliuoti.

Duomenų tinkamumą taip pat padeda įvertinti Kaizerio-Mejerio-Olkino (KMO) matas. KMO yra empirinių koreliacijos koeficientų reikšmių ir dalinių koreliacijos koeficientų reikšmių palyginamasis indeksas, kuris skaičiuojamas pagal formulę:

---

⁹ Maurice Stevenson Bartlett – anglų statistikas, žinomas savo indėliu į erdvės ir laiko modelių kūrimą, statistinę teoriją bei duomenų analizę.

$$KMO = \frac{\sum_{i \neq j} r_{ij}^2}{\sum_{i \neq j} r_{ij}^2 + \sum_{i \neq j} a_{ij}^2}, \quad (7)$$

kur:

r_{ij} – kintamųjų X_i ir X_j koreliacijos koeficientas,

a_{ij} – kintamųjų X_i ir X_j dalinės koreliacijos koeficientas.

Kuo KMO mato reikšmė yra didesnė, tuo nagrinėjamų kintamųjų faktorinė analizė yra rezultatyvesnė. Siekiama, kad KMO reikšmė būtų didesnė už 0,5. Aukštesnė KMO mato reikšmė rodo, kad kintamųjų porų koreliacija yra paaiškinama kitais kintamaisiais, kas sąlygoja duomenų tinkamumą faktorinei analizei atlikti.

Kiekvieno kintamojo tinkamumo matą taip pat galima apskaičiuoti pagal formulę:

$$MSA_i = \frac{\sum_{i \neq j} r_{ij}^2}{\sum_{i \neq j} r_{ij}^2 + \sum_{i \neq j} a_{ij}^2}, \quad (8)$$

kuri reiškia, kad vietoj visų įmanomų kintamųjų porų yra imamos tik atskiro kintamojo sudarytos poros,

MSA_i – imties adekvatumo matas (angl. *Measure of Sampling Adequacy*).

Kintamuosius su mažomis MSA_i reikšmėmis būtų tikslinga pašalinti iš faktorinės analizės (Čekanavičius, Murauskas 2002).

II etapas. Faktorių išskyrimas

Faktorių išskyrimui dažniausiai yra naudojama pagrindinių komponenčių analizė. Daugelio kintamųjų tarpusavio priklausomybė gali būti įvertinta jų koreliacijomis arba kovariacijomis. Taikant esminių komponenčių

analizę, randamos tarpusavyje nekoreliuojančios kintamųjų $X_1, X_2, \dots, X_k$ tiesinės kombinacijos $Y_1, Y_2, \dots, Y_k$

$$Y_1 = \sum_{j=1}^k \alpha_{1j} X_j, \quad \dots, \quad Y_k = \sum_{j=1}^k \alpha_{kj} X_j, \quad (9)$$

kur:

kintamieji $Y_1, Y_2, \dots, Y_k$ turi būti nekoreliuoti ir išdėstyti mažėjimo tvarka,

jų dispersijų suma turi būti lygi pradinių kintamųjų dispersijų sumai.

Esminių komponentių suradimas yra koeficientų α_{ij} nustatymas, kur $i, j = 1, \dots, k$. Taip pat kiekvienam kintamajam galima parašyti įvertį, kuris išreiškiamas formule:

$$\hat{X}_i = \sum_{j=1}^m \hat{\lambda}_{ij} \hat{F}_j + \hat{e}_i, \quad (10)$$

kur:

$i = 1, \dots, k$.

Faktorius F_j yra laikomas susijusiu su tais kintamaisiais $X_1, X_2, \dots, X_k$, kuriems svorių įverčiai $\lambda_{ij}, \dots, \lambda_{kj}$ absoliučioju dydžiu ne mažesni kaip 0,4. Teigiamas svoris rodo, kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja teigiamai, o neigiamas svoris – neigiamai. Faktoriai – tai normuotos kelios pagrindinės komponentės. Kintamieji šiuo atveju yra vienodai svarbūs nepriklausomai nuo svorio ženklo (Čekanavičius, Murauskas 2002).

III etapas. Faktorių sukimas ir interpretavimas

Gauta pradinė faktorių svorių matrica vienareikšmiškai nenusako sprendimo, t. y. tas pats kintamasis gali būti susijęs su keliais faktoriais, turinčiais ne mažiau 0,4 svorio. Siekiant palengvinti faktorių išsidėstymą ir jų interpretavimą, sudaromos tam tikros gautų faktorių kombinacijos, kurios

tarpusavyje nekoreliuoja. Šių faktorių kombinacijų nustatymas yra vadinamas ortogonalioju (tarpusavyje nekoreliuojančių faktorių) sukimu. Šis sukimas padeda supaprastinti faktorių svorių matricos struktūrą (Čekanavičius, Murauskas 2002).

Populiariausias iš ortogonalųjų sukimų yra *Varimax* metodas, kuris ir yra naudojamas žemiau atliktuose skaičiavimuose.

Po atlikto sukimo faktorių interpretacija gali keistis – ji paprastai palengvėja, tačiau reikėtų pabrėžti, kad faktorių pavadinimo interpretavimas yra gana subjektyvus. Konkretaus pavadinimo suteikimas faktoriui arba faktorių įvardijimas labai priklauso nuo tyrėjo išsilavinimo, kompetencijos, suvokimo ir kitų dalykų.

IV etapas. Faktorių reikšmių skaičiavimas

Norint tinkamai atlikti faktorinę analizę, būtina nustatyti bendrusius faktorius bei apskaičiuoti jų reikšmes. Tenka pripažinti, kad faktorių reikšmių skaičiavimo bendros metodikos nėra.

Faktorių įverčiai gali būti skaičiuojami mažiausių kvadratų metodu, regresinės analizės metodu arba faktoriaus reikšme gali būti laikomas atitinkamų kintamųjų reikšmių vidurkis.

Faktorių reikšmių skaičiavimui dažniausiai yra naudojamas regresinės analizės metodas. Turint omenyje, kad regresijos lygtyje faktoriai yra priklausomi kintamieji, o pradiniai kintamieji – nepriklausomi, tai faktorių reikšmių nustatymo lygtis apibrėžiama, kaip:

$$\hat{F}_j = \sum_{i=1}^k b_{ij} z_i, \quad (11)$$

kur:

$$j = 1, \dots, m$$

F_j – j -tojo faktoriaus reikšmė,

Z_i – i -tojo kintamojo reikšmė,

B_{ij} – regresijos koeficientų įverčiai (Čekanavičius, Murauskas 2002).

Žemiau pateikta faktorinė analizė yra atlikta naudojant kiekybinių duomenų analizės programinį paketą SPSS (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*), kuris sąlygoja didelį šiuolaikinių statistinių analizės metodų pasirinkimą bei duomenų analizės rezultatų vaizdavimo priemonių įvairovę.

3.3. Banko pasirinkimą lemiančių veiksnių faktorinė analizė

Tolesnei atlikto anketinio tyrimo rezultatų analizei yra atliekama faktorinė analizė. Apibrėžus stebimus kintamuosius, apdorojus anketinio tyrimo rezultatus bei pasinaudojus kiekybinių duomenų analizės programa SPSS, gauti faktorinės analizės rezultatai, kurie yra atvaizduoti žemiau pateiktose išvesties lentelėse.

Pirmas faktorinės analizės etapas reikalauja duomenų tinkamumo patvirtinimo, nes, priešingu atveju, nėra prasmės atlikti faktorinę analizę, jei stebimi kintamieji tarpusavyje nekoreliuoja. Mūsų stebimų kintamųjų tinkamumą patvirtina gautos Kaizerio-Mejerio-Olkino mato ir Bartleto kriterijaus reikšmės (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Duomenų tinkamumo įvertinimas – KMO matas ir Bartleto kriterijus

KMO ir Bartleto Testas	
Kaizerio-Mejerio-Olkino visų kintamųjų adekvatumo matas	,598
Suderinamumo kriterijus Chi kvadratu	395,075
Bartleto sferiškumo kriterijus df	78
Sig.	,000

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis tyrimo rezultatais panaudojant kiekybinių duomenų analizės programą SPSS

Kadangi Bartleto sferiškumo kriterijaus p -reikšmė yra mažesnė nei 0,05, tai liudija apie tai, kad stebimi kintamieji yra priklausomi ir koreliuoja tarpusavyje. Kaizerio-Mejerio-Olkino visų kintamųjų adekvatumo mato MSA

(angl. *Measure of Sampling Adequacy*) reikšmė, lygi 0,598, patvirtina duomenų tinkamumą faktorinei analizei.

MSA reikšmės kiekvienam kintamajam yra nurodytos lentelėje „Imties adekvatumo mato MSA reikšmių nustatymas“ priešingų reikšmių koreliacijos dalies įstrižainėje ir pažymėtos raudona spalva (žr. 3 priedą). Visų kintamųjų adekvatumo mato MSA reikšmės svyruoja nuo 0,385 iki 0,705, kas rodo jų tinkamumą ir adekvatumą faktorinei analizei.

Formaliai žvelgiant reikėtų iš faktorinės analizės pašalinti kintamuosius, kurių MSA reikšmė yra mažesnė už 0,5. Tokių kintamųjų yra trys: „banko produktų ir paslaugų įkainiai“ – MSA reikšmė lygi 0,491; „darbdavių rekomendacijos“ – MSA reikšmė lygi 0,473; „šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai“ – MSA reikšmė lygi 0,385. Tačiau, autorės nuomone, šie kintamieji yra pakankamai svarbūs faktorinei analizei, ypač kintamasis „banko produktų ir paslaugų įkainiai“, kuris, remiantis atliktu anketiniu tyrimu aprašytu anksčiau, turi didelę įtaką respondentų sprendimui renkantis tam tikrą komercinį banką. Net 37 proc. apklaustųjų nurodė šį veiksnį, kaip lemiantį banko pasirinkimą (Jasienė, Staroselskaja 2010).

Antra priežastis, autorės nuomone, dėl kurios nereikėtų šių kintamųjų šalinti iš atliekamos faktorinės analizės, yra nedidelis MSA reikšmių atsilikimas nuo MSA ribos (0,5), nes būtent šiuo atveju žemesnės MSA reikšmės atspindi pakankamai svarius kintamuosius.

Sprendimą neeliminuoti šių trijų kintamųjų taip pat sąlygojo tolimesni faktorinės analizės žingsniai. Vienas iš jų – pradinių kintamųjų bendrumai (žr. 7 lentelę). Šiame žingsnyje reikėtų ieškoti kintamųjų, kurių faktoriai paaiškina nedidelę sklaidos dalį, t. y. patartina ieškoti mažiausių reikšmių, kurios ryškiai išsiskiria iš kitų bendrumų. Mažiausias reikšmes siūloma eliminuoti iš faktorinės analizės, nes tokie kintamieji yra pernelyg „toli“ nuo bet kurio kito kintamojo ir todėl juos empiriškai mažiau pagrįsta priskirti panašių kintamųjų grupei.

Mūsų atveju mažiausia bendrumo reikšmė yra 0,341, priklausanti kintamajam „elektroninės bankininkystės kokybė“. Tačiau, kai kurių autorių

nuomone, atrinktose pagrindinėse komponentėse išlieka gana daug informacijos apie kintamąjį, kurio bendrumas yra ne mažesnis kaip 0,2 (Čekanavičius, Murauskas 2002). Atliktuose skaičiavimuose visų komponentų bendrumo reikšmės viršija 0,2 ribą, kas dar kartą patvirtina visų kintamųjų tinkamumą faktorinei analizei.

7 lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai

Bendrumai		
	Pradinis	Ekstrahavimas
Patrauklus banko įvaizdis	1,000	,492
Produktų ir paslaugų įvairovė	1,000	,533
Banko produktų ir paslaugų įkainiai	1,000	,639
Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis	1,000	,482
Patogi banko geografinė padėtis	1,000	,657
Patogus banko darbo laikas	1,000	,618
Gera banko finansų būklė	1,000	,579
Banko pozicija rinkoje	1,000	,651
Banko veiklos patikimumas	1,000	,635
Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas	1,000	,836
Darbdavių rekomendacijos	1,000	,745
Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai	1,000	,829
Elektroninės bankininkystės kokybė	1,000	,341

Pagrindinių komponentių metodas.

Pastaba: didžiausia ir mažiausia stebimų kintamųjų reikšmės yra pažymėtos raudona spalva

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS

Reikėtų pabrėžti, kad tų kintamųjų, kurių anksčiau apskaičiuotas imties adekvatumo matas MSA buvo žemesnis už 0,5 ir pagal formalų kriterijų

reikėtų juos pašalinti, bendrumo reikšmės yra gana aukštos: atitinkamai kintamojo „banko produktų ir paslaugų įkainiai“ – 0,639; „darbdavių rekomendacijos“ – 0,745 ir „šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai“ – 0,829. Aukšti minėtų kintamųjų bendrumo matai patvirtina teisingą sprendimą neeliminuoti šių kintamųjų iš faktorinės analizės ir analizuoti juos toliau.

Didžiausią bendrumo reikšmę turintis kintamasis yra „platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas“. Jo bendrumo koeficiento reikšmė lygi 0,836. Šis skaičius reiškia dispersijos dalį, kuri paaiškina kiek minėtas kintamasis turi bendro su kitais kintamaisiais.

Tolesnis faktorinės analizės žingsnis yra pačių faktorių išskyrimas ir paaiškinimas.

8 lentelė. Faktorių išskyrimas

Bendras variacijos paaiškinimas									
Faktoriaus numeris	Pradinės nuosavos reikšmės			Faktorių apkrovų kvadratų suma			Pasuktų apkrovų kvadratų suma		
	Viso	Dispersijos dalis (%)	Kumuliatyvi sklaidos dalis (%)	Viso	Dispersijos dalis (%)	Kumuliatyvi sklaidos dalis (%)	Viso	Dispersijos dalis (%)	Kumuliatyvi sklaidos dalis (%)
1	1,918	14,758	14,758	1,918	14,758	14,758	1,744	13,414	13,414
2	1,695	13,039	27,797	1,695	13,039	27,797	1,497	11,512	24,926
3	1,228	9,443	37,240	1,228	9,443	37,240	1,330	10,228	35,154
4	1,116	8,581	45,821	1,116	8,581	45,821	1,289	9,919	45,073
5	1,065	8,196	54,017	1,065	8,196	54,017	1,094	8,415	53,488
6	1,013	7,795	61,812	1,013	7,795	61,812	1,082	8,324	61,812
7	,935	7,190	69,002						
8	,787	6,052	75,054						
9	,772	5,939	80,993						
10	,712	5,477	86,470						
11	,671	5,161	91,631						
12	,582	4,476	96,108						
13	,506	3,892	100,000						

Pagrindinių komponentų metodas.

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS

8 lentelėje pavaizduota, kokią bendrosios kintamųjų dispersijos dalį paaiškina kiekvienas pagrindinių komponentų metodu išskirtas faktorius (žr. stulpelį *Faktorių apkrovų kvadratų suma – Dispersijos dalis (%)*) bei kokią

suminę bendrosios kintamųjų dispersijos dalį paaiškina pirmieji pagrindiniai faktoriai (žr. stulpelį *Faktorių apkrovų kvadratų suma – Kumuliatyvi sklaidos dalis (%)*).

Šioje lentelėje taip pat pavaizduoti šeši pagrindinių komponenčių metodu išskirti faktoriai, kurių pradinės nuosavos reikšmės (žr. stulpelį *Pradinės tikrinės reikšmės – Viso*, reikšmės pažymėtos raudona spalva) yra didesnės už vienetą. Tai yra šeši faktoriai, kurių nuosavos reikšmės paaiškina 61,812 proc. bendrosios kintamųjų dispersijos (žr. 8 lentelę, pažymėta mėlyna spalva). Kuo didesnė kumuliatyvi sklaidos dalis, kurią paaiškina išskirti faktoriai, tuo faktorinė analizė yra sėkmingesnė.

Stulpeliuose *Pasuktų apkrovų kvadratų suma – Dispersijos dalis (%)* ir *Kumuliatyvi sklaidos dalis (%)* nurodoma, kokią bendrosios kintamųjų dispersijos dalį paaiškina kiekvienas pagrindinių komponenčių metodu išskirtas faktorius bei kokią suminę bendrosios kintamųjų dispersijos dalį paaiškina pirmieji pagrindiniai faktoriai galutiniame rezultate, po komponentų matricos sukimo procedūros.

Atlikus pradinių faktorių sukimą (jų struktūros optimizavimą, maksimizuojant faktorių svorių dispersiją), pirmų keturių faktorių paaiškinta kumuliatyvinė sklaidos dalis sumažėjo, o penktojo faktoriaus paaiškinama dalis padidėjo, tačiau bendra šešių pagrindinių komponenčių metodu išskirtų faktorių kumuliatyvinė sklaidos dalis išliko ta pati (žr. 8 lentelę, stulpelį *Pasuktų apkrovų kvadratų suma*).

Žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 9 lentelę) yra atvaizduojama faktorių svorių matrica, kuri parodo koreliacijas tarp kintamųjų ir faktorių. Faktorių svorių matricos rezultatai dažnai yra traktuojami kaip tarpiniai, nes neretai tas pats kintamasis turi didelį svorį keliuose arba net visuose faktoriuose, todėl juos sunkiau interpretuoti.

Mūsų atveju tokių kintamųjų yra trys, kurie turi tam tikrą svorį dviejuose faktoriuose. Tai „banko pozicija rinkoje“ (0,512 antrame faktoriuje ir 0,480 ketvirtame faktoriuje), „platus klientų aptarnavimo padalinių ir

bankomatų tinklas (0,409 ketvirtame ir -0,741 šeštame)“ ir „darbdavių rekomendacijos (0,571 ketvirtame ir 0,458 šeštame)“.

9 lentelė. Faktorių svorių matrica

Pagrindinių komponentių metodu išskirtų faktorių matrica*

	Faktoriaus numeris					
	1	2	3	4	5	6
Patrauklus banko įvaizdis	,468					
Produktų ir paslaugų įvairovė			,566			
Banko produktų ir paslaugų įkainiai			,713			
Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis	,598					
Patogi banko geografinė padėtis	,620					
Patogus banko darbo laikas	,636					
Gera banko finansų būklė		,699				
Banko pozicija rinkoje		,512		,480		
Banko veiklos patikimumas		,688				
Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas				,409		-,741
Darbdavių rekomendacijos				,571		,458
Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai					,799	
Elektroninės bankininkystės kokybė						

Pagrindinių komponentių metodas

* Išskirti 6 faktoriai

Pastaba: daugiausiai svorio turinčios faktorių reikšmės yra pažymėtos raudona spalva, neigiamas svoris pažymėtas mėlyna spalva

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS

Teigiamos koreliacijų reikšmės parodo tiesioginę priklausomybę tarp kintamųjų ir faktorių, tuo tarpu neigiamos koreliacijų reikšmės atspindi atvirkštinę priklausomybę.

Atvirkštinę priklausomybę atspindi tik vienas neigiamas svoris autorės atliktuose skaičiavimuose. Tai kintamasis, kuris yra įtrauktas į šeštą faktorių ir turi -0,741 svorio.

Daugiausiai dėmesio reikėtų atkreipti į daugiausia svorio turinčias reikšmes kiekviename iš faktorių, pvz. pirmajame faktoriuje didžiausius svorius turi kintamieji „patogus banko darbo laikas“ ir „patogi banko geografinė padėtis“, antrajame faktoriuje – „gera banko finansų būklė“ ir „banko veiklos patikimumas“. Rezultatai panašūs, tačiau tikslesnius rezultatus bus galima gauti pasukus faktorius faktorių erdvėje. Reikėtų pabrėžti, kad pagrindinių komponentų metodu išskirti faktoriai yra ortogonalūs, tai yra tarpusavyje nepriklausomi, tarp jų ryšio nėra.

Pasuktų faktorių svorių matrica yra vienas iš pagrindinių faktorinės analizės rezultatų (žr. *10 lentelę*). Faktoriai buvo pasukti tokiu būdu, kad mažiausios kintamųjų koreliacijos su nepasuktais faktoriais sumažėjo, o didžiausios išaugo.

Iš *10 lentelės* matyti, kad pirmą faktorių sudaro tokie kintamieji: „patogi banko geografinė padėtis“, „patogus banko darbo laikas“ ir „elektroninės bankininkystės kokybė“. Kadangi pirmųjų dviejų kintamųjų svoris yra žymiai aukštesnis už „elektroninės bankininkystės kokybės“ kintamojo svorį ir šis kintamasis buvo vienas iš tų, kurį reikėjo pašalinti iš faktorinės analizės, todėl galima teigti, kad pirmas faktorius koreliuoja su kintamaisiais, kuriuos apibendrintai galima apibūdinti kaip patogumą, kurį užtikrina komercinis bankas, laiko ir vietos atžvilgiu.

Antrasis faktorius koreliuoja su kintamaisiais, kuriuos apibendrintai galima apibūdinti kaip kintamuosius, atspindinčius banko vaidmenį ir stabilumą rinkoje. Tai reiškia, kad rinkdamiesi komercinį banką, potencialūs klientai atsižvelgia į banko vaidmenį rinkoje ir jo stabilumą apibūdinančius veiksnius.

10 lentelė. Pasuktų faktorių svorių matrica

Pagrindinių komponentų metodu išskirtų faktorių matrica po pasukimo

	Faktoriaus numeris					
	1	2	3	4	5	6
Patrauklus banko įvaizdis		,611				
Produktų ir paslaugų įvairovė			,691			
Banko produktų ir paslaugų įkainiai			,783			
Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis						
Patogi banko geografinė padėtis	,753					
Patogus banko darbo laikas	,754					
Gera banko finansų būklė		,539		,462		
Banko pozicija rinkoje		,786				
Banko veiklos patikimumas				,593		
Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas						,907
Darbdavių rekomendacijos				-,813		
Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai					,903	
Elektroninės bankininkystės kokybė	,481					

Pagrindinių komponentų metodas.

Pasukimo metodas: Varimax kartu su Kaizerio normalizacija

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS

Trečiasis faktorius įtakoja du kintamuosius. Tai „produktų ir paslaugų įvairovė“ ir „banko produktų ir paslaugų įkainiai“. Šį faktorių galima apibūdinti kaip faktorių, atspindintį banko produktų ir paslaugų asortimentą.

Ketvirtas faktorius susideda iš „banko veiklos patikimumo“, „geros bankų finansų būklės“ ir kintamojo „darbdavių rekomendacijos“, turinčio neigiamą svorį. Šis kintamasis neigiamai veikia ketvirtą faktorių.

Penktą ir šeštą faktorių, atitinkamai autorės įvardintus kaip „Artimųjų patarimas“ ir „Aptarnavimo patogumas“, galima laikyti specifiniais, nes

kiekvienas iš jų susideda tik iš vieno kintamojo, tačiau abu kintamieji turi labai didelį svorį kiekviename iš faktorių (žr. 10 lentelę). Nereikėtų pamiršti, kad įvardijant išskirtus faktorius, nemažą vaidmenį atlieka ir subjektyvi tyrėjo nuomonė.

Faktorių transformacijos matrica parodo (žr. 11 lentelę), kokius svorius pritaikius buvo pasukta pradinė, nepasuktų faktorių matrica, ir gauta pasuktų faktorių svorių matrica.

11 lentelė. Faktorių transformacijos matrica

Pagrindinių komponentių metodu išskirtų faktorių transformacijos matrica

Faktoriaus numeris	1	2	3	4	5	6
1	,801	,398	,361	,037	,133	,225
2	-,437	,675	,213	,548	-,088	-,015
3	-,246	-,174	,864	-,350	-,196	-,030
4	-,152	,476	-,264	-,643	-,311	,413
5	-,284	,046	,076	-,161	,889	,310
6	,053	,358	-,041	-,369	,223	-,826

Pagrindinių komponentių metodas

Pasukimo metodas: Varimax kartu su Kaizerio normalizacija

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS

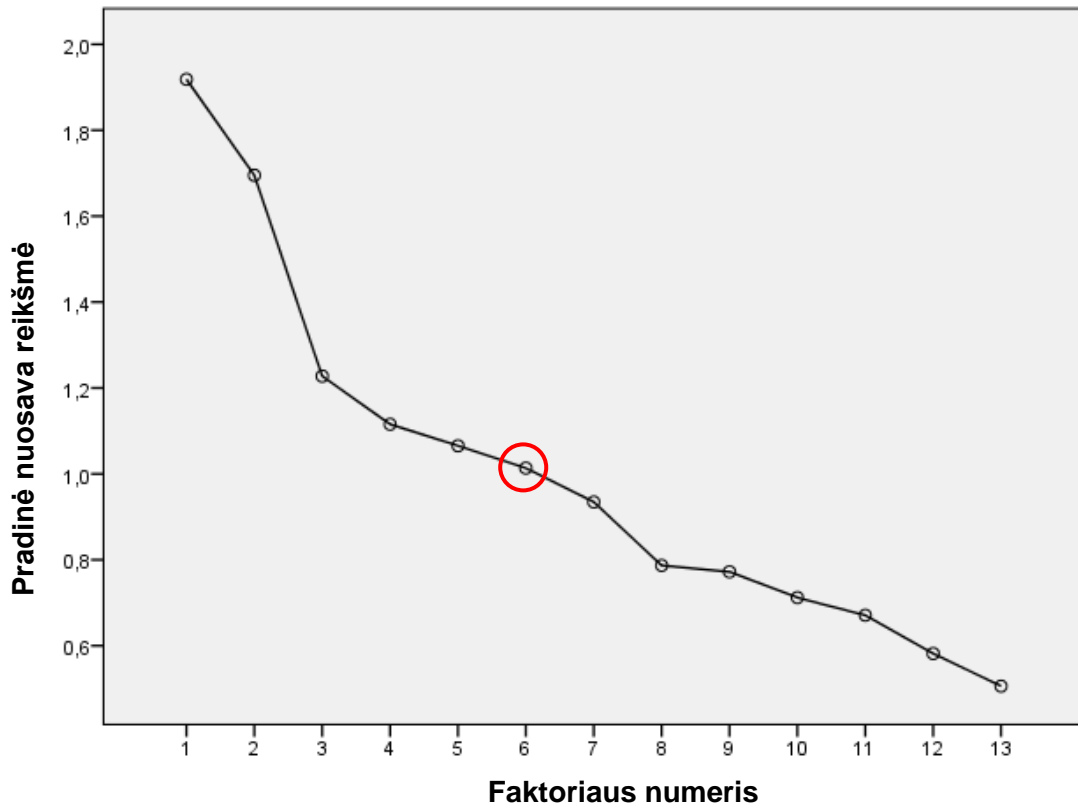
Ši informacija praktiškai nenaudojama rezultatų interpretacijoje, tačiau verta atkreipti dėmesį, kad faktorių transformacijos matricoje esantys svoriai rodo atlikto pasukimo dydį (svoriai virš |0,5| parodo, kad buvo atliktas didelis pasukimas).

Žemiau pateiktame 17 paveiksle yra pavaizduotas grafikas, kuriame horizontalioje ašyje yra atidėti išskirti faktoriai pagal jų svarbą, o vertikalioje ašyje – atitinkamos pradinės šių faktorių nuosavos reikšmės.

Nuosavos reikšmės leidžia nuspręsti, koks faktorių skaičius geriausiai aprašo duomenis. Svarbiausia yra nustatyti, kurioje vietoje nuosavos reikšmės daro paskutinį didelį šuolį žemyn ir toliau pradeda mažėti labai nedaug – tai bus lūžio taškas, kuris nurodo faktorių skaičių. Mūsų atveju lūžio taškas yra

ties šeštuoju faktoriumi (žr. 17 pav.). Tikrą lūžio taško nustatymą patvirtina faktorių nuosavos reikšmės, kurios didesnės už vienetą.

Pagrindinių komponenčių metodu išskirti faktoriai, kurie yra už lūžio taško, kuriame staigus kreivės kritimas pereina į palaipsninį mažėjimą, ir kurių nuosavos reikšmės mažesnės už vienetą, yra laikomi nereikšmingais.

17 pav. Faktorių pradinių nuosavų reikšmių grafikas

Pastaba: lūžio taškas pažymėtas raudona spalva

Šaltinis: sudaryta autorės pagal SPSS

Tačiau šis metodas turi esminį trūkumą, nes kreivė ne visada turi aiškiai išreikštą „alkūnę“ ir didelį vaidmenį vaidina subjektyvusis faktorius (Čekanavičius, Murauskas 2002).

Atlikta faktorinė analizė, kurios rezultatai yra pateikti 18 paveiksle, padėjo išsamiau išnagrinėti gautus anketinio tyrimo rezultatus bei išskirti tam tikrus dėsningumus ir struktūrą. Stebimą reiškinių charakterizuojančių trylikos

požymių aibė buvo pakeista šešių faktorių rinkiniu. Stebimų kintamųjų tarpusavio koreliacijos paaiškintos bendrųjų faktorių įtaka.

Atlikus faktorinę analizę, būtina atlikti išskirtų faktorių interpretaciją ir interpretuojant faktorinės analizės rezultatus patartina atsižvelgti į atskirų kintamųjų ir jų derinių sunkumą tam tikrame faktoriuje. Taip pat būtina atkreipti dėmesį ir į faktorius apimančių kintamųjų ženklus – neigiamus ar teigiamus, nes tai irgi turi įtakos interpretuojant faktorius.

Apibendrinant faktorinės analizės rezultatus, pirmas gautas faktorius yra aiškiai susijęs su komercinių bankų teritoriniu išsidėstymu, į kurį potencialūs komercinio banko klientai kreipia dėmesį, todėl įvardijant pirmąjį faktorių, jį būtų galima pavadinti „Paslaugų gavimo patogumas“.

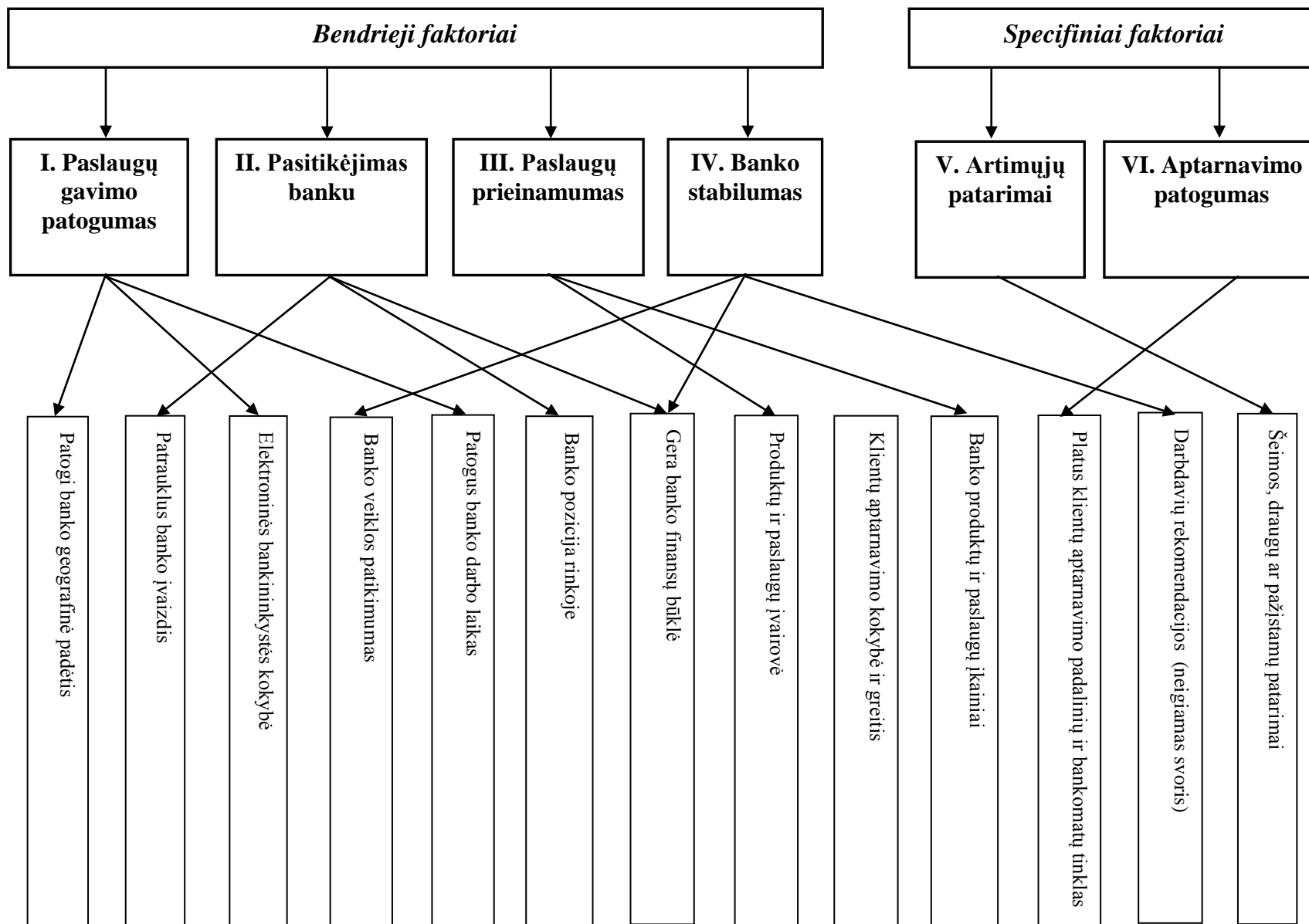
Antras faktorius, autorės įvardytas kaip „Pasitikėjimas banku“, yra susijęs su komercinio banko įvaizdžiu, finansiniu stabilumu ir jo pozicija rinkoje.

Trečiajam faktoriui, apimančiam banko produktų ir paslaugų įvairovę ir jų kainas, autorės nuomone, galima būtų suteikti pavadinimą „Paslaugų prieinamumas“.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad trečią faktorių sudarantys kintamieji daro jį stipresnį už kitus faktorius. Šį teiginį patvirtina ir tas faktas, kad vykdant anketinį tyrimą, banko produktų ir paslaugų asortimentas ir produktų bei paslaugų kainos turėjo stiprią įtaką respondentų pasirinkimui.

Gera banko finansų būklė ir banko patikimumas sudaro ketvirtą faktorių, autorės įvardytą kaip „Banko stabilumas“.

Į ketvirtą faktorių yra įtrauktas ir kintamasis, turintis neigiamą įtaką faktoriui. Tai „darbdavių rekomendacijos“. Neigiamas šio kintamojo ženklas reiškia, kad šis kintamasis neigiamai koreliuoja su kitais ketvirtojo faktoriaus kintamaisiais.

18 pav. Faktoriinės analizės rezultatai

Šaltinis: sudaryta autorės

Penktas ir šeštas faktoriai yra vadinami specifiniais faktoriais, nes kiekvienas iš jų susideda tik iš vieno kintamojo, o tai reiškia, kad šie kintamieji, turintys pakankamai didelį svorį kiekviename iš faktorių, nekoreliuoja su kitais faktorinės analizės kintamaisiais.

Apibendrinant, faktorinė analizė padėjo suskirstyti ir klasifikuoti stebimus kintamuosius į tam tikras grupes, kurias vienija tam tikras bendras faktorius. Perėjus nuo trylikos stebimų kintamųjų prie keturių bendrųjų ir dviejų specifinių faktorių, gauta informacija tapo labiau koncentruota ir aiški. Tai reiškia, kad fizinių asmenų banko pasirinkimą dabar galima paaiškinti tik šešių faktorių rinkiniu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išanalizavus konkurenciją Lietuvos bankų sektoriuje, atlikus išsamų Lietuvos ir kitų Baltijos šalių koncentracijos intensyvumo tyrimą, nustačius veiksnius, lemiančius potencialių klientų sprendimą pasirinkti tam tikrą komercinį banką ir įvertinus dabartines šalies bankų sektoriaus plėtotės tendencijas, galima daryti tokias *išvadas*:

1. Šiuolaikinės bankininkystės kūrimasis nepriklausomoje Lietuvoje prasidėjo nacionalinės pinigų ir bankų sistemos kūrimu 1990 m. kovo mėn. Nuo 1990 m. spalio mėn. pradėjo steigtis pirmieji Lietuvos komerciniai bankai, kurių veikla buvo grindžiama elementarių produktų ir paslaugų pasiūla (paskolos, indėliai ir kt.).
2. Komercinių bankų vystymosi etapas sąlygojo akivaizdžius pasikeitimus komercinių bankų veikloje – komercinių bankų darbuotojų augimas, bankinių technologijų pažanga, klientų aptarnavimo kokybės gerinimas bei naujų bankinių produktų ir paslaugų atsiradimas lėmė didelius pokyčius bankininkystės rinkoje. Bankininkystė per gana trumpą laiką patyrė didelius pokyčius ir gana greitai tapo šiuolaikinė.
3. Bankų sektoriuje vyraujanti konkurencija, lyginant su kitais ekonomikos sektoriais, yra sudėtingesnė ir intensyvesnė. Bankininkystės rinkos dalyviai gali konkuruoti tik su šios rinkos dalyviais ir tik bankiniais produktais ir paslaugomis. Bankų konkurencija yra neatsiejama nuo jų teikiamų produktų ir paslaugų konkurencingumo – jis skatina bankus veikti efektyviai ir taip prisidėti prie šalies ekonominio augimo.
4. Bankų kapitalo koncentracija stabdo ekonominį augimą. Šalies bankų sektoriaus galia yra sutelkta tik didžiuosiuose komerciniuose bankuose, kurie turi lemiamą pranašumą. Jie siūlo savo klientams platų klientų aptarnavimo tinklą, didelį produktų

ir paslaugų asortimentą greitai besivystančioje šiuolaikinėje bankininkystės rinkoje. Jie taip pat turi stipresnę kapitalo bazę, kuria naudodamiesi gali prisiimti didesnę riziką, suteikti daugiau paslaugų, tačiau visa tai mažina konkurenciją bankininkystės rinkoje, nes tokia situacija sąlygoja rinkos dalyvių nelygybę ir pabrėžia, kad bankai negali konkuruoti tarpusavyje vienodomis sąlygomis.

5. Autorės pastebėta, kad kuo mažesnis rinkoje veikiančių dalyvių skaičius, tuo didesnis rinkos koncentracijos lygis. Koncentracijos lygis turi įtakos dalyvių elgesiui rinkoje: kuo didesnė koncentracija, tuo daugiau komerciniai bankai yra priklausomi vienas nuo kito. Koncentracijos intensyvumas priklauso nuo komercinio banko dydžio bei rinkos dydžio, kuriame veikia komercinis bankas. Kuo didesnis komercinis bankas, palyginti su rinkos mastu, tuo didesnis koncentracijos lygis pačioje rinkoje.
6. Atlikta konkurencijos Lietuvos komercinių bankų sektoriuje analizė parodė, kad Lietuvos bankų sektorių sudaro trys bankų grupės – didieji komerciniai bankai, vidutiniai ir mažieji komerciniai bankai, užsienio bankų skyriai ir filialai. Pirma bankų grupė užima apie 70 procentų rinkos pagal valdomą turtą, paskolų portfelį ir indėlių apimtį. Vadinasi, Lietuvos bankai veikia oligopolinės rinkos struktūros sąlygomis.
7. Buvo išanalizuota, kad didžiausių šalies užsienio kapitalo šalies komercinių bankų atliekamų operacijų ir teikiamų paslaugų asortimentas yra labai platus, todėl mažesniems bankams pritraukti ar pervilioti klientus dėl nepakankamai plataus pastarųjų siūlomų produktų ir paslaugų asortimento yra ganėtinai sunku. Didžiųjų komercinių bankų grupei priklausantys užsienio kapitalo bankai išteklius gauna iš patronuojančių Skandinavijos bankų ir todėl gali diktuoti sąlygas vietinėje rinkoje. Dėl sąlyginai nedidelės kapitalo bazės mažesniems komerciniams

bankams yra sunku aptarnauti stambius klientus. Vidutiniai ir mažieji komerciniai bankai, kurių pagrindinis tikslas yra smulkus ir vidutinio verslo plėtra šalyje, labiau orientuojasi į tam tikrą ekonominę veiklą arba klientų grupę, o užsienio bankų skyriai ir filialai, sudarantys trečią Lietuvos bankų sektoriaus grupę, daugiausia specializuojasi ūkio subjektų finansavimo, investicijų valdymo, indėlių ir tradicinių bankininkystės produktų bei paslaugų srityse.

8. Trijų didžiausių šalies komercinių bankų valdoma rinkos dalis sąlygoja aukštą koncentracijos lygį Lietuvos bankininkystės rinkoje, o tai lemia tarpbankinės konkurencijos mažėjimą. Nuo 2005 iki 2012 m. koncentracijos intensyvumo laipsnis šalies bankininkystės rinkoje ne visada buvo aukštas. Pastebėta, kad nuo 2008 iki 2010 m. užsienio bankų skyrių ir filialų politika perskirstė paskolų, turto ir indėlių kiekį rinkoje, kas sąlygojo koncentracijos intensyvumo mažėjimą.
9. Autorės atlikta Baltijos šalių bankų sektorių koncentracijos intensyvumo analizė parodė, kad daugiausiai koncentruota rinka yra Estijoje, kurią valdo beveik tik du komerciniai bankai. Herfindahl-Hirschman indekso judėjimas Estijos bankininkystės rinkoje nuo 2006 iki 2011 metų parodė, kad nuo 2006 metų Estijos rinkos koncentracijos intensyvumas palaipsniui mažėja, tačiau šis mažėjimas yra sąlyginis, nes Estijoje, palyginti su kitomis Baltijos šalimis, koncentracijos laipsnis yra labai aukštas dėl mažo aktyvių rinkos dalyvių skaičiaus. Tuo tarpu Latvijoje veikia daugiau nei 30 bankininkystės rinkos dalyvių, ir koncentracijos lygis bankų sektoriuje nėra didelis.
10. Iki AB banko „Snoras“ žlugimo Lietuvos bankų sektoriui buvo būdingi tam tikri poslinkiai: intensyvi konkurencija tarp vidutinių ir mažųjų komercinių bankų, aktyvios bankų pastangos padėti savo klientams vykdyti turimus finansinius įsipareigojimus,

lankstesnė bankų siūlomų produktų ir paslaugų kainų politika, nekaininės konkurencijos didinimas, asmeninės bankininkystės plėtojimas, konsultacinių paslaugų ir klientų aptarnavimo gerinimas, klientų piniginių išteklių valdymas, įvairesnės informacijos apie bankų veiklą, jų finansų būklę ir kitus rodiklius sklaida.

11. Bankrutavus vienam iš bankininkystės rinkos dalyvių, pasitikėjimas šalies bankų sistema smuko, sumažėjo bankų klientų aptarnavimo padalinių skaičius, sąlygojęs internetinės bankininkystės plėtrą. Lėtas ekonomikas atsigavimas bei griežtesnė bankų kredito politika lėmė silpną paskolų portfelio augimo tempą – tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys pastaruoju metu kur kas atsargiau prisiima naujus įsipareigojimus. Kredito institucijos pradėjo intensyviai stiprinti kapitalo bazę, nes Bazelio bankų priežiūros komitetas sugriežtino kapitalo reikalavimus. Norėdami sėkmingai veikti rinkoje, bankai nuolat stebi, vertina ir valdo galimas rizikas, nes rizikos valdymas komercinio banko veikloje yra labai svarbus procesas, suteikiantis pranašumą siekiant dirbti efektyviau ir norint išlikti konkurencingoje kovoje, užtikrinantis palankius veiklos rezultatus.

12. Autorės atlikta šalies komercinio banko pasirinkimą lemiančių veiksnių analizė parodė, kad renkantis tam tikrą banką klientams didžiausią poveikį daro banko veiklos patikimumas, siūlomų produktų ir paslaugų asortimentas bei kaina, banko finansų būklės stabilumas, užimama pozicija rinkoje, patogi geografinė padėtis, greitas ir aukštos kokybės aptarnavimas, patogus darbo laikas. Įtakos taip pat turi darbdavių rekomendacijos, šeimos, draugų, pažįstamų patarimai, palankios produktų ir paslaugų teikimo sąlygos, ne per daug sudėtingos bankinės procedūros,

platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas, elektroninės bankininkystės kokybė ir kiti veiksniai.

13. Autorės atlikta faktorinė analizė gautus rezultatus suskirstė į tam tikras bendrųjų faktorių grupes, gauta tyrimo informacija tapo labiau koncentruota ir apibendrinta. Banko pasirinkimą lemiančių trylikos veiksnių aibė buvo transformuota į pagrindinių komponentų metodu išskirtų šešių bendrųjų faktorių rinkinį. Pirmas faktorius „Paslaugų gavimo patogumas“ yra susijęs su komercinių bankų teritoriniu išsidėstymu. Antrasis „Pasitikėjimo banku“ faktorius susijęs su komercinio banko įvaizdžiu, finansiniu stabilumu ir jo pozicija rinkoje. Trečiasis faktorius, autorės interpretuotas kaip „Paslaugų prieinamumas“, apima banko produktų ir paslaugų įvairovę bei jų kainas. Gera banko finansų būklė ir banko patikimumas sudaro ketvirtąjį „Banko stabilumo“ faktorių. Penktasis ir šeštasis faktoriai – „Artimųjų patarimai“ ir „Aptarnavimo patogumas“ – yra priskiriami prie specifinių faktorių, nes kiekvienas iš jų susideda tik iš vieno kintamojo, kuris turi didelį svorį kiekviename iš faktorių. Šiems faktoriams priklausantys kintamieji yra nesusiję su kitais faktorinės analizės kintamaisiais.

Pasiūlymai:

14. Atlikto konkurencijos Lietuvos komercinių bankų sektoriuje tyrimo duomenys gali būti panaudoti atliekant bankų sektoriaus struktūros pokyčių prognozę.
15. Autorės atlikta Lietuvos ir kitų Baltijos šalių koncentracijos intensyvumo laipsnio nustatymo analizė gali būti panaudota gilesniam Baltijos regiono bankų sektoriaus tyrimui.
16. Atliktas bankų sektoriaus plėtros tendencijų išskyrimas ir jų analizė gali pagyvinti šalies bankų sektoriaus veiklą, jei bus

kryptingai parenkami rinkodaros veiksmai, atliekamas nuolatinis rinkos stebėjimas ir prisitaikymas prie jos dalyvių poreikių kaitos, daromos investicijos į banko produktų ir paslaugų kokybės gerinimą, bus kuriami ir pateikiami rinkai nauji šiuolaikines bankines technologijas atitinkantys produktai ir paslaugos. Didesnį banko klientų lojalumą galima pasiekti naudojant aktyvią rinkodarą ir tinkamą klientų lojalumo stiprinimo sistemą.

17. Autorės nustatyti banko pasirinkimą lemiantys veiksniai ir atlikta jų analizė gali būti panaudota šalies komercinių bankų veikloje klientų lojalumui gerinti bei pasitikėjimui banku stiprinti.

Tolesnių tyrimų kryptys

Konkurencijos, kaip vieno iš veiksnių, užtikrinančio šalies ekonominį augimą, tyrimas yra būtinas. Kalbant apie konkurenciją bankų sektoriuje, komerciniams bankams išlikti konkurencingiems ir sustiprinti savo pozicijas rinkoje, neprisiimant per daug rizikos, yra ganėtinai sunku.

Atsižvelgus į atliktą konkurencijos Lietuvos komercinių bankų sektoriuje tyrimą ir identifikavus koncentracijos problemą šalies bankininkystės rinkoje, šios problemos įtaka bankų konkurencijai turėtų būti analizuojama ir plėtojama ateityje.

Nepaisant to, kad aukštas koncentracijos lygis yra labiau toleruojamas bankininkystės nei kitų verslo sektorių, neigiamas koncentracijos poveikis šalies ekonomikai yra neišvengiamas. Aukštas koncentracijos lygis bankininkystės rinkoje trukdo rinkos dalyviams konkuruoti vienodomis sąlygomis ir sukuria tam tikrą barjerą nevaržomai komercinių bankų konkurencijai.

Tokio pobūdžio tyrimai leistų tiksliai identifikuoti aukštos koncentracijos poveikį bankininkystės rinkai, nustatyti priežastis ir tinkamai parinkti priemones koncentracijos lygiui sumažinti. Šių tyrimų rezultatai būtų

labai svarbūs analizuojant konkurencinę aplinką Lietuvos ir užsienio bankų sektoriuose.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. AB Šiaulių bankas (2011). Šiaulių bankas jungiasi prie bankomatų tinklo. Prieiga per internetą: http://www.sb.lt/lt/apie_banka/naujienos/1/2218?durl=6eb288414b0028acae001f20296ba925
2. AB Ūkio banko akcininkų struktūra (2012). Investuotojams. Prieiga per internetą: <http://www.ub.lt/lt/investuotojams/informacija-apie-akcijas/akcininku-struktura>
3. Aleksandro Stulginskio universitetas (2012). Trumpa istorija. Prieiga per internetą: <http://www.lzuu.lt/pradzia/lt/7501>
4. Anderson A., Hyytinen A, Snellman J. (2000). Recent developments in the Finnish Banking Sector. – *Bank of Finland Discussion Papers*, 15.
5. Apie banką (2012). Apie „Citadele“ banką. Prieiga per internetą: <http://www.citadele.lt/apie/>
6. Apie Danske banką (2012). Danske banko istorija. Prieiga per internetą: <http://www.danskebankas.lt/apie/bankas/istorija>
7. Apie DNB banką (2012). Akcininkai. Prieiga per internetą: <http://dnb.lt/lt/apie-banka/akcininkai-ir-vadovai/akcininkai/>
8. Apie SEB banką (2012). Istorija. Prieiga per internetą: <http://www.seb.lt/pow/wcp/seblt.asp?lang=lt&website=TAB4>
9. Apie SEB banką (2012). SEB Lietuvoje. Prieiga per internetą: <http://www.seb.lt/pow/wcp/seblt.asp?lang=lt&website=TAB4>
10. Apie „Swedbank“ grupę (2012). Istorija. Prieiga per internetą: <http://www.swedbank.lt/lt/pages/1246>
11. „Apklausa: sumenko pasitikėjimas bankų sistema“ (2011). – *Verslo žinios*. Prieiga per internetą: http://vz.lt/article/2011/12/13/apklausa_sumenko_pasitik%C4%97jimas_bank%C5%B3_sistema
12. Aleknevičienė V., Deltuvaitė V. (2008). Lietuvos bankų sektoriaus efektyvumas: empirinis tyrimas. – *LŽŪU mokslo darbai* 79(32), 113–127.
13. Allen F., Gale D. (2000). Competition and Financial Stability. – *The Journal of Money, Credit and Banking* 36(3/II), 453–480.
14. Ambastha A., Momaya K. (2005). Competitiveness of Firms: Review of Theory, Frameworks and Models. – *Singapore Management Review* 26(1), 45–61.
15. Arlauskas D. (2012). Šalies bankų sistemai gresia 3K pavojus. – *Lietuvos naujienų agentūra*.
16. Arnoud W.A.B., Anjan V.T. (2000). Can Relationship Banking Survive Competition? – *Journal of Finance* 55(2), 679–713.
17. Bandt O., Davis E.P. (2000). Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU. – *Journal of Banking & Finance* 24, 1045–1066.
18. Bank of Estonia (2012). Publikacijos. Prieiga per internetą: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumendid/publikatsioonid/>

19. „Bankuose Konkurencijos taryba pradėjo tyrimą“ (2011). – *Verslo žinios*. Prieiga per internetą: [http://vz.lt/straipsnis/2011/05/12/Bankuose Konkurencijos taryba pradėjo tyrima](http://vz.lt/straipsnis/2011/05/12/Bankuose_Konkurencijos_taryba_pradejo_tyrima)
20. Barney J. (2001). Resource-Based Theories of Competitive Advantage: A Ten-Year Retrospective on the Resource-Based View. – *Journal of Management* 27, 643–650.
21. Bartkus E. V., Kriaučiūnaitė Ž. (2007). Kokybė – konkurencinio privalumo pagrindas smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse. – *Ekonomika ir vadyba* 12, 972–979.
22. Beniušienė I., Svirskienė G. (2008). Konkurencingumas: teorinis aspektas. – *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4(13), 32–40.
23. Berger A. N., Demirgüç-Kunt A., Levine R., Haubrich J. G. (2003). *Bank Concentration and Competition: An Evolution in the Making*.
24. Bikker J. A., Groeneveld J. M. (2000). Competition and Concentration in the EU Banking Industry. – *Kredit und Kapital* 33, 62–98.
25. Bikker J. A., Haaf K. (2002). Competition, Concentration and Their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry. – *Journal of Banking & Finance* 26, 2191–2214.
26. Bikker J. A. (2002). Testing for imperfect competition on the EU deposit and loan markets with Bresnahan’s market power model. – *Kredit und Kapital*, 26–38.
27. Bikker J. A., Jaap W. B. (2005). Trends in Competition and Profitability in the Banking Industry: a Basic Framework. – *Suerf Studies* 2, 13–15.
28. Bikker J., Shaffer S., Spierdijk (2009). Assessing Competition with the Panzar-Rosse Model: The Role of Scale, Costs, and Equilibrium. – *DNB Working Paper* 225, 1–40.
29. Bos W. B., Bikker J. A. (2008). A Theoretical and Empirical Framework for the Analysis of Profitability, Competition and Efficiency. – *Bank Performance*, 67–76.
30. Boyd J. H., De Nicolo G. (2005). The Theory of Bank Risk Taking and Competition Revisited. – *The Journal of Finance* 60(3), 1329–1343.
31. Bresnahan T.F. (1982). The Oligopoly Solution Concept is Identified. – *Economic Letters* 10, 87–92.
32. Budd L., Hirmis A. K. (2004). Conceptual Framework for Regional Competitiveness. – *Regional studies* 3(9), 1015–1028.
33. Canoy M., Dijk M., Lemmen J., Mooij R., Weigand J. (2001). Competition and Stability in Banking. – *CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis*, CPB Document no. 15.
34. Capital Advisors (2012). Criteria for Selecting an Investment Banker. Prieiga per internetą: <http://www.htcapital.com/library/criteria.pdf>
35. Carbo S., Humphrey D., Maudos J. And Molyneux Ph. (2009). Cross-country comparisons of competition and pricing power in European banking. – *Journal of International Money and Finance* 28, 115–134.

36. Cetorelli N. (2002). Entry and competition in highly concentrated banking markets. – *Federal Reserve Bank of Chicago Economic Perspectives*, 18-27.
37. Cetorelli N. (2004). Bank Concentration and Competition in Europe. – *Journal of Money, Credit, and Banking* 36, 543–558.
38. Chintrakarn P., Jindapon P. (2012). A Dynamic Analysis of Market Power in the U.S. Mortgage Lending Market. – *European Journal of Scientific Research* 69(2), 218–223.
39. Claessens S., Laeven L. (2004). What drives bank competition? Some international evidence. – *Journal of Money, Credit and Banking* 36.
40. Cook P. (2001). Competition and its Regulation: Key Issues. – *Centre on Regulation and Competition Working Paper 2*.
41. Čiapas L. (1999). Bankų kapitalo pakankamumo reguliavimo raida. – *Pinigų studijos* 3, 5–24.
42. Čekanavičius V., Murauskas G. (2002). Faktorinė analizė. – *Statistika ir jos taikymai* 2.
43. Delis, Manthos D. (2010). Competitive conditions in the Central and Eastern European banking systems. – *Omega* 38(5), 268–274.
44. Deltuvaitė V. (2009). Koncentracijos įtakos bankų sistemos finansiniam stabilumui tyrimas. – *Ekonomika ir vadyba* 14, 156–165.
45. Deltuvienė V., Gižienė V. (2007). Competition, Concentration, Efficiency, and Their Relationship in the Lithuanian Banking Sector. – *Ekonomika ir vadyba* 12, 188–201.
46. Denton K. (1994). Designing in Customer Satisfaction: Key to Competitiveness. – *Industrial Management*, Jan–Feb.
47. Dubauskas G., Kowalski T., Vensel V. (2005). Role of Foreign Banking Institutions in the European Union's New Financial Markets. – *Ekonomika* 70, 7–21.
48. Dudzevičiūtė G. (2006). Bankininkystės sektoriaus poveikis ekonomikos augimui: teoriniai ir praktiniai aspektai. – *Teorija ir praktika* 7(2), 128–135.
49. Dumčiuvienė D., Meilienė E., Snieška V. (2005). Konkurencingumo ir sanglaudos ryšiai Europos Sąjungos politikos kontekste. – *Viešoji politika ir administravimas* 13, 64–73.
50. Dwyer L., Kim C. (2002). Destination Competitiveness: A Model and Determinants. – *Travel & Heritage Travel Association website*.
51. Estonian Banking Association (2012). Estonian Economy and Financial Sector. Prieiga per internetą: <http://www.pangaliit.ee/en/banking-information/publications-and-analysis>
52. Feurer R., Chaharbaghi K. (1994). Defining Competitiveness: a Holistic Approach. – *Management Decision* 32(2), 49–58.
53. Financial Supervision Authority (2011). Market Aggregated Data. Prieiga per internetą: <http://www.fi.ee/index.php?id=12496>
54. Financial Supervision Authority (2011). Supervised Entities. Prieiga per internetą: <http://www.fi.ee/index.php?id=3163>

55. Fujimoto T. (2002). Architecture, Capability and Competitiveness of Firms and Industries. – The Saint-Gobain Centre for Economic Research 5th Conference, 2–43.
56. Garelli S. (2012). The Fundamentals and History of Competitiveness. – *IMD World Competitiveness Yearbook*, 488–503.
57. Garson D. (2012). Factor Analysis. Prieiga per internetą: <http://faculty.chass.ncsu.edu/garson/PA765/factor.htm>
58. Genienė M., Žaltauskienė N. (1998). Kreditavimo formos pasirinkimo kriterijai ir jų tyrimo metodai. – *Ekonomika ir vadyba* 98, Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga.
59. Geralavičius V. (2011). Padėtis veikiančiuose šalies bankuose yra stabili, indėlių judėjimas – įprastas. – *Lietuvos bankas*, Spaudos konferencija. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/v_geralavicius_padetis_veikianciuose_salies_bankuose_yra_stabili_indeliu_judejimas_i_prastas
60. Ginevičius R., Podvezko V., Novotny M. (2010). Evaluating Lithuanian banks from the perspective of their reliability to customers by Promethee method. – 6th International Scientific Conference, *Business and Management*, 993–999.
61. Givi H. E., Ebrahimi A., Nasrabadi M. B., Safari H. (2010). Providing Competitiveness Assesment Model for State and Private Banks of Iran. – *International Journal of Applied Economics and Finance* 4(4), 202–219.
62. Golob U., Podnar K. (2007). Competitive Advantage in the Marketing of Products within the Enlarged European Union. – *European Journal of Marketing* 41(3/4), 245–256.
63. Gottschalg O., Zollo M. (2007). Interest Alignment and Competitive Advantage. – *Academy of Management Review* 32(2), 418–437.
64. Groeneveld J. M., Boonstra W. W. (2005). Competition in a Highly Concentrated Banking Sector. – *Theoretical, empirical and practical considerations*, 1–28.
65. Harasim J. (2008). The Role of Intangible Assets in Bank's Competitiveness and Effectiveness. – *Journal of Economics & Management* 4, 41–57.
66. Hassan S. (2000). Determinants of Market Competitiveness in an Environmentally Sustainable Tourism Industry. – *Journal of Travel Research* 38(3), 239–245.
67. Holsapple C. W., Singh M. (2001). The Knowledge Chain Model: Activities for Competitiveness. – *Expert Systems with Applications* 20, 77–89.
68. Iwata G. (1974). Measurement of Conjectural Variations in Oligopoly. *Econometrica* 42, 947–966.
69. Iyer G. (1998). Coordinating Channels under Price and Non-Price Competition. – *Marketing Science* 17(4), 338–355.
70. Jasevičienė F. (2012). Finansų įstaigų veikla ir etika. // *Mokslo studijos*, Vilniaus universiteto leidykla, 239.

71. Jasevičienė F., Giniotienė R., Stankevičienė V. (2000). Bankų rizikos: sisteminis požiūris. – *Vilniaus bankininkystės, draudimo ir finansų institutas*.
72. Jasienė M. (1986). Faktorinės analizės taikymas ekonominiuose tyrimuose. – *Vilniaus universitetas*, 48
73. Jasienė M., Staroselskaja J. (2010). Lietuvos bankų konkurencingumas ir banko pasirinkimas. – *Pinigų studijos* 2, 29–41.
74. Jennings P., Beaver G. (1997). The Performance and Competitive Advantage of Small Firms: A Management Perspective. – *International Small Business Journal* 15(2), 34–58.
75. Kazlaitė G. (2007). Lizingo ir banko kredito pasirinkimo kriterijų nustatymas. – *LŽŪU mokslo darbai, socialiniai mokslai*.
76. Keršienė R. (2009). Konkurencingumo išsaugojimo veiksniai globalizacijos sąlygomis. – *Ekonomika ir vadyba* 14, 819–824.
77. Klimašauskienė D. (2007). Konkurencijos samprata ekonomikos teorijoje. – *Ekonomika* 79, 109–123.
78. Koponen A. T. (2003). Regional perspectives on Office service accessibility in Finnish banking markets: are there differences in service accessibility between the regions? – *European Congress of the Regional Science Association*.
79. Kraujalis Š., Snieška V. (2000). Konkurencijos Lietuvos bankų rinkoje kitimas ir jos įtaka investicinės bankų veiklos plėtrai. – *Inžinerinė ekonomika* 4 (19).
80. Kropas S., Vengraitis D., Šidlauskas ir kiti. (1998). Banko finansų valdymas. – *Vilnius*.
81. Krugman P. (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. – *Foreign Affairs* 732, 28–44.
82. Kuzmickas D. (1999). Komerciniai bankai ir įmonių valdymas Lietuvoje. – *Pinigų studijos* 4, 5–15.
83. Latvijas banka (2012). Statistics. Prieiga per internetą: <http://www.bank.lv/en/statistics/activities/>
84. Latvijos bankų asociacija (2011). Показатели деятельности банков за 4-ый квартал 2011 года. Prieiga per internetą: http://www.bankasoc.lv/ru/statistika/banki/2011_4.html
85. Leika M. (2008). Finansų sistemos stabilumas – centrinio banko tikslas. – *Pinigų studijos* 1, 68–83.
86. Leuvensteijn M., Bikker J., Rixtel A., Srensen Ch.K. (2007). A new approach to measuring competition in the loan markets of the euro area. – *Working paper series* 768.
87. Lietuvos bankas (2012). Mokėjimų paslaugų sąnaudų tyrimo apžvalga. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/mokejimo_paslaugu_sanaudu_tyrimo_apzvalga_2012
88. Lietuvos bankas (2012). Finansų rinkos dalyvių (bankų) sąrašas. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/bankai>

89. Lietuvos bankas (2012). Istorija. 1990 m. kovo 1 dieną įsteigtas Lietuvos bankas pratęsė jau tarpukariu veikusio centrinio šalies banko tradicijas. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/about/history>
90. Lietuvos bankininkystės raida (1997). Mokslinės konferencijos medžiaga – *Lietuvos mokslų akademija, Vilniaus universitetas ir Lietuvos bankas*, 74
91. Lietuvos bankų asociacija (LBA) (2012). Statistiniai rodikliai. Prieiga per internetą: <http://www.lba.lt/go.php/lit/Statistika/133>
92. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) (2000). Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas (2000 09 19 Nr. VIII-1933). – *Valstybės žinios* 85–2572.
93. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) (2004). Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas (2004 03 30 Nr. IX-2085). – *Valstybės žinios* 54-1832.
94. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) (2012). Lietuvos Respublikos Finansų įstaigų įstatymas (2011 12 22 Nr. IX-1068). – *Valstybės žinios* 163–7763.
95. Lietuvos statistikos departamentas (2012). Geografiniai duomenys. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1113>
96. Lietuvos statistikos departamentas (2012). Gyventojų skaičius mėnesio pradžioje. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010101&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=7743&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>
97. Lileikienė A., Martinkienė J. (2004). Komercinių bankų aktyvų ir pasyvų valdymo strategijos. – *Strateginė savivalda* 1, 109–125.
98. Lobanova L. (2001). Konkurencingumo modelis: žmogiškųjų išteklių kokybės potencialas. – *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 20, 135–154.
99. Malakauskaite A., Navickas V. (2011). Contribution of Clusters to the Competitiveness of Companies: Revelation and Evaluation. – *Engineering Economics* 22(1), 50–57.
100. Mamatzakis C., Staikouras, Koutsomanoli-Fillipaki N. (2005). Copmetition and concentration in the banking sector of the south eastern European region. – *Emerging Markets Review* 6(2), 192–209.
101. Marčinskas A., Diskienė D. (2001). Įmonės konkurencingumą lemiantys veiksniai. – *Ekonomika* 55–56, 64–74.
102. Martišius S.A., Kėdaitis V. (2010). Statistika I. Statistinės analizės teorija ir metodai. – *VU leidykla*, 406
103. Martišiūtė D., Aleknevičienė V. (2004). Kredito rūšių ir jų pasirinkimo kriterijų sisteminis įvertinimas. – *LŽŪU mokslo darbai, Socialiniai mokslai*.
104. Mayer T., Duesenberry J., Aliber R. (1995). *Pinigai, bankai ir ekonomika*. Vilnius: Alma littera.

105. Mikulis J., Ruževičius J. (2009). Management Systems and Competitiveness of a Country – Lithuanian Context. *Current issues of Business and Law* 3, 26–46.
106. Minkevičius J. (2000). Bankų sektoriaus liberalizavimas Europos Sąjungos bei Vidurio ir Rytų Europos valstybėse. – *Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: bankininkystė ir finansai* 3, 45–50.
107. Molyneux P., Lloyd-Williams D. M., Thornton J. (1994). Competitive conditions in european banking. – *Journal of Banking & Finance* 18(3), 445-459.
108. Moutinho L., Philips P. A. (2002). The impact of strategic planning on competitiveness, performance and effectiveness of bank branches: neural network analysis. – *International Journal of Bank Marketing* 20(3), 102–110.
109. MP Bank (2012). Investment Banking. Prieiga per internetą: <http://english.mp.is/investment-banking/asset-management/>
110. Mulyaningsih T., Daly A. (2011). Competitive Conditions in Banking Industry: an Empirical Analysis of the Consolidation, Competition and Concentration in the Indonesia Banking Industry between 2001 and 2009. – *Bulletin of Monetary Economics and Banking*, 142–176.
111. Navickas V., Malakauskaitė A. (2010). Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas. – *Verslas: Teorija ir praktika* 11(1), 5–11.
112. Neven D., Röller L.-H. (1995). Competition in the European Banking Industry. Berlin: Wissenschaftszentrum.
113. Northcott C.A. (2004). Competition in Banking: A Review of the Literature. – *Working Paper* 2004-24, 1-44
114. Pillania R. K. (2009). Competitiveness and emerging markets. – *Business Strategy Series* 10(2), 90–95.
115. Pohjola Bank plc Lietuvos filialas (2012). Pohjola paslaugos verslui. Prieiga per internetą: <https://www.pohjola.lt/ee/paslaugos-verslui/lizingas>
116. Porter M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. – *Free Press*.
117. Pukelienė V., Vidauskaitė S. (2001). Konkurencijos pokyčių Lietuvos bankų sistemoje vertinimas integruojantis į ES. – *Organizacijų vadyba: siteminiai tyrimai*, 21.
118. Pukėnas K. (2009). Kokybinių duomenų analizė SPSS programa. – *Mokomoji knyga*, 34–49.
119. Rinkauskaitė K. (2007). Įmonės konkurencingumas ir jo didinimo veiksniai. – *Vadyba*.
120. Rose P. S., Hudgins S. C. (2008). Bank management and financial services – *International ed.*, 722.
121. Ruchovienė D. (1997). Alternatyvios įmonės veiklos finansavimo rūšys – lizingas ir faktoringas. – *Ekonomika ir vadyba* 97, Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga, Kauno technologijos universitetas.
122. Sakalas A., Ivaškevičius D. (1997). Bankų vadyba. – Kaunas, 240 p.

123. Sallis J., Olsen N. (2006). Market Scanning for New Service Development. – *European Journal of Marketing* 40(5/6), 466–484.
124. Samuelson P., Nordhaus W. (1997). *Economics*. USA: McGraw-Hill.
125. Schouten A. (2009). Competitiveness of EU Financial Sector and the Harmonic Mass Index. ECORYS Research Project: Impact Assessment and Industrial Competitiveness. – *Final report*, 45.
126. Sengupta R. (2006). Foreign Entry and Bank Competition. – *Journal of Financial Economics*.
127. Shevchenko V. (2009). Competitive Impact of Foreign Banks on Financial Markets in Transitional Economies: the Case of Ukraine. – *Ekonomika* 86, 122–132.
128. Simanavičienė Ž., Bruneckienė J., Šimberova I. (2007). Regionų konkurencingumo vertinimo teoriniai aspektai. – *Ekonomika* 77, 68–81.
129. Spathis Ch., Kosmidou K., Doumpos M. (2002). Assessing profitability factors in the Greek banking system: A multicriteria methodology. – *International Transactions in Operational Research* 9, 517–530.
130. Staroselskaja J. (2011). Advantages and Disadvantages of the Concentration in the Banking Industry. 11th International Scientific Conference: „Management Horizons in Changing Economic Environment.“ *Proceedings of the Conference*, p. 571–580.
131. Staroselskaja J. (2010). Competitiveness of commercial banks and the influence of concentration. International Conference: „The Global Challenges for Economic Theory and Practice in Central and Eastern European Countries.“ *Conference proceedings*, p. 340–346.
132. Staroselskaja J. (2011). The Influence of Concentration on the Competition in the Banking Industry. *Economics and Management*, Nr. 16., p. 373–379.
133. Staskevičiūtė G., Tamošiūnienė R. (2010). Šalies konkurencingumas: sampratos raida laiko perspektyvoje. – *Verslas: Teorija ir praktika* 11(2), 159–167.
134. Stein H. D. (2010). Literatūros apie bendradarbiavimu grįstą konkurenciją apžvalga. – *Verslas: teorija ir praktika* 11(3), 256–265.
135. Stigler G. J. (1968). Price and Non-Price Competition. – *The Journal of Political Economy* 76(1), 149–154.
136. Suominen M. (1994). Measuring Competition in Banking: A Two-Product Model. – *Scandinavian Journal of Economics* 96, 95–110.
137. Swank J. (1995). Oligopoly in loan and deposit markets: An econometric application to The Netherlands. – *De Economist* 143(3), 353–366.
138. Terleckas V., Čepienė I., Jasienė M. (2003). Akcinės komercinės bankininkystės pradininkui Lietuvoje – 130 metų. – *Pinigų studijos* 1, 81–96.
139. Terleckas V. (2011). Bankininkystė Lietuvoje 1795–1915 m. – *Lietuvos bankas*, 622

140. Terleckas V. (2000). Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941. – *Lietuvos bankas*, 448
141. Terleckas V., Mačiekus V. (1999). Kelias nuo Žemės banko iki Lietuvos žemės ūkio banko. – *Lietuvos žemės ūkio bankas*.
142. Terleckas V. (1999). Pirmasis nacionalinis komercinis bankas. – *Pinigų studijos* 1, 56–62.
143. Terleckas V. (2004). Savitarpio kredito bendrovės (1873-1914 m.) ir jų veiklos bruožai. – *Pinigų studijos* 3, 30–48.
144. Terleckas V. (2008). Vilniaus žemės bankas (1872-1915 m.). – *Pinigų studijos* 1, 53–67.
145. Titarenko J. (2000). Lietuvos bankų veiklos skaidrumo tyrimas. – *Ekonomika* 58.
146. UAB Medicinos banko finansinės ataskaitos (2011). Banko akcininkai. Prieiga per internetą: <http://medbank.lt/apie-medicinos-banka.html>
147. Vabalas E. (2001). Konkurencingumas, jo lygiai ir apibūdinimas. – *Konferencijos pranešimai*, 169–174.
148. Vaškelaitis V. (2003). Pinigai: komerciniai bankai ir jų rizikos valdymas. – *Teorija ir praktika*, 363.
149. Vesala J. (1995). Testing for Competition in Banking: Behavioral Evidence from Finland. – *Bank of Finland Studies* 1.
150. Vesala J. (2000). Technological Transformation and Retail Banking Competition: Implications and Measurement. – *Bank of Finland Studies*.
151. Vijeikis J., Makštutis A. (2009). Small and Medium-Sized Business competitiveness in Lithuania. – *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 2(15), 328–338.
152. Vives X. (1991). Banking Competition and European Integration. – *European Financial Integration*, Eds. A. Giovanni, C. Mayer. Cambridge: Cambridge University Press.
153. Vives X. (2011). The Banking Conundrum. – *Project Syndicate*. Prieiga per internetą: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-banking-conundrum>
154. Vives X. (2012). Banking Disunion. – *Project Syndicate*. Prieiga per internetą: <http://www.project-syndicate.org/commentary/banking-disunion>
155. Wilcox J. (2005). The Increasing Integration and Competition of Financial Institutions and of Financial Regulation. *Research in Finance*. – *Elsevier Press* 22.
156. Webster M. K., Blumen D. L. (2007). Bank Selection and Relationship Management – *From RFPs to Scorecards*, Treasury Alliance Group LLC.
157. Worldstat info (2012). Latvia. Prieiga per internetą: <http://ru.worldstat.info/Europe/Latvia/Land>
158. Yildirim S. H., Philippatos G. C. (2007). Competition and Contestability in Central and Eastern European Banking Markets. – *Managerial Finance* 33(3), 195–209.

159. Yokoi-Arai M., Yoshino N. (2006). Concept of Competitiveness in the Financial Sector. – *Financial Research and Training Center Discussion Paper* 24.
160. Zarutskie R. (2006). Evidence on the Effects of Bank Competition on Firm Borrowing and Investment. – *Journal of Financial Economics*.
161. Zineldin M., Bredenlöv T. (2001). Performance measurement and management control positioning strategies, management and productivity: the case study of a Swedish bank. *Managerial Auditing Journal* 16(9), 484–499.
162. Žaltauskienė N. (2001). Kreditoriaus pasirinkimo kriterijai. – *LŽŪU mokslo darbai* 51(4), Socialiniai mokslai.
163. Горфинкель В. Я., Швандар В. А. и др. (Gorfinkel, Švandar) (1997). *Курс предпринимательства*. М.: Юнити.
164. Ким Дж.-О, Мьюллер Ч.У., Клекка У.Р., Олдендерфер М.С., Блешфилд Р.К. (Kim, Miuller, Klekka, Oldenderfer, Bleshfild) (1989). Факторный, дискриминантный и кластерный анализ. – *Финансы и статистика*, Москва
165. Коробов Ю. И. (Korobov) (1996). Теория банковской конкуренции. – *СГЭА*, 147
166. Лутошкина Н. К. (Lutoškina) (2011). Банковская конкуренция и конкурентоспособность: сущность, понятие, специфика. – *Финансы и кредит* 46, 50–53.
167. Мамаева Д.С. (Mamaeva) (2010). Банковская конкуренция. – *Деньги и кредит* 11, 76.
168. Паниотто В. И., Максименко В. С. (Paniotto, Maksimenko) (2003). *Количественные методы в социологических исследованиях*. Киев: Наукова думка.
169. Паташене А. (Patašienė), Ясене М. (Jasienė) (1982). Факторный анализ в экономических расчетах (Определение уровня концентрации производства). – *Труды академии наук ЛССР* 4(81), 24–32.
170. Римшевич И. (Rimševič) (2008). Девальвация лата вызовет разрушительные последствия. Рига: Росбалт.
171. Роговицкий А. А. (Rogovickij) (2007). Конкуренция в банковском секторе экономики России: теоретико-методологические основы исследования. – *Экономическая история* 13, 139–169.
172. Рожкова О. А. (Rožkova) (2011). Методы оценки банковской конкуренции. – *Финансы, деньги и кредит* 8, 33-43
173. Савицкая Г. (Savickaja) (2002). Анализ хозяйственной деятельности. – *Новое знание*, Минск.
174. Синько В. И. (Sinko) (2007). Конкуренция и конкурентоспособность: основные понятия. – *Стандарты и качество* (4), 54–59.
175. Старосельская Ю. (Staroselskaja) (2011). Проблема концентрации в банковском секторе. XIV Международная научная конференция аспирантов, магистрантов и студентов: „Человек, психология,

- экономика, право, управление: проблемы и перспективы.“
Материалы конференции, 68.
176. Харман Г. (Charman) (1977). Современный факторный анализ. – *Статистика*.
177. Чайникова Л. Н. (Čainikova), Чайников В. Н. (Čanikov) (2007). Конкурентоспособность предприятия: учеб. пособие. – Тамбов: Издательство ТГТУ, 192.
178. Ясене М. (Jasienè) (1977). Факторный анализ и его применение в региональной экономике. – *Экономика XIV(2)*.

PRIEDAI

1 priedas. „Konkurencingumo“ sąvokos interpretavimas

Literatūros šaltiniai	Sąvokos apibūdinimas
Denton (1994)	<i>Konkurencingumas</i> – tai aukščiausią kliento pasitenkinimo lygį užtikrinanti tam tikro objekto savybė, kuriai jis teikia pirmenybę, palyginti su kitų rinkai pateiktų panašių objektų savybėmis.
Krugman (1994)	<i>Konkurencingumas</i> – tai objekto gebėjimas atlaikyti panašių objektų konkurencinį spaudimą ir kuo ilgiau išsilaikyti rinkoje.
Feurer, Chaharbaghi (1994)	<i>Konkurencingumas</i> – tai gebėjimas veikti ir reaguoti konkurencinėje aplinkoje.
Hassan (2000)	<i>Konkurencingumas</i> – tai įmonės gebėjimas kurti ir įvesti į rinką pridėtinę vertę kuriančius produktus, padedančius išsaugoti įmonės tvarumą ir užimamą rinkos dalį.
Chikan (2001)	<i>Konkurencingumas</i> – tai gebėjimas suvokti išorinius ir vidinius aplinkos pasikeitimus ir objekto gebėjimas juos išnaudoti savo pelningumui padidinti.
Fujimoto (2002)	<i>Konkurencingumas</i> – tai tam tikros įmonės gebėjimas patenkinti esamus pirkėjus ir pritraukti naujus.
Dwyer, Kim (2002)	<i>Konkurencingumas</i> – tai reliatyvi (lyginant su kitu objektu) ir multidimensinė (išskiriant svarbiausias ir ryškiausias objekto savybes) sąvoka.
Budd, Hirmis (2004)	<i>Konkurencingumas</i> yra grindžiamas konkurenciniu pranašumu.
Yokoi-Arai, Yoshino (2006)	<i>Konkurencingumas</i> – tai kiekybinių ir kokybinių veiksnių aibė, apibrėžianti tam tikro objekto finansinę gerovę.
Beniušienė, Svirskienė (2008)	<i>Konkurencingumas</i> – tai objekto arba subjekto gebėjimas konkuruoti kintant laiko, vietos arba sąlygų atžvilgiu.
Pillania (2009)	<i>Konkurencingumas</i> – tai vietinių bankų gebėjimas skverbtis į vietinę rinką neleidžiant užsienio bankams skverbtis į namų rinką.
Garelli (2012)	<i>Konkurencingumas</i> – tai gebėjimas įvaldyti ir išnaudoti visus savo pranašumus pelningumui ar gerovei pasiekti. Konkurencingumo koncepcija grindžiama efektyvumu, pasirinkimu, išteklių naudojimu ir tikslų siekimu.

Šaltinis: sudaryta autorės

2 priedas. Konkurencijos matavimo modeliai

	Modelio pavadinimas	Modelio esmė	Praktinis modelio pritaikymas
Struktūriniai modeliai	Bain modelis (Bain 1951)	Šis modelis grindžiamas rinkos koncentracijos skaičiavimu, naudojamu paaiškinti tam tikrų objektų elgseną rinkoje. Modelis sąlygoja teigiamą ryšį tarp koncentracijos, įėjimo į rinką barjerų ir pelno.	Empirinis šio modelio pritaikymas buvo daugiau naudojamas JAV gamybos ir pramonės įmonių elgesiui rinkoje tirti.
	Struktūros ir elgesio paradigma (angl. <i>Structure Conduct Performance Paradigm</i>) (Reid 1987, Scherer, Ross 1990)	Struktūros ir elgesio paradigma naudojama analizuoti santykį tarp rinkos veiklos, struktūros ir elgesio rinkoje. Rinkos veikimas nustatomas elgesio rinkoje, kuri savo ruožtu priklauso nuo rinkos struktūros.	Struktūros ir elgesio paradigma buvo taikoma įvairioms verslo ir rinkos problemoms spręsti, pvz. siekiant padėti įmonėms tapti pelningomis arba padėti atskleisti hipotekos krizių priežastis Jungtinėse Amerikos Valstijose.
	Veiksmingos struktūros hipotezė (angl. <i>Efficiency Structure Hypothesis</i>) (Demsetz 1973, Peltzman 1977)	Veiksmingos struktūros hipotezė teigia, jog didesnis banko efektyvumas, lyginant su kitais bankais rinkoje, sąlygoja didesnį banko pelningumą. Teigiamas banko veiklos rezultatas – banko efektyvumo pasekmė.	Veiksmingos struktūros hipotezės pritaikymas buvo naudojamas Japonijos, Kanados ir Europos šalių konkurencinėms sąlygoms ir bankų efektyvumui tirti.
Nestrukūriniai modeliai	Iwata modelis (Iwata 1974)	Šis modelis įgalina apskaičiuoti hipotetinių variacijų vertes individualiai kiekvienam bankui, tiekiančiam homogeniškus produktus ar paslaugas oligopolinėje rinkoje.	Modelį gana sunku pritaikyti praktiškai, nes jo panaudojimui reikia surinkti gana didelį mikroekonominių duomenų kiekį apie giminingų produktų kaštų struktūrą.
	Bresnahan modelis (Bresnahan, Lau 1982)	Pagrindinė modelio mintis ta, kad bankai maksimizuoja savo pelnus sulygindami savo ribinius kaštus su suvokiamomis ar įsivaizduojamomis ribinėmis pajamomis. Suvokiamos ar įsivaizduojamos ribinės pajamos sutampa su paklausos kaina pusiausvyros taške ir su rinkos	Empirinis šio modelio pritaikymas buvo naudojamas JAV paskolų rinkai, Kanados bankų rinkos konkurencinėms sąlygoms tirti, taip pat šis modelis buvo

		ribinėmis pajamomis oligopolinėje rinkos struktūroje.	pritaikytas tiriant Suomijos paskolų ir mažmeninės bankininkystės rinkos, Olandijos paskolų ir indėlių rinkų konkurencijos lygį.
	Panzar-Rosse modelis (Panzar, Rosse 1987)	Šis modelis remiasi atskiro banko finansiniais rodikliais ir įgalina nustatyti kiek gamybos veiksnių kainos atsispindi konkreta banko pajamose. Panzar-Rosse modelis pateikia patikimus rezultatus, jei tiriamieji bankai rinkoje veikia ilguoju laikotarpiu.	Empirinis šio modelio taikymas yra pakankamai dažnas. Šis modelis buvo panaudotas tiriant Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Didžiosios Britanijos, Suomijos, Indonezijos ir kitų šalių bankų konkurencines sąlygas.
	Baumol modelis (Baumol 1982)	Šio nestruktūrinio modelio esmė yra ta, kad įmonių elgesys priklauso nuo rinkos, kurioje jos veikia, struktūros. Konkurencinę rinką sąlygoja nedidelis rinkos dalyvių skaičius, įėjimo į rinką barjerų nebuvimas, vienodos sąlygos naujiems ir seniems rinkos dalyviams.	Empirinis šio modelio pritaikymas buvo daugiau naudojamas JAV mokslininkų pramonės šakos įmonių elgesiui tirti.

Šaltinis: sudaryta autorės

3 priedas. Imties adekvatumo mato MSA reikšmių nustatymas

Priešingų reikšmių matricos

		Patrauklus banko įvaizdis	Produktų ir paslaugų įvairovė	Banko produktų ir paslaugų įkainiai	Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis	Patogi banko geografinė padėtis	Patogus banko darbo laikas	Gera banko finansų būklė	Banko pozicija rinkoje	Banko veiklos patikimumas	Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas	Darbdavių rekomendacijos	Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai	Elektroninės bankininkystės kokybė
Priešingų reikšmių kovariacija	Patrauklus banko įvaizdis	,888	-,031	,023	-,109	-,047	-,049	-,079	-,165	-,016	-,046	,020	-,059	-,012
	Produktų ir paslaugų įvairovė	-,031	,914	-,172	-,054	,028	-,024	-,060	-,059	-,002	-,047	,013	,068	-,082
	Banko produktų ir paslaugų įkainiai	,023	-,172	,904	-,120	,064	-,002	-,104	,000	,125	,027	-,020	,031	,013
	Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis	-,109	-,054	-,120	,870	-,087	-,082	-,015	-,024	,031	-,074	,053	-,073	-,084
	Patogi banko geografinė padėtis	-,047	,028	,064	-,087	,745	-,267	,021	-,072	,183	-,055	,101	,094	-,018
	Patogus banko darbo laikas	-,049	-,024	-,002	-,082	-,267	,784	-,054	,002	,051	,070	-,019	-,054	-,129
	Gera banko finansų būklė	-,079	-,060	-,104	-,015	,021	-,054	,812	-,159	-,211	,007	,107	-,010	,041
	Banko pozicija rinkoje	-,165	-,059	,000	-,024	-,072	,002	-,159	,858	-,094	-,053	-,106	-,048	,046
	Banko veiklos patikimumas	-,016	-,002	,125	,031	,183	,051	-,211	-,094	,784	,023	,135	,054	,007
	Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas	-,046	-,047	,027	-,074	-,055	,070	,007	-,053	,023	,970	,014	,004	,014
	Darbdavių rekomendacijos	,020	,013	-,020	,053	,101	-,019	,107	-,106	,135	,014	,929	,029	,008
	Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai	-,059	,068	,031	-,073	,094	-,054	-,010	,048	,054	,004	,029	,966	,018
	Elektroninės bankininkystės kokybė	-,012	-,082	,013	-,084	-,018	-,129	,041	,046	,007	,014	,008	,018	,937
	Priešingų reikšmių koreliacija	Patrauklus banko įvaizdis	,691 ^a	-,035	,025	-,124	-,057	-,059	-,093	-,189	-,019	-,049	,022	-,064
Produktų ir paslaugų įvairovė		-,035	,631 ^a	-,189	-,060	,033	-,029	-,069	-,067	-,002	-,050	,015	,072	-,089
Banko produktų ir paslaugų įkainiai		,025	-,189	,491 ^a	-,135	,079	-,002	-,122	,000	,148	,029	-,022	,033	,014
Klientų aptarnavimo kokybė ir greitis		-,124	-,060	-,135	,705 ^a	-,108	-,099	-,018	-,028	,037	-,081	,059	-,079	-,093
Patogi banko geografinė padėtis		-,057	,033	,079	-,108	,572 ^a	-,349	,027	-,090	,239	-,065	,122	,111	-,021
Patogus banko darbo laikas		-,059	-,029	-,002	-,099	-,349	,623 ^a	-,068	,003	,066	,081	-,022	-,062	-,150
Gera banko finansų būklė		-,093	-,069	-,122	-,018	,027	-,068	,606 ^a	-,190	-,264	,008	,123	-,012	,047
Banko pozicija rinkoje		-,189	-,067	,000	-,028	-,090	,003	-,190	,600 ^a	-,115	-,058	-,119	,052	,052
Banko veiklos patikimumas		-,019	-,002	,148	,037	,239	,066	-,264	-,115	,570 ^a	,027	,158	,062	,008
Platus klientų aptarnavimo padalinių ir bankomatų tinklas		-,049	-,050	,029	-,081	-,065	,081	,008	-,058	,027	,551 ^a	,015	,004	,015
Darbdavių rekomendacijos		,022	,015	-,022	,059	,122	-,022	,123	-,119	,158	,015	,473 ^a	,031	,009
Šeimos, draugų ar pažįstamų patarimai		-,064	,072	,033	-,079	,111	-,062	-,012	,052	,062	,004	,031	,385 ^a	,019
Elektroninės bankininkystės kokybė		-,013	-,089	,014	-,093	-,021	-,150	,047	,052	,008	,015	,009	,019	,664 ^a

a. Imties adekvatumo mato reikšmės (MSA)

Šaltinis: sudaryta autorės panaudojant SPSS